

ԷԹԻՎԱՅԻ ՀԱՐՑԵՐ	
ՊԱՐՈՒՇ ԳՎՎԹՅԱՆ	
ԷԹԻՎԱՅԻ ՀԱՐՑԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ	
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ	6
ԱՐՏՄԱՆ ԳԱՄԲԱՐՅԱՆ	
ԼԻԼԻՏ ԴԱԼԼԱԿՅԱՆ	
НОРМАТИВНЫЙ ДОГОВОР В СИСТЕМЕ ИСТОЧНИКОВ ПРАВА	21
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԷ	
ԻՈՒՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆ	
ՍԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅՈՒՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ	
ԵՎ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓՈԿՄԱՆ	
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ	
ՀԱՏՈՒԿ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՈՒՇԻՄՈՒՄ	
(ՌԱԶՄԱԿԱՆ ԿԱՄԱՐՏԱԿԱՐԳ ԴՐՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ)	27
ՄԴԵՐ ՄԱՄԱԴՋԱՆՅԱՆ	
ԱԿ ՄԱՄԱԴՋԱՆՅԱՆ	
НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ СУДЕЙ	39
ՔԱՂԱՔԱՅԻՎԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԷ	
ՄԻՔԱՅԵԼ ԽԱԳԱՏՐՅԱՆ	
ԲԱԶՄԱԲՆԱԿԱՐԱՆ ՇԵՆՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԳՈՒՅՔ	46
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԷ	
ԱՂԱՎՆԻ ՄԻՍԻԹԱՐՅԱՆ	
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՎԵՃԵՐԻ ԽԱՂԱԳ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ	
ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ	51
ՔՐԻՍՏԻՆԵ ՊՐԻՊՈՐՅԱՆ	
ՄՈՒՍՈՒԼՄԱՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԷ	57
ՄՈԼՈՎՈՅ ՊՐԱՎՈ	
ՏՄԵԲԱՏ ՏՄԵԲԱՏՅԱՆ	
О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ РАЗВИТИЯ	
ЮВЕНАЛЬНОЙ ЮСТИЦИИ В РОССИИ И В АРМЕНИИ	72
ՔՐԵԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ	
ՎԱՅՐԱՄ ՇԱՀԻՅԱՆ	
ԱՐԹՈՒՐ ԳՎՎԹՅԱՆ	
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 2008 ԹՎԱԿԱՆԻ ԸՆԹԱՅՔՈՒՄ	
ՍԵՌԱԿԱՆ ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍԵՌԱԿԱՆ ԱՆՁԵՌՆՄԻՆԵԼԻՈՒԹՅԱՆ	
ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ	
ՔՐԵԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ՔՐԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ	79
ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ	
ՊԵՎՈՐԳ ԲԱՂՂԱՍԱՐՅԱՆ	
ԱՐԱԳԱՅՎԱԾ ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ	
ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ	85
ՔՐԻՄԻՆԱԼԻՏԻԿԱ	
ՎԱԳԵ ԵՆԴԻԲԱՐՅԱՆ	
ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ	
ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ	
ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ	96
ԼՈՒՅՍ Է ՏԵՍԵԼ	
ԼԻՊԱՐԻՏ ՄԵԼԻՔՅԱՆՅԱՆ	
«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆԷ»	100
ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ	
ՀՀ ՎՃՈՒՐԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ	106
РЕЗЮМЕ	122

Էթիկայի հարցեր

Գարուշ ԴԱՎԹՅԱՆ

*ՀՀ քաղաքացիական ծառայության
խորհրդի աշխատակազմի
իրավաբանական վարչության պետ,
իրավագիտության թեկնածու*

ԷԹԻԿԱՅԻ ՀԱՐՑԵՐԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումների արդյունքում 2001 թվականին Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից ընդունվեց «Քաղաքացիական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը, որում ամրագրված սկզբունքները հնարավորություն ընձեռեցին առաջին քայլերն իրականացնելու պետական ծառայության ոլորտում: Նշված օրենքի ընդունումից հետո ընդունվեցին պետական ծառայության առանձին տեսակները կարգավորող օրենքներ և ենթաօրենսդրական ակտեր:

Պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումների նպատակն է բարելավել պետական կառավարման մարմինների գործունեությունը՝ ապահովելու թափանցիկություն, հրապարակայնություն, կառավարչական որոշումների կայացման գործում պրոֆեսիոնալիզմի դրսևորումներ և այլն: Հաշվի առնելով, որ պետական կառավարման համակարգի բարեփոխումներն ունեն նաև հակակոռուպցիոն ուղղվածություն, իսկ հակակոռուպցիոն ցանկացած միջոցառում առաջին հերթին պետք է ուղղված լինի պաշտոնական դիրքի չարաշահման բացառ-

մանը կամ կանխարգելմանը: Նշված խնդիրներին լուծում տալու համար անհրաժեշտ էր ընդունել պետական ծառայողի վարքագիծը կանոնակարգող նորմեր՝ էթիկայի կանոններ:¹

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ էթիկայի (վարքագծի) կանոններ սահմանված են պետական ծառայությունների գրեթե բոլոր տեսակների համար: Էթիկայի կանոններ սահմանված են նաև համայնքային ծառայողների համար:

Հաշվի առնելով պետական ծառայության տվյալ բնագավառի առանձնահատկությունները՝ էթիկայի հարցերը Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ իրավական տարբեր լուծումներ են ստացել: Ստորև ընդհանուր մոտեցումներով կներկայացնենք էթիկայի հարցերի իրավական կարգավորումը պետական ծառայությունը կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության օրենքներում և ենթաօրենսդրական ակտերում, ինչպես նաև կանոնադաշտանք դատախազների, դատավորների և նոտարների վարքագծի կանոններին:²

«Քաղաքացիական ծառայության մասին»³ Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մա-

ՀՈՒԼԻՍ 2009 7 (120)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

սի «ը» ենթակետի համաձայն՝ քաղաքացիական ծառայողի հիմնական պարտականություններից է էթիկայի կանոնները պահպանելը, որը սահմանում է քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը: 2002 թվականի մայիսի 31-ի N13-Ն որոշմամբ հաստատված հավելվածի⁴ համաձայն՝ քաղաքացիական ծառայողի էթիկայի կանոնները բարոյականության համընդհանուր սկզբունքների վրա հիմնված, քաղաքացիական ծառայողների վարվելակերպի, վարքագծի և փոխհարաբերությունների առանձնահատկությունները կարգավորող նորմեր են:⁵ Էթիկայի կանոնների կիրառումն ապահովելու համար 2004 թվականի դեկտեմբերի 1-ին քաղաքացիական ծառայության խորհուրդը (Խորհուրդ) ընդունեց «Էթիկայի հանձնաժողովների կանոնադրությունը հաստատելու մասին» N1050-Ն որոշումը⁶, որի համաձայն՝ ստեղծվեցին էթիկայի հանձնաժողովներ (Հանձնաժողով): Հանձնաժողովի կազմում ընդգրկվեցին՝ Խորհրդի երկու ներկայացուցիչ, համապատասխան մարմնի⁷ երկու ներկայացուցիչ, որոնցից մեկը քաղաքացիական ծառայող, տվյալ բնագավառի հասարակական միավորումների մեկ ներկայացուցիչ՝ խորհրդակցական ձայնի իրավունքով և Հայ առաքելական եկեղեցու մեկ ներկայացուցիչ՝ իր համաձայնությամբ:

Հանձնաժողովի հիմնական խնդիրն է՝ նպաստել համապատասխան մարմնում բարոյաէթիկական բնականոն մթնոլորտի ձևավորմանը և դրա հետագա ամրապնդմանը: Հանձնաժողովն իր լիազորությունների շրջանակում քննության է առնում իրեն ուղղված հարցերը, քննարկվող հարցե-

րի վերաբերյալ ընդունում է որոշումներ, համապատասխան մարմնում պարբերաբար անցկացնում է սոցիոլոգիական հետազոտություններ և կատարում վերլուծություններ, Խորհրդի և համապատասխան մարմնի առաջարկությամբ անցկացնում է ուսումնասիրություններ և ներկայացնում առաջարկություններ, միջնորդություններ է ներկայացնում Խորհուրդ և համապատասխան մարմին, հրապարակումներով և նյութերով հանդես է գալիս մամուլով և զանգվածային լրատվության այլ միջոցներով, կազմակերպում է սեմինար-խորհրդակցություններ, իր լիազորությունների ավարտից մեկ շաբաթ առաջ Խորհուրդ և համապատասխան մարմին ներկայացնում է իր գործունեության վերաբերյալ հաղորդում:

Հանձնաժողովի քննարկմանը կարող են ներկայացվել՝ քաղաքացիական ծառայողների էթիկայի կանոնների խախտման, դրանց պահպանման, պահպանմանը խոչընդոտելու, ինչպես նաև այդ կանոնների կատարելագործման հարցեր, համապատասխան մարմնի ղեկավարի կողմից հաստատված, այդ մարմնի գործառույթների և խնդիրների առանձնահատկություններով պայմանավորված, քաղաքացիական ծառայողների էթիկայի կանոնների խախտման, դրանց պահպանման, պահպանմանը խոչընդոտելու, ինչպես նաև այդ կանոնների կատարելագործման հարցեր: Այդ հարցերը չպետք է առնչվեն քրեական, վարչական, կարգապահական և այլ իրավական պատասխանատվություն առաջացնող հարցերի հետ:

Հանձնաժողովի քննարկմանը նախատեսված հարցեր կարող են ներկայացնել Խորհուրդը, համապա-

Եթիկայի հարցեր

տասխան մարմնի ղեկավարը, համապատասխան մարմնի աշխատողները, Հանձնաժողովի անդամները, հասարակական միավորումները, ֆիզիկական անձինք, իրավաբանական անձինք:

Հանձնաժողովի քննարկման հարցերը պետք է ներկայացվեն գրավոր դիմումով: Հանձնաժողովում գրավոր դիմումը պարտադիր ենթակա է քննության և այն ներկայացնողի ցանկությամբ հետ չի վերադարձվում:

Հանձնաժողովի որոշումներն ունեն խորհրդատվական բնույթ: Այդ որոշումները կարող են բովանդակել խրախուսող կամ պարսավող գնահատական: Հանձնաժողովի որոշումները հրապարակվում են համապատասխան մարմնում: Հանձնաժողովը կարող է իր որոշումները հրապարակել մամուլով և զանգվածային լրատվության այլ միջոցներով:

«Դատական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի⁸ 31-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծառայողն իրավունք չունի թույլ տալու Դատարանների նախագահների խորհրդի հաստատած դատական ծառայողի վարքագծի կանոնների խախտումներ, իր ծառայողական դիրքն օգտագործելու անձնական կամ ծառայության շահերի հետ չառնչվող այլ նպատակներով: Իսկ նույն օրենքի 38-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծառայողի վարքագծի կանոնները խախտելու դեպքերում դատական ծառայողի նկատմամբ կիրառվում են Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային օրենսգրքով սահմանված կարգապահական տույժեր, ինչպես նաև դատական ծառայության դասային աստիճանի իջե-

ցում դատական կարգով՝ տվյալ դասային աստիճանը շնորհելու իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձի դիմումի հիման վրա՝ որպես կարգապահական տույժի տեսակ, բացառությամբ դատական ծառայության 1-ին և 2-րդ դասի բարձրագույն խորհրդականի դասային աստիճանների, ավելին՝ նույն օրենքի 39-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծառայողի կողմից վարքագծի կանոնի կոպիտ խախտումը համարվում է դատական ծառայողին պաշտոնից ազատելու հիմք: Հայաստանի Հանրապետության դատարանների նախագահների խորհուրդը 2007 թվականի հոկտեմբերի 16-ի թիվ 13-Ն որոշմամբ հաստատեց դատական ծառայողների վարքագծի կանոնները, որը բարոյականության համընդհանուր սկզբունքների վրա հիմնված, դատական ծառայողների վարվելակերպի, վարքագծի և փոխհարաբերությունների առանձնահատկությունները կարգավորող նորմեր են: Վարքագծի կանոններով սահմանվել է ուշադրության արժանի մի դրույթ, որի համաձայն՝ դատական ծառայողի վարքագծի կանոնները պարտադիր են նաև տեխնիկական սպասարկում իրականացնող անձանց, ինչպես նաև կադրերի ռեզերվում ընդգրկված անձանց համար այնքանով, որքանով դրանք իրենց էությամբ կիրառելի են նրանց նկատմամբ: Դատական ծառայողը պարտավոր է ինչպես անձամբ պահպանել վարքագծի կանոնները, այնպես էլ հետամուտ լինել իր գործընկերների կողմից դրանց պահպանմանը:

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրա-

ՀՈՒՒԽՍ 2009 7 (120)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

պետության օրենքի⁹ 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ հարկադիր կատարողի պարտականություններից է հարկադիր կատարողի վարքագծի կանոնները պահպանելը, որը հաստատում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը: Նույն օրենքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հարկադիր կատարողի վարքագծի կանոնները¹⁰ խախտելու դեպքերում հարկադիր կատարողի նկատմամբ կիրառվում են հետևյալ կարգապահական տույժերը՝ նկատողություն, խիստ նկատողություն, պաշտոնի իջեցում, կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով, ծառայությունից ազատում: Հարկադիր կատարողների նկատմամբ պաշտոնի իջեցում, կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով, ծառայությունից ազատում, կարգապահական տույժերը կարող են կիրառվել միայն ծառայողական քննության արդյունքների հիման վրա: Թվարկված կարգապահական տույժերը, բացառությամբ կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով, կիրառում է գլխավոր հարկադիր կատարողն իր կողմից պաշտոնում նշանակված ծառայողների նկատմամբ, իսկ կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով, կարգապահական տույժը գլխավոր հարկադիր կատարողը կարող է կիրառել միայն Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարի համաձայնությամբ, բացառությամբ արդարադատության գեներալ-մայորի կոչման:

«Դիվանագիտական ծառայության մասին»¹¹ Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 43-րդ հոդվածի «թ» կետի համաձայն՝ դիվանագետի հիմնական պարտականություններից է դիվանագետի էթիկայի կանոնները պահպա-

նելը, որը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը: Իսկ 39-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դիվանագիտական էթիկան խախտելու դեպքում դիվանագետի նկատմամբ կիրառվում են հետևյալ կարգապահական տույժերը՝ նախագուշացում, նկատողություն, խիստ նկատողություն, օրենքով սահմանված կարգով աշխատավարձի իջեցում (մինչև երեք ամիս ժամկետով):

Դիվանագետի էթիկայի կանոնները սահմանվել են Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2002 թվականի մայիսի 20-ի N590 որոշմամբ:¹² Կառավարության որոշման համաձայն՝ դիվանագետի էթիկայի կանոնները պարտադիր են ինչպես ծառայողական պարտականությունները կատարելու ընթացքում, այնպես էլ ծառայողական պարտականություններից դուրս: Դիվանագետի էթիկայի կանոնները «Դիվանագիտական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքին, այլ իրավական ակտերին, արարողակարգային նորմերին և սույն կանոններին համապատասխան, դիվանագետի վարքագծի կանոններն են: Հաշվի առնելով այս պաշտոնատար անձանց գործունեության առանձնահատկությունները՝ կառավարությունը դիվանագետի էթիկայի կանոնները սահմանել է՝ գործունեության բնագավառների առանձնահատկությունները հիմք ընդունելով, մասնավորապես՝ դիվանագետի պարտականությունները պետության նկատմամբ, դիվանագետի պարտականությունները դիվանագիտական ծառայության մարմինների նկատմամբ, դիվանագետի ծառայողական պարտականությունները և մասնավոր

Եթիկայի հարցեր

շահերը, դիվանագետի վարքագիծը քաղաքացիների հետ հարաբերություններում, դիվանագետի վարքագիծն օտարերկրյա պետություններում և օտարերկրյա քաղաքացիների հետ հարաբերություններում:

«Հարկային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի¹³ համաձայն՝ հարկային ծառայողի վարքագծի կանոնները՝ հարկային ծառայողի մասնագիտական (ծառայողական) պահվածքի և վարվելակերպի նորմեր պարունակող փաստաթուղթ է, որը հաստատում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը: Հարկային ծառայողի վարքագծի կանոնները կոպիտ խախտելու համար հարկային ծառայողը կարող է գրկվել դասային կոչումից, հարկային ծառայողի դասային կոչումը կարող է իջեցվել, ինչպես նաև հարկային ծառայողին հերթական կոչման ներկայացումը կարող է պատճառաբանված մերժվել: «Հարկային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը նույնպես, որպես հարկային ծառայողի պարտականություն, սահմանել է հարկային ծառայողի վարքագծի կանոնների պահանջներով խստագույնս առաջնորդվելը: Ի տարբերություն պետական ծառայությունները կարգավորող ՀՀ այլ օրենքների, «Հարկային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքը հարկային ծառայողի վարքագծի կանոններով հարկային ծառայողի համար սահմանված պարտականությունների չկատարման կամ ոչ պատշաճ կատարման համար հարկային մարմնի ծառայողական քննություն անցկացնող հանձնաժողովի որոշման համաձայն՝ հարկային մարմնի ղեկավարը կարող է կիրառել

նյութական պատասխանատվություն:

2002 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը N1624-Ն14 որոշմամբ հաստատեց հարկային ծառայողների վարքագծի կանոնները: Հարկային ծառայողի վարքագծի կանոնները բարոյականության համընդհանուր սկզբունքների վրա հիմնված՝ «Հարկային ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքին, Հայաստանի Հանրապետության հարկային ծառայության մարմնի ընթացակարգերին համապատասխան հարկային ծառայողի վարվելակերպի, վարքագծի և փոխհարաբերությունների առանձնահատկությունները կարգավորող նորմեր են: Վարքագծի կանոնների նպատակն է ուղղորդել հարկային ծառայողին իր վարվելակերպում, ինչպես նաև տեղեկացնել քաղաքացիներին՝ ինչպիսի պահվածք պետք է ակնկալել հարկային ծառայողից: Հարկային ծառայողների վարքագծի կանոնների նկատմամբ հսկողությունն իրականացնում է հարկային մարմնի ծառայողական քննություն անցկացնող հանձնաժողովը:

Հայաստանի Հանրապետության պետական եկամուտների կոմիտեի նախագահի 2008 թվականի նոյեմբերի 7-ի թիվ 160-Ա հրամանով¹⁵ էթիկայի կանոններ սահմանվել են նաև մաքսային ծառայողների համար: Այդ փաստաթղթի նպատակն է պաշտոնական գործառույթների իրականացման ընթացքում ուղղորդել մաքսային ծառայողի վարքագիծն իր վարվելակերպում և պարտականությունների կատարման մեջ՝ սահմանելով դրանց գծով նվազագույն պահանջներ, ինչպես նաև իրազեկել քաղաքացիներին,

թե ինչպիսի պահվածք պետք է ակնկալել մաքսային ծառայողից: Էթիկայի կանոնների պահպանումը մաքսային ծառայողի բարոյական հասունության ցուցանիշներից է և հաշվի է առնվում նրա գործնական հեղինակությունը գնահատելու ժամանակ:

Նշված փաստաթուղթը բաժանված է տարբեր բաժինների՝ ծառայողական էթիկա, կորպորատիվ էթիկա, գործնական վարվելակերպ: ՀՀ մաքսային ծառայողի էթիկան հիմնվում է բարոյականության նորմերի վրա, ինչպիսիք են ազնվությունը, անկողմնակալությունն ու անաչառ վերաբերմունքը, օրինապահությունն ու կարգապահությունը, բարեխղճությունն ու համբերատարությունը, ճշտապահությունն ու կազմակերպվածությունը և պատասխանատվության զգացումները: ՀՀ մաքսային ծառայողի ծառայողական էթիկան հիմնվում է այնպիսի նորմերի վրա, ինչպիսիք են մաքսային ծառայության ամբողջականության գիտակցումը և սեփական շահերը կազմակերպության շահերին համապատասխանեցնելու պատրաստականությունը: ՀՀ մաքսային ծառայողի գործնական վարվելակերպը հիմնվում է վարվելակարգի այնպիսի կանոնների սովորույթների և նորմերի վրա, որոնք կարգավորում են անձի վարքը: Մաքսային ծառայողը՝ որպես բարեկիրթ անձ, պետք է հետևի քաղաքակիրթ հասարակության մեջ ընդունված վարվելակարգի կանոնների դրսևորման ձևերին և հիշի, որ իր արտաքին տեսքով վարվելաձևով հասարակությունը դատում է ոչ միայն իր, այլև մաքսային ծառայության մասին:

Հայաստանի Հանրապետության պետական եկամուտների կոմիտեի նախագահի հրամանի համաձայն՝

մաքսային ծառայողը պատասխանատվություն է կրում էթիկայի կանոնների չպահպանման համար: Էթիկայի կանոնները խախտելու դեպքում մաքսային ծառայողի նկատմամբ կարող են կիրառվել հետևյալ ներգործության միջոցները՝ խորհուրդ, բարոյական քննադատություն, ինչպես նաև «Մաքսային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 44-րդ հոդվածով նախատեսված կարգապահական տույժերը, մասնավորապես՝ դիտողություն, նկատողություն, խիստ նկատողություն, հատուկ կոչման իջեցում, բայց երկու աստիճանից ոչ ավելի, մաքսային ծառայողի պաշտոնի իջեցում, բայց մեկ աստիճանից ոչ ավելի, նյութական պատասխանատվության կիրառում, մաքսային ծառայության պաշտոնից ազատում: Եթե մաքսային ծառայողի նկատմամբ պետք է կիրառվի հատուկ կոչման իջեցում, մաքսային ծառայողի պաշտոնի իջեցում, նյութական պատասխանատվության կիրառում կամ մաքսային ծառայության պաշտոնից ազատում կարգապահական տույժերը, ապա մինչդրանք կիրառելը, պետք է անցկացվի ծառայողական քննություն:

Էթիկայի հետ կապված հարաբերությունները յուրահատուկ կարգավորում են ստացել Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանությունում: Ի տարբերություն պետական ծառայության մյուս տեսակների՝ ոստիկանությունում էթիկայի կանոնների պահպանման հետ կապված կարևոր դեր ունեն ոստիկանությունում պաշտոնով և կոչումով բարձր ոստիկանության ծառայողները: Պետք է նշել, որ էթիկայի հարցերը կանոնակարգող որոշ դրույթներ առնչվում են կարգապահական կանոններին: Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանությունում

Էթիկայի հարցեր

Ժառայողների համար էթիկայի կանոնները սահմանվել են «Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության կարգապահական կանոնագիրքը հաստատելու» մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքով:¹⁶ Ոստիկանության ծառայողի էթիկայի կանոնները բարոյականության համընդհանուր սկզբունքների վրա հիմնված՝ ոստիկանության ծառայողի վարվելակերպի (վարքագծի) և փոխհարաբերությունների առանձնահատկությունները կարգավորող նորմեր են: Կարգապահությունը ոստիկանությունում հիմնվում է ոստիկանության յուրաքանչյուր ծառայողի կողմից իր ծառայողական պարտականությունների կատարման և էթիկայի կանոնների պահպանման համար անձնական պատասխանատվության գիտակցման, ինչպես նաև իր ղեկավարների լիազորությունների շրջանակներում տրված հրամանների (հրահանգների, կարգադրությունների) ճիշտ և ժամանակին կատարման վրա: Ոստիկանությունում կարգապահությունը ձեռք է բերվում ղեկավարների խստապահանջությամբ՝ հարգելով ենթակաների արժանապատվությունը, խրախուսման, համոզման և հարկադրանքի միջոցների զուգորդմամբ, ենթակաների նկատմամբ մշտական հոգատարությամբ: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության, օրենքների, ոստիկանության ծառայությունը կանոնակարգող նորմատիվ իրավական ակտերի պահանջները կատարելիս ղեկավարը պետք է մշտապես օրինակ ծառայի ենթականերին, բարձրացնի վերջիններիս պատվի և ծառայողական պարտքի գիտակցումը, խրախուսի արժանիներին և

պատասխանատվության ենթարկի կարգազանցներին: Ոստիկանության ծառայողի էթիկայի կանոնները ոստիկանության ծառայողի համար պարտադիր են ինչպես ծառայողական պարտականությունները կատարելու ընթացքում, այնպես էլ ծառայողական պարտականություններից դուրս: Վարքագծի կանոնների նպատակն է ուղղորդել ոստիկանության ծառայողին՝ վերջինիս վարվելակերպի առումով, ինչպես նաև իրազեկել քաղաքացիներին, թե ինչպիսի պահվածք պետք է ակնկալել ոստիկանության ծառայողից: Եթե ոստիկանության ծառայողը չի կողմնորոշվում՝ ինչպիսի վարքագիծ դրսևորել որոշակի իրավիճակներում, ապա նա պետք է դիմի անմիջական ղեկավարին: Ոստիկանության ծառայողի անմիջական ղեկավարը հնարավորության սահմաններում միջոցներ է ձեռնարկում, որպեսզի իր ենթակա ծառայողների համար դյուրին լինի վարքագծի կանոնների պահպանումը:

Ոստիկանությունում էթիկայի կանոնների խախտման դեպքում պատասխանատվություն սահմանելու համար կան որոշակի առանձնահատկություններ, մասնավորապես՝ կան էթիկայի կանոններ, որոնց խախտելը կարող է առաջ բերել կարգապահական պատասխանատվություն, և կան կանոններ, որոնց խախտումը առաջ է բերում պատասխանատվություն, եթե զուգորդվել է կարգապահական խախտման կատարման հետ: Ոստիկանությունում էթիկայի կանոնների խախտումները ենթակա են իրավասու պատվո դատարանի քննարկմանը: Ոստիկանության ստորաբաժանումներում ստեղծվում են միջին, ավագ և գլխավոր խմբերի ոստիկանության

Ծառայողների պատվո դատարաններ: Պատվո դատարանի միջնորդությունները ծառայողական քննություն նշանակած անձի համար ունեն խորհրդատվական նշանակություն: Պատվո դատարանները կազմավորվում են հինգ անդամներից՝ ոստիկանության ծառայողների ընդհանուր ժողովում՝ բաց քվեարկությամբ: Պատվո դատարանի կազմում կարող են ընտրվել տվյալ ստորաբաժանումում մեկ տարուց ոչ պակաս ծառայած ոստիկանության ծառայողները, ովքեր բնութագրվում են դրական, վայելում կոլեկտիվի հարգանքը և ունակ են իրագործել պատվո դատարանի առջև դրված խնդիրները: Պատվո դատարանում քննարկվում են ոստիկանության ծառայողների կողմից թույլ տրված կարգապահական խախտումների փաստերով կատարված ծառայողական քննությունների նյութերը կամ ոստիկանության ծառայողի կողմից էթիկայի կանոնների խախտումները հիմնավորող նյութերը: Կարգապահական կամ էթիկայի կանոնների խախտում կատարելու մեջ մեղադրվող ոստիկանության ծառայողի ներկայությունը պատվո դատարանի նիստին պարտադիր է, որը հրավիրվում է պատվո դատարանի նախագահի կողմից, ստորաբաժանման ղեկավարի միջոցով: Պատվո դատարանի նախագահողը կամ անդամները չեն կարող մասնակցել պատվո դատարանի նիստին, եթե նրանք ուղղակի կամ անուղղակի շահագրգռված են գործի ավարտով: Այս դեպքում նրանք պարտավոր են հայտարարել ինքնաբացարկ:

Էթիկայի հարցերն իրավական կարգավորում են ստացել նաև Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեա-

կատարողական ծառայությունում: Քրեակատարողական ծառայությունում էթիկայի հարցերը կանոնակարգող դրույթները, ի տարբերություն պետական ծառայության մյուս տեսակների, առնչվում են կարգապահական կանոններին, որը հաստատել է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը:¹⁷ Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեակատարողական ծառայությունում ծառայողական կարգապահությունն ապահովվում է օրինականության, մարդու իրավունքների և ազատությունների հարգման, հրապարակայնության, ծառայության դիմաց արդար հատուցման, ծառայության արդյունքների, ունակությունների և որակավորման չափանիշներով ծառայողական առաջխաղացման, խրախուսման, կարգապահական պատասխանատվության անխուսափելիության և անհատականացման, քրեակատարողական ծառայողների իրավական և բարոյական սկզբունքների հիման վրա: Քրեակատարողական ծառայությունում նույնպես կարգապահության ամրապնդման գործում կարևոր դեր ունեն ղեկավարները, մասնավորապես՝ ղեկավարը պետք է հարգի ենթակաների պատիվն ու արժանապատվությունը և բացառի նրանց հետապնդումներն անձնական բնույթի շարժառիթներով, մշտապես պետք է օրինակ ծառայի ենթակաների համար, նպաստի վերջիններիս պատվի, արժանապատվության և ծառայողական պարտքի զգացման բարձրացմանը, խրախուսի արժանիներին և պատասխանատվության ենթարկի կարգազանցներին, հատուկ ուշադրություն դարձնի ենթակաների անհատա-

Եթիկայի հարցեր

կան հատկանիշների ուսումնասիրմանը, իրավական ակտերով սահմանված փոխհարաբերությունների պահպանմանը, անձնակազմի համախմբմանը, ժամանակին հայտնաբերի ենթակաների կատարած կարգապահական խախտումների պատճառները, ձեռնարկի կանխարգելիչ միջոցառումներ: Կարգուկանոն հաստատելու և կարգազանց ենթակային կարգապահական տույժի ենթարկելու համար համապատասխան միջոցառումներ չձեռնարկելու դեպքում դեկավարը պատասխանատվություն է կրում դրա համար՝ օրենքով սահմանված կարգով:

Ծառայողական պարտականություններն անհարգելի պատճառով չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու, ծառայողական դիրքն ի չարը գործադրելու¹⁸, ինչպես նաև ծառայողական լիազորությունները վերազանցելու դեպքերում քրեակատարողական ծառայողի նկատմամբ կիրառվում են հետևյալ կարգապահական տույժերը¹⁹՝ նկատողություն, խիստ նկատողություն, պաշտոնի իջեցում, կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով, ծառայությունից ազատում: Քրեակատարողական ծառայողների նկատմամբ պաշտոնի իջեցում, կոչման իջեցում՝ մեկ աստիճանով, ծառայությունից ազատում կարգապահական տույժերը կարող են կիրառվել միայն ծառայողական քննության արդյունքների հիման վրա:

Հաշվի առնելով դատարանների և դատավորների դերը հասարակության և պետության զարգացման մեջ, արդարադատության նկատմամբ հասարակության հավատի ամրապնդման և հեղինակության բարձ-

րացման համար օրենսդիրը մեծ կարևորություն է տվել դատավորի վարքագծի կանոններին, որոնք սահմանված են Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքում,²⁰ ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության դատարանների նախագահների խորհրդի կողմից հաստատված դատավորի վարքագծի կանոնագրքում:²¹ Եթե ուսումնասիրենք նշված երկու փաստաթղթերը, ապա կարող ենք ասել, որ դատավորի վարքագծին ներկայացվող կանոնները կարելի է դասակարգել երկու խմբի՝

- դատավորի վարքագծի կանոնները ծառայողական գործունեության ընթացքում.

- դատավորի վարքագծի կանոնները արտածառայողական հարաբերություններում:

ՀՀ դատական օրենսգիրքը փորձել է ամենայն մանրամասնությամբ կարգավորել դատավորի վարքը ծառայողական գործունեության ընթացքում: Դատավորի վարքագծի կանոնները պարտադիր են նաև դատավորների թեկնածությունների ցուցակում գտնվող բոլոր անձանց համար այնքանով, որքանով դրանք իրենց էությանը կիրառելի են նրանց նկատմամբ: Դատավորը պետք է ձգտի իր գործունեությամբ և վարքագծով ապահովել դատարանի անկախությունն ու անկողմնակալությունը, ինչպես նաև նպաստել դատարանի նկատմամբ վստահության և հարգանքի ձևավորմանը: Դատավորը պարտավոր է մասնակցել վարքագծի բարձր չափորոշիչների արմատավորմանը՝ ինչպես անձամբ պահպանել վարքագծի կանոնները, այնպես էլ հետամուտ լինել իր գործընկերների կողմից դրանց պահպանմա-

նը:

Դատավորների համար նույնպես սահմանված են որոշակի հետևանքներ վարքագծի կանոնները խախտելու համար: Դատավորի կարգապահական պատասխանատվության հիմքերից է նաև դատավորի կողմից վարքագծի կանոնների կոպիտ կամ պարբերաբար խախտում թույլ տալը: Դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով վարույթը կարող է հարուցվել կարգապահական պատասխանատվության հիմքը հայտնաբերելուց հետո՝ եռամսյա ժամկետում, բայց ոչ ուշ, քան հիմքը ծագելուց մեկ տարի հետո, իսկ ՀՀ դատական օրենսգրքով սահմանված կարգով արդարադատության և օրենքով նախատեսված այլ լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ իր գործունեությանը միջամտելու կամ օրենքով չնախատեսված այլ ներգործության մասին էթիկայի հանձնաժողովին չհայտնելու հիմքով դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու նպատակով վարույթը կարող է հարուցվել խախտումը հայտնաբերելուց հետո՝ եռամսյա ժամկետում, բայց ոչ ուշ, քան խախտումից մեկ տարի հետո:

Դատավորի վարքագծի կանոնների խախտման հետ կապված հարցերը քննարկում է Դատարանների նախագահների խորհրդի կողմից ձևավորված էթիկայի հանձնաժողովը: Էթիկայի հանձնաժողովն իրականացնում է ՀՀ դատական օրենսգրքով իրեն վերապահված և Դատարանների նախագահների խորհրդի որոշմամբ պատվիրակված լիազորություններ: Էթիկայի հանձնաժողովը նախագահում է հանձնաժողովի կողմից իր կազ-

մից ընտրված անդամը:

Էթիկայի հանձնաժողովը, դատավորի կողմից աշխատանքային կարգապահության կամ վարքագծի կանոնների խախտում կատարելու մասին հաղորդում ստանալով կամ մասն փաստի հանդիպելով, իր իրավասության շրջանակում որևէ այլ հարց քննելիս կազմակերպում է քննարկում՝ մասնակից դարձնելով դատավորին: Եթե քննարկման արդյունքում հանձնաժողովը գտնում է, որ այդ խախտումները կոպիտ չեն և չեն կրում պարբերական բնույթ, ապա նա կարող է սահմանափակվել հարցի քննարկմամբ: Հակառակ դեպքում հանձնաժողովը կարգապահական վարույթ հարուցելու միջնորդությամբ դիմում է Արդարադատության խորհրդի կարգապահական հանձնաժողովին: Կարգապահական հանձնաժողովն իրավունք ունի՝

1. կարգապահական վարույթ հարուցելու առաջին ատյանի և վերաքննիչ դատարանների դատավորի և դատարանի նախագահի նկատմամբ և համապատասխան միջնորդությամբ դիմելու Արդարադատության խորհուրդ:

2. Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովի դիմումի հիման վրա կարգապահական վարույթ հարուցելու՝ վճռաբեկ դատարանի դատավորի և պալատի նախագահի, ինչպես նաև վճռաբեկ դատարանի նախագահի նկատմամբ և համապատասխան միջնորդությամբ դիմելու Արդարադատության խորհուրդ:

Դատավորի կարգապահական պատասխանատվության հարցը քննելու արդյունքում Արդարադատության խորհուրդը կարող է դատավորի նկատմամբ կիրառել կարգապահա-

Էթիկայի հարցեր

կան տույժերի հետևյալ տեսակներից մեկը՝ նախազգուշացում, նկատողություն, որը գուցորվում է՝ դատավորին 6 ամիս ժամկետով աշխատավարձի 25 տոկոսից զրկելով, խիստ նկատողություն, որը գուցորվում է՝ դատավորին 1 տարի ժամկետով աշխատավարձի 25 տոկոսից զրկելով, դատավորի լիազորությունների դադարեցման միջնորդությամբ հանրապետության նախագահին դիմելը:

Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովը լայն լիազորություններ ունի դատավորի վարքագծի կանոնների կիրառման և ամրապնդման ոլորտում, մասնավորապես՝

- արդարադատության և օրենքով նախատեսված այլ լիազորությունների իրականացման կապակցությամբ իր գործունեությանը օրենքով չնախատեսված միջամտության մասին դատավորը պարտավոր է անմիջապես հայտնել Հայաստանի Հանրապետության դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովին: Եթե էթիկայի հանձնաժողովը համարի, որ տեղի է ունեցել օրենքով չնախատեսված միջամտություն դատավորի գործունեությանը, ապա նա պարտավոր է դիմել համապատասխան մարմիններին մեղավոր անձանց պատասխանատվության ենթարկելու միջնորդությամբ.

- ընդհանուր իրավասության դատարանի նախագահը հետևում է դատավորների կողմից գործի քննության ժամկետների պահպանմանը, գործի քննության ժամկետների խախտման վերաբերյալ իր եզրակացությունը ներկայացնում է Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողով, ինչպես նաև դատավորի կող-

մից վարքագծի կանոնագրքի պահանջների խախտում հայտնաբերելիս անհրաժեշտության դեպքում այդ մասին համապատասխան հաղորդում է ներկայացնում Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողով.

- Դատարանների նախագահների խորհրդի նախագահը դատավորի վարքագծի կանոնագրքի պահանջների խախտում հայտնաբերելիս այդ մասին հաղորդում է ներկայացնում Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովին.

- արձակուրդի տրամադրման հետ կապված վեճերը կարող են լուծվել Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովի կողմից.

- դատավորի անձնական գործում եղած տեղեկությունները հրապարակման ենթակա չեն: Դատավորից բացի, նրա անձնական գործին իրավունք ունեն ծանոթանալու հանրապետության նախագահը, վճռաբեկ դատարանի նախագահը, համապատասխան դատարանի նախագահը, դատավորի նկատմամբ կարգապահական վարույթ հարուցելու իրավասություն ունեցող անձը, Արդարադատության խորհրդի անդամները, Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովի անդամները.

- դատավորը պարտավոր է իր կողմից իրականացվող ոչ դատական գործունեության մասին հնարավոր սեղմ ժամկետում հայտնել Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովին՝ նշելով վերաբերելի մանրամասներ.

- եթե ՀՀ դատական օրենսգրքով թույլատրելի համարվող նվերները, որոնք օրացուցային տարվա ընթաց-

քում ստացվել են նույն անձից, իրենց արժեքով գերազանցում են 250.000 Հայաստանի Հանրապետության դրամը, կամ օրացուցային տարում ստացված թույլատրելի համարվող նվերները բոլոր նվերների ընդհանուր արժեքը գերազանցում է մեկ միլիոն Հայաստանի Հանրապետության դրամը, ապա դատավորը պարտավոր է դրա մասին հնարավոր սեղմ ժամկետում հայտնել Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովին.

- եթե դատավորին հայտնի է դառնում, որ իր հետ համատեղ չբնակվող արյունակցական կապի մինչև 3-րդ աստիճանի մեջ գտնվող անձին տրվել է նվեր, որը ողջամտորեն կարող է ընկալվել որպես դատավորի վրա ներգործելուն նպատակաուղղված, ապա նա պարտավոր է դրա մասին տեղեկություն ստանալուց հետո՝ մեկշաբաթյա ժամկետում, հայտնել Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովին.

- դատավորը, ինչպես նաև նրա հետ փոխկապակցված հայտարարատու հանդիսացող անձինք պարտավոր են Հայաստանի Հանրապետության իշխանության մարմինների ղեկավար աշխատողների գույքի և եկամուտների հայտարարագրման համար օրենքով սահմանված կարգով ներկայացվող հայտարարագրի պատճենն ուղարկել Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողով.

- կարգապահական վարույթ հարուցելու առիթներից է նաև Դատարանների նախագահների խորհրդի էթիկայի հանձնաժողովի միջնորդությունը:

Ազգային ժողովը 2007 թվականի

փետրվարի 22-ին ընդունեց «Դատախազության մասին» ՀՀ նոր օրենքը:²² Օրենքի համաձայն՝ դատախազի հիմնական պարտականությունների շարքին դասվեց նաև դատախազի մասնագիտական վարքագծի կանոնները պահպանելը: Դատախազի վարքագծի կանոնները սահմանված են «Դատախազի վարքագծի կանոնագրքում»²³, որը հաստատում է գլխավոր դատախազը, որին առընթեր գործում է նաև էթիկայի հանձնաժողովը: Էթիկայի հանձնաժողովը բաղկացած է 7 անդամից: Էթիկայի հանձնաժողովի կազմի մեջ են մտնում գլխավոր դատախազի կողմից նշանակվող գլխավոր դատախազի մեկ տեղակալ, երկու դատախազ և հանրապետության նախագահի կողմից երեք տարի ժամկետով նշանակվող չորս իրավաբան անդամ: Էթիկայի հանձնաժողովը ղեկավարում է գլխավոր դատախազի տեղակալը:

Դատախազի վարքագծի կանոնագրքում էթիկայի կանոնները դասակարգվել են ըստ երկու հիմնական ոլորտների.

- դատախազի վարքագծի կանոնները պաշտոնական հարաբերություններում.

- դատախազի վարքագծի կանոնները արտապաշտոնական հարաբերություններում:

Դատախազությունում վարքագծի կանոնների պահպանման հարցում կարևոր դեր ունի անմիջականորեն վերադաս դատախազը: Դատախազի կողմից վարքագծի կանոնագրքի պահանջների խախտում հայտնաբերելիս վերադաս դատախազն անհրաժեշտության դեպքում համապատասխան հաղորդում է ներկայացնում գլխավոր

Էթիկայի հարցեր

դատախազին, որը համարվում է դատախազի վարքագծի կանոնների պահպանության երաշխավորը:

Դատախազը կարգապահական պատասխանատվության կարող է ենթարկվել «Դատախազի վարքագծի կանոնագրքի» պահանջների էական խախտումների դեպքում: Դատախազի նկատմամբ կարող են կիրառվել հետևյալ կարգապահական տույժերը՝ դիտողություն, նկատողություն, խիստ նկատողություն, դասային աստիճանի իջեցում՝ մեկ աստիճանով, պաշտոնի իջեցում և պաշտոնից ազատում: Խիստ նկատողություն, դասային աստիճանի իջեցում՝ մեկ աստիճանով, պաշտոնի իջեցում և պաշտոնից ազատում տույժերը դատախազների նկատմամբ, բացառությամբ գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների, կիրառվում են միայն էթիկայի հանձնաժողովի համապատասխան եզրակացության հիման վրա: Կարգապահական խախտման փաստի առթիվ գլխավոր դատախազի կամ համապատասխան վերադաս դատախազի կողմից դատախազի նկատմամբ հարուցվում է կարգապահական վարույթ: Կարգապահական վարույթի ավարտից հետո՝ մեկշաբաթյա ժամկետում, գլխավոր դատախազը հարցը ներկայացնում է էթիկայի հանձնաժողովի քննարկմանը: Էթիկայի հանձնաժողովը կարգապահական խախտման հետ կապված հարցը քննելիս քվեարկությամբ որոշում է կարգապահական խախտման փաստի առկայությունը, կատարված խախտման մեջ դատախազի մեղավորության հարցը, իսկ գլխավոր դատախազի կողմից մնան հարցադրման առկայության դեպքում՝ նաև տվյալ իրավիճակում պաշտոնից ազատում կարգապահական տույժ

կիրառելու հնարավորության հարցը: Էթիկայի հանձնաժողովի համապատասխան եզրակացության հիման վրա եռօրյա ժամկետում գլխավոր դատախազը նշանակում է կարգապահական տույժ:

ՀՀ գլխավոր դատախազի կողմից դատախազության աշխատակազմում պետական ծառայության պաշտոն զբաղեցնող պետական ծառայողների համար նույնպես սահմանվել են վարքագծի կանոններ:²⁴ Դատախազության աշխատակազմում պետական ծառայողների վարքագծի կանոնների նպատակն է ուղղորդել ծառայողին իր վարվելակերպում, ինչպես նաև տեղեկացնել, թե ինչպիսի պահվածք պետք է ակնկալել նրանից: Սահմանված կանոնների խախտումն առաջացնում է Հայաստանի Հանրապետության աշխատանքային օրենսգրքով սահմանված պատասխանատվություն:

Հաշվի առնելով, որ «Նոտարիատի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի²⁵ համաձայն՝ նոտարն արդարադատության իրականացմանը նպաստող հանրային ծառայություններ իրականացնող անձ է, որը Հայաստանի Հանրապետության անունից, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան, իրականացնում է նոտարական գործողություններ և ծառայություններ, կանոնադաշտնաճյուղ նաև նոտարական էթիկայի կանոններին: «Նոտարիատի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը նոտարների դեպքում նույնպես նրա պարտականությունների շարքին է դասել նաև նոտարական էթիկայի կանոնները պահպանելը: Նոտարական էթիկայի կանոնները հաստատում է ՀՀ նոտար-

ների ընդհանուր ժողովը, որը նոտարական պալատի բարձրագույն մարմինն է: Նոտարի էթիկայի կանոնները ձևակերպում են նոտարական գործունեության մասնագիտական և բարոյաէթիկական չափանիշները, նոտարի անձնական վարքագիծը, մասնագիտական կարգուկանոնի և էթիկայի խախտումների բնութագիրը: Նոտարի էթիկայի կանոնները պարտադիր են նոտարների և նրանց օգնականների համար: Նոտարի էթիկայի կանոնները նույնպես դասակարգված են՝ ելնելով որոշակի հարաբերություններից, մասնավորապես՝ նոտարի հարաբերությունները ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց հետ, նոտարի և նոտարական պալատի հարաբերությունները, նոտարի հարաբերությունները գործընկերների և նոտարների միավորման հետ, նոտարի հարաբերությունները պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների հետ, նոտարի վարքը ոչ աշխատանքային ժամերին:

Եթե այլ օրենքներով էթիկայի կանոնների խախտման դեպքում սահմանված է կարգապահական պատասխանատվություն, ապա «Նոտարիատի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նոտարների համար նոտարական էթիկայի կանոնները խախտելու համար կարգապահական պատասխանատվություն նախատեսված չէ, սակայն ամրագրված է, որ նոտարը կարող է պաշտոնից ազատվել, եթե օրինական ուժի մեջ է մտել նրա նկատմամբ կայացված ազատությունից չզրկող մեղադրական դատավճիռը կամ օրենքով սահմանված կարգով նա ճանաչվել է դիտավորյալմբ հանցագործություն կատարած անձ, եթե կատարված այդ հանցագոր-

ծությունների հետևանքով խախտվել են նաև նոտարական էթիկայի կանոնների պահանջները:

Անհրաժեշտ է նշել, որ նոտարի էթիկայի կանոնների «VIII կարգապահական պատասխանատվություն» բաժնում սահմանված է, որ կարգապահական պատասխանատվություն է առաջացնում նոտարական գործողությունների ոչ պատշաճ կատարումը կամ կատարելուց ձեռնպահ մնալը, նոտարի կողմից վարվեցողության էթիկայի նորմերի և այլ պահանջների խախտումը, որոնք նախատեսված են «Նոտարիատի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով: Վերը նշված բաժնում թվարկված են այն արարքները, որոնք առաջացնում են կարգապահական պատասխանատվություն, որոնց շարքում է նաև բարոյաէթիկական նորմերի խախտումը:

Նոտարի նկատմամբ կարող է նշանակվել հետևյալ կարգապահական տույժերից մեկը՝ նախազգուշացում, նկատողություն, խիստ նկատողություն, գործունեության կասեցում՝ մինչև վեց ամիս ժամկետով: Կարգապահական տույժի ենթարկելու վերաբերյալ որոշումն ընդունում է նոտարական պալատի վարչությունը:

Այսպիսով էթիկայի հարցերն իրավական կարգավորում են ստացել ինչպես պետական ծառայությունները և համայնքային ծառայությունը կարգավորող Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ, այնպես էլ հանրային կյանքի այլ ոլորտներում նույնպես: Համապատասխան իրավական ակտերով փորձ է արվել հնարավորինս կարգավորել այդ հարաբերություններից բխող հարցերը: Պետք է նշել, որ այս հարաբերությունները կարգավորող համապատասխան

Էթիկայի հարցեր

իրավական ակտերով հիմնականում լուծում է ստացել էթիկայի կանոնների պահպանման համար էական նշանակություն ունեցող պատասխանատվության հարցը: Սակայն իրավական կարգավորման այս պայմաններում բավականին շատ են էթիկայի կանոնների խախտումները: Առաջադրված բարդ խնդրի լուծման համար անհրաժեշտ է, որ էթիկայի կանոնները հանրային ծառայողների համար լինեն միասնական, խախտումների բացահայտման համար սահմանվի միասնական կարգ և իրականացվի կենտրոնացված վերահսկողություն, հանրային ծառայողների բարոյական առողջացմանն ուղղված ծրագրերի մշակում և իրականացում և այլն: Այս դեպքում հնարավոր կլինի բոլոր հան-

րային ծառայողներից սպասել նույնատիպ վարք իրենց ծառայողական պարտականությունները կատարելիս, որը կնպաստի պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների գործունեության հրապարակայնությանը և կնպաստի կոռուպցիոն ռիսկերի նվազեցմանը:

Դրական գնահատելով ձեռնարկված քայլերը էթիկայի խրթին հարցերին լուծում տալու հետ կապված՝ գտնում ենք, որ հանրային ծառայությունում և հանրային կյանքի այլ ոլորտներում լուրջ անելիքներ կան հասնելու այն նպատակին, որ յուրաքանչյուր հանրային ծառայող գիտակցի էթիկայի կանոնների կարևորությունը իր ծառայողական պարտքը կատարելիս:

ՀՈՒԼԻՍ 2009 7 (120)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

20

1. Էթիկայի կանոնների պարտադիր ընդունումը նախատեսված է նաև ՀՀ կառավարության 2003 թվականի նոյեմբերի 6-ի 1522-Ն որոշմամբ:

2. Էթիկայի (վարքագծի) կանոններ սահմանված են նաև փաստաբանների և աուդիտորների համար:

3. ՀՀ ՊՏ 2002/1 (176) 09.01.02:

4. ՀՀ ԳՆԱՍ 2002/18 (104) 01.08. 02:

5. Նմանատիպ կանոններ սահմանվել են նաև համայնքային ծառայողների և քաղաքացիական հատուկ ծառայողների համար համապատասխանաբար Հայաստանի Հանրապետության տարածքային կառավարման նախարարի ՀՀ ԳՆԱՍ 2006/24 (233) 02.10.06 և Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության նախարարի համապատասխան հրամաններով ՀՀ ԳՆԱՍ 2008/20 (294) 16.06.08:

6. ՀՀ ԳՆԱՍ 2004/28 (176) 17.12.04:

7. Համապատասխան մարմին ասելով՝ նկատի ունենք «Քաղաքացիական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 4-րդ հոդվածով նախատեսված մարմինները, որոնց աշխատակազմերի վրա տարածվում է «Քաղաքացիական ծառայության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը:

8. ՀՀ ՊՏ 2006/40 (495) 26.07.06:

9. ՀՀ ՊՏ 2004/18 (317) 31.03.04:

10. ՀՀ ՊՏ 2009/13 (679) 04.03.09:

11. ՀՀ ՊՏ 2002/52 (227) 29.11.02:

12. ՀՀ ՊՏ 2002/18 (193) 12.06.02:

13. ՀՀ ՊՏ 2002/33 (208) 14.08.02:

14. ՀՀ ՊՏ 2002/47 (222) 06.11.02:

15. www.customs.am/մաքսային ծառայություն/մաքսային ծառայողի էթիկայի կանոններ:

16. ՀՀ ՊՏ 2005/29 (401) 18.05.05:

17. ՀՀ ՊՏ 2006/42 (497) 02.08.06:

18. Որը ենթադրում է նաև սահմանված վարքագծի կանոնների խախտում:

19. ՀՀ ՊՏ 2005/52 (424) 17.08.05:

20. ՀՀ ՊՏ 2007/20 (544) 18.04.07:

21. ՀՀ ԳՆԱՍ 2006/3 (212) 16.01.06:

22. ՀՀ ՊՏ 2007/19 (543) 11.04.07:

23. Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների հրամանների, հանձնարարականների և ցուցումների ժողովածու, Երևան, 2008, էջ 27:

24. Հայաստանի Հանրապետության գլխավոր դատախազի և նրա տեղակալների հրամանների, հանձնարարականների և ցուցումների ժողովածու, Երևան, 2008, էջ 510:

25. ՀՀ ՊՏ 2002/2 (177) 10.01.02:

Артур ГАМБАРЯН

*Прокурор управления по делам о преступлениях
против человека Генеральной прокуратуры РА,
кандидат юридических наук, доцент*

Лилит ДАЛЛАКЯН

*Магистр юридического факультета
Российско-Армянского (Славянского)
государственного университета*

НОРМАТИВНЫЙ ДОГОВОР В СИСТЕМЕ ИСТОЧНИКОВ ПРАВА

Правовая реформа, осуществляемая на постсоветском пространстве, привела к трансформации современного правового понимания, что повлекло за собой востребованность теоретико-правового осмысления проблем источников права. Правовая реформа затронула весь механизм правового регулирования, в результате в системе источников права все большую роль играют формы права, которые в недавнем прошлом, по существу, были вытеснены лишь одной из ее форм - нормативными правовыми актами.

Расширение сферы усмотрения граждан в их инициативном поведении, принятие в качестве приоритетных общепризнанных принципов и норм международного права, внедрение международных договоров в правовую систему государств позволяют по-новому взглянуть на такую форму права, как нормативный договор. И чем дальше расширяется сфера правового регулирования, тем

большую важность приобретают договоры, так как многие виды отношений - международные, внутрифедеральные (в федеративных государствах) гражданско-правовые, корпоративные, трудовые, настолько сложны и индивидуализированы, что упорядочивание их при помощи одних только нормативно-правовых актов невозможно — всегда остаются вопросы, требующие индивидуального согласования, саморегулирования. Источником и инструментом такого саморегулирования является нормативный договор как регулятор общественных отношений.

Совершенно ясно, что как с теоретических, так и практических позиций, нормативный договор уже очень давно перестал быть чем-то вторичным, вспомогательным среди воплощений права. В связи с этим, назрела научная необходимость в определении понятия договора с нормативным содержанием и его места в правовой системе. Однако несмотря на свое большое значе-

ՀՈՒՄԱՆ 2009 7 (120)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԲՆԴԱՄԱՆԻ ԲՐԱՆԻ

ние, теория нормативного договора пока еще не получила должного развития и однозначного понимания в правовой науке — не разработана общая теория нормативного договора, следствием чего является его довольно неясная позиция среди других источников права, между тем еще советские ученые указывали на необходимость «...в общей теории государства и права рассматривать проблему договора... в учении об источниках права».¹

В данной статье ставится задача рассмотрения вопроса касающегося определения места нормативного договора в системе источников права, в частности того, считать ли нормативный договор разновидностью нормативно-правового акта, или рассматривать его в качестве самостоятельного источника права.

В данных целях попробуем, прежде всего, представить определение нормативного договора и свойственных ему особенностей, а также привести пример законодательного регулирования поставленного вопроса.

В теории права под нормативным договором понимается юридическое оформленное соглашение между двумя или несколькими субъектами, включающее в себя общеобязательные нормы и порождающее, изменяющее или прекращающее правоотношение. Сторонами нормативно-правового договора могут быть: государство или иное публично-правовое образование в лице своих органов; международные организации или транснацио-

нальные корпорации; работодатель, иные лица, уполномоченные на согласование и установление норм права.

Одной из важнейших существующих классификаций нормативных договоров следует признать деление их на координационные договоры, заключаемые между субъектами, имеющими формально равный статус и субординационные договоры, заключаемые между субъектами, имеющими формально различный статус.

К первой группе относятся: международные договоры, внутригосударственные договоры: договоры и соглашения между органами местного самоуправления; межведомственные договоры и соглашения. Ко второй группе относятся: договоры и соглашения в области социально-трудовых отношений; договоры и соглашения органов власти с коммерческими и некоммерческими организациями; а также внутрифедеральные договоры о разграничении полномочий и соглашения о передаче осуществления части полномочий между федеральными органами государственной власти и органами государственной власти субъектов федерации.

В теории права существует точка зрения согласно которой нормативный договор рассматривается как особая разновидность нормативного акта.

Так, А. Т. Парфенова отмечает, что нормативный договор как форму права можно признать особой разновидностью нормативного акта, поскольку их формальные при-

наки схожи, различие же заключается в содержательном характере нормативного договора.² Н.Г.Александров также отмечает, что «Одним из перспективных подходов к решению данной проблемы следует считать признание нормативного договора особой разновидностью нормативного акта».³

Распространение теории нормативного акта на нормативный договор объясняется тем, что признаки нормативного договора приближают его к нормативному акту. Во-первых, это юридическая цель нормативного договора, которая представляет собой установление, изменение или отмену нормы права. Такая же юридическая цель присутствует в каждом нормативно-правовом акте. Во-вторых, нормативный договор — это письменный документ, носитель правовой информации, то же мы говорим и о нормативном акте. Характерной чертой нормативного договора как и нормативно-правового акта является его официальное опубликование. Не опубликованный (неформализованный) нормативный договор, по общему правилу не порождает правовых последствий. В третьих, это также акты общего действия, который предполагает не казуальное, а именно нормативное правовое регулирование.

Еще одним объяснением распространения теории нормативного акта на нормативный договор является преодоление неопределенности, связанной с порядком вступления нормативного договора в силу,

его опубликованием, юридической техникой, определением порядка рассмотрения споров, связанных с их исполнением, а также разрешение вопроса о юридической силе таких договоров, точнее указание на место договора в иерархии источников права. К примеру, при определении юридической силы внутрифедеральных договоров РФ, можно предполагать их соответствие федеральному законодательству и приоритет над законодательством субъекта РФ.

Вышеуказанная аргументация, в соответствии с которой нормативный договор можно рассматривать как разновидность нормативно-правового акта, не совсем приемлима. Из факта того, что нормативный договор, как и нормативно-правовой акт подлежит обязательному опубликованию, вовсе не следует, что нормативный договор является нормативно-правовым актом, так как требование официального опубликования не является специфическим признаком именно нормативно-правового акта, а относится ко всем тем официальным документам, которые имеют нормативное содержание и закрепляют общие правила поведения (нормативно-правовые акты, судебный прецедент, нормативный договор).

Что же касается довода о том, что в результате распространения теории нормативного акта на нормативный договор разрешится проблема неопределенности, связанной с порядком вступления нормативного договора в силу, его

опубликованием, юридической техникой и пр., то не совсем ясно как это может быть применено к международному договору, так как в этом случае данное обоснование является не только искусственным, но и методологически ошибочным. Порядок принятия, опубликования и правила юридической техники нормативно-правовых актов и международных договоров существенно отличны друг от друга, чем и обусловлена необходимость регулирования этих отношений различными законодательными актами (закон «О правовых актах», закон «О международных договорах»).

Отметим, что нормативный договор рассматривается как вид нормативно-правового акта не только отдельными теоретиками, но и законодатель РА, давая определение отдельным нормативным договорам, также рассматривает их как разновидность нормативно-правового акта. Так, согласно ст. 21 закона РА «О правовых актах» международный договор является нормативно-правовым актом, который регулирует отношения между РА и иностранными государствами, международными организациями и иными субъектами международного права.

По нашему мнению, нормативный договор не может рассматриваться как разновидность нормативно-правового акта согласно следующей аргументации:

Несмотря на схожесть формальных признаков (способов внешнего выражения) перечисленных выше,

нормативный договор отличается от нормативно правового акта, главным образом, содержательными признаками, происхождением правил поведения: нормативно-правовой акт выражает волю издавшего его органа, нормативный договор — волю сторон, нормативно-правовой акт принимается в одностороннем порядке, независимо от воли лиц, для которых нормативно-правовой акт порождает права и обязанности (нормативно-правовой акт имеет гетерономный характер), в то время как нормативный договор — акт с согласованного волеизъявления сторон.

При этом обособленность волеизъявлений субъектов считается определяющим признаком договоров, договорных связей, так как дело не только в том, что установление нормы совместно осуществляется несколькими (как минимум двумя) субъектами правотворчества, а также в обособленности, самостоятельности их нормоустановительных волеизъявлений. Субъект договора обособлен от другого заложенными в договорных условиях правами на внесение изменений и дополнений в содержание договора, на оговорки к договорам, на приостановление действия договора в целом или в отдельной части, на прекращение (расторжение) договора и т.д.⁴

Итак, договор с нормативным содержанием — результат самостоятельного вида правотворчества, договорного правотворчества. Ему присущи как общие принципы пра-

вотворчества, так и специфические (добровольность, заинтересованность, коллегиальность, консенсуальность, формальное равенство (равноправие) субъектов, эквивалентность (взаимность прав и обязанностей сторон).

Перечисленные признаки позволяют определить договор, договорный акт в самом широком смысле как совместный юридический документ, представляющий собой оформление выражения обособленных, согласованных автономных волеизъявлений двух или нескольких формально равных субъектов права, устанавливающих условия, исполнение которых предполагается обязательным.⁵ Существенной чертой нормативных договоров является их комплексный характер: названные документы могут охватывать своим регулированием достаточно широкий круг общественных отношений, а значит, самостоятельно выступать в качестве нормативной основы.

Все вышеперечисленное указывает на то, что нормативно-правовой договор следует рассматривать не в качестве разновидности нормативного правового акта, а в качестве самостоятельного источника права и самостоятельной правовой категории.

Что же касается рассмотрения международных договоров как разновидности нормативно-правовых актов в законе РА «О правовых актах», то необходимо отметить, что и законодатель в данном случае также допустил методологическую

ошибку, не приняв во внимание вышеперечисленные особенности нормативных договоров.⁶

Как видно из легальной дефиниции международный договор является нормативным актом, однако такой подход законодателя не соответствует современным представлениям о гетерономном характере правовых актов и о самостоятельности нормативных договоров в системе источников права.

Кроме того, вследствие причисления законодателем международных договоров к разновидности нормативно-правовых актов, в законе РА «О правовых актах» возникли внутрисистемные противоречия. Так, в законе РА «О правовых актах» перечислены субъекты уполномоченные принимать нормативно-правовые акты. Согласно статье 6 упомянутого закона правомочие принимать нормативные правовые акты Республики Армения имеет (имеют):

1) народ - только путем референдума;

2) Президент Республики Армения, Национальное Собрание Республики Армения, Правительство Республики Армения, Премьер-министр Республики Армения, Совет Центрального банка Республики Армения, а также Центральная избирательная комиссия Республики Армения, Регулирующая комиссия по энергетике Республики Армения, Государственный совет по статистике Республики Армения, Комиссия по ценным бумагам Республики Армения, Государственная

комиссия по защите экономической конкуренции Республики Армения, Национальная комиссия по телевидению и радио Совет по государственной службе Республики Армения, (далее - регулирующие комиссии), министры Республики Армения, руководители государственных органов при Правительстве Республики Армения (далее - министр), а также губернаторы, мэр Еревана, муниципальный совет и руководитель муниципалитета;

3) Конституционный Суд Республики Армения — в случаях, предусмотренных Конституцией Республики Армения;

4) суды первой инстанции, апелляционные суды и Кассационный суд Республики Армения - в части признания недействительным правового акта органа государственного управления или местного самоуправления, противоречащего закону или в установленных настоящим Законом случаях - правовому акту, обладающему более высокой юридической силой.

Если рассматривать международный договор как разновидность нормативно-правового акта, то возникает закономерный вопрос — который из вышеперечисленных субъектов обладает правом на принятие международных договоров? Очевидно, что любой выбранный вариант противоречит юридическому характеру международных договоров.

Таким образом, можно заключить, что включение нормативного договора в систему нормативно-правовых актов недопустимо, так как нормативный договор является самостоятельным источником права. Положение закона РА «О правовых актах», согласно которому международный договор является видом нормативного акта, необходимо признать утратившим силу, ввиду того, что данным положением регулируются отношения, которые находятся вне рамок предмета регулирования упомянутого закона.

1. *Александров Н. Г.* К вопросу о роли договора в правовом регулировании общественных отношений. Ученые записки ВИЮН. М., 1947, с. 61.

2. *Парфенова Т. А.* Нормативный договор как источник российского права. Автореф. дисс.... канд. юрид. наук. Челябинск, 2006.

3. *Александров Н.Г.* К вопросу о роли договора в правовом регулировании общественных отношений. Ученые записки ВИЮН. М., Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1946. Вып. VI, с. 82.

4. *Иванов В. В.* К вопросу об общей теории договора. Государство и право,

2000, №12, с. 78.

5. Там же.

6. В теории международного права встречаются случаи, когда международный договор именуется нормативным актом. Считаем, что в этом случае на международные договоры распространяется не теория нормативно-правового акта, а теория юридического факта. Дело в том, что нормативные договоры не являясь нормативно-правовыми актами, считаются правовыми актами, (юридическими фактами), которые непосредственно направлены на достижение определенной правовой цели.

Իռեն ՍԱՐԳՍՅԱՆ

*ՀՀ պետական կառավարման
ակադեմիայի ասպիրանտ,
ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական
դատարանի դատավորի օգնական,
Երևանի «Մանց» համալսարանի դասախոս*

**ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԵՎ ԱՉԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱՓՈՎԱԿՄԱՆ
ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ
ՀԱՏՈՒԿ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՌԵԺԻՍՏՐԻՄ**

(Ուձսնական կամ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԴՐՈՒԹՅԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ)

Երկրի հիմնական օրենքն ամրագրելով մարդու և քաղաքացու իրավունքներն ու ազատությունները որպես բարձրագույն արժեք՝ միաժամանակ հետամուտ է լինում երաշխավորել այդ իրավունքների անարգել իրականացումը, որն ուղղորդվում է այդ իրավունքների և ազատությունների սահմանափակմամբ: Սակայն միևնույն ժամանակ Սահմանադրությունը հստակորեն սահմանում է այն բացարձակ իրավունքների ցանկը, որոնք ենթակա չեն սահմանափակման անգամ ռազմական կամ արտակարգ իրավիճակներում:

Հատուկ իրավական ռեժիմների կիրառումը պրակտիկայում վկայում է այն մասին, որ արտասահմանյան պետությունների մեծ մասն այն դիտարկում է որպես իրավական ինստիտուտ, որը պետությունը հռչակում է տարբեր իրավիճակներում, երբ հասարակության և պետության նորմալ կենսագործունեությունը դառնում է անհնար: Ընդ որում, այդ ռեժիմների պահպանումն անխուսափելիորեն կապված է մարդու

և քաղաքացու իրավունքների սահմանափակումների հետ, որը երբեմն ձեռք է բերում չարդարացված խիստ բնույթ: Սակայն ժամանակակից պայմաններում իրավունքների և ազատությունների ցանկացած սահմանափակում պետք է լինի խելամիտ և համաչափ, և դրա հետ կապված ծանրաբեռնվածությունը չպետք է լինի «չափից դուրս», որը պահանջում է համապատասխան չափորոշիչների մշակում:

Այսպես, ՀՀ Սահմանադրության 44-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ մարդու և քաղաքացու առանձին հիմնական իրավունքներ ու ազատություններ, բացառությամբ Սահմանադրության 15-րդ, 17-22-րդ և 42-րդ հոդվածներում նշվածների, կարող են օրենքով սահմանված կարգով ժամանակավորապես սահմանափակվել ռազմական կամ արտակարգ դրության ժամանակ արտակարգ իրավիճակներում պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ ստանձնած միջազգային պարտավորությունների շրջանակներում:

ՀՈՒՆԻՍ 2009 7 (120)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Սահմանադրական իրավունք

Վկայակոչած իրավանդորմի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այդ սահմանափակումները հնարավոր են միայն «օրենքով նախատեսված» դեպքերում:

Նշված հոդվածով նախատեսված իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման՝ «օրենքով նախատեսված» լինելու պահանջն առաջին հերթին ենթադրում է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունված գրավոր և հրապարակված օրենքի առկայություն: Այս պայմանն առկա է, քանի որ ռազմական դրությունը կարգավորվում է «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքով: Սակայն, ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունված գրավոր և հրապարակված օրենքի առկայությունն ինքնին դեռևս չի ենթադրում «օրենքով նախատեսված» պահանջի բավարարում:

Մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Դատարան) որոշակի պահանջներ է ներկայացնում ընդունված օրենքի որակին: Ըստ Դատարանի նախադեպային իրավունքի՝ օրենքի անհրաժեշտ որակներն են օրենքի մատչելիությունը և կանխատեսելիությունը՝ իր հետևանքներով: Մասնավորապես՝ Սանդի Թայման ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով վճռի 49-րդ կետում ամրագրված է, որ «օրենքով նախատեսված» արտահայտությունից բխում են հետևյալ երկու պահանջները. առաջին՝ իրավունքը պետք է լինի բավականաչափ մատչելի՝ քաղաքացիները պետք է համապատասխան հանգամանքներում հնարավորություն ունենան կողմնորոշվելու, թե տվյալ դեպքում ինչ իրավական նորմեր են կիրառվում, երկրորդ՝ նորմը չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն

ձևակերպված չէ բավարար ճշգրտությամբ, որը թույլ կտա քաղաքացիներին դրան համապատասխանեցնել իրենց վարքագիծը. նա պետք է հնարավորություն ունենա, անհրաժեշտության դեպքում, օգտվելով խորհուրդներից կանխատեսել այն հետևանքները, որոնք կարող է առաջացնել տվյալ գործողությունը:

Սակայն տեսակետներ կան, որ չսահմանափակվող իրավունքներ և ազատություններ բնության մեջ չկան, քանի որ հսկառակ դեպքում տեղ կգտնեն ոչնչով չսահմանափակված թողտվությունը: Ըստ այս տեսակետի՝ մարդու ցանկացած իրավունք կարող է սահմանափակվել, եթե դրա ընթացքում պահպանվում են արդարության, ֆորմալ հավասարության և ազատության, ինչպես նաև տարբեր սահմանադրություններով նախատեսված մի շարք կանոններ: Ըստ ամերիկացի գիտնական Ս.Նիքոլինգի, որը ևս այս տեսակետի կողմնակից է, գտնում է, որ բացարձակ ազատություն կամ իրավունք գոյություն չունի, քանի որ անգամ այնտեղ, որտեղ իրավունքների ու ազատությունների համար գործում են սահմանադրական, օրենսդրական կամ այլ ավանդական երաշխիքներ, միևնույն է, արտակարգ դրությունն ստիպում է միջամտել մարդկանց անձնական կյանքին և բոլոր իրավունքներին, և այդ գրված երաշխիքներն անգոր են դառնում: Թեև այս հարցում չկան միանշանակ մոտեցումներ, այնուամենայնիվ, դժվար է համաձայնվել վերոհիշյալ կարծիքի հետ: Կարծում եմ, որ որոշ կարևորագույն իրավունքներ ոչ միայն չեն կարող սահմանափակվել, այլ ընդհակառակը, արտակարգ դրության ժամանակ դրանք կարիք ունեն հատուկ ուշադրության: Որոշ

Սահմանադրական իրավունք

իրավունքների սահմանափակման անթույլատրելիությունը համապատասխանում է միջազգային իրավունքի նորմերի հետ, որոնք ունեն բացարձակ բնույթ անգամ արտակարգ դրության կամ ռազմական դրության ժամանակ («Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 15-րդ հոդված):

Սահմանափակող օրենքի նկատմամբ, սովորաբար, Սահմանադրությունը դնում է որոշակի ընդհանուր պահանջներ, որոնք հաճախ կոչվում են սահմանափակումների սահմանափակումներ: Գրանցով Սահմանադրությունը սահմանափակում է օրենսդրի կողմից հիմնական իրավունքների սահմանափակումները: Մարդու իրավունքների սահմանափակման իրավաչափության հիմքերը սահմանված են «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև Կոնվենցիա) նորմերով և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախատեսյալին իրավունքի դրույթներով:

Եվրոպական դատարանն իր որոշումներում բազմիցս շեշտադրել է այն իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման բացարձակ անթույլատրելիության հանգամանքը, որն ամրագրված է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, որն ընդգրկում է տվյալ կոնվենցիայի 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ (1-ին մաս) և 7-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքները:

Դրանք են՝ ա) կյանքի իրավունքը, բացառությամբ պատերազմական օրի-

նական գործողությունների հետևանքով մարդկային զոհերը, բ) խոշտանգումների արգելումը, գ) ստրկության մեջ կամ անազատ վիճակում պահելու անթույլատրելիությունը, դ) քրեական օրենքի հետադարձ ուժի արգելման և պատիժը՝ բացառապես օրենքի հիման վրա:

Իրավունքի սահմանմամբ միաժամանակ սահմանվում են դրանց հնարավոր սահմանափակման պայմանները, բացի դրանից, Կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածն ունի ընդհանուր սահմանափակող նորմեր՝ արտակարգ իրավիճակներում պարտավորություններից շեղումը: Պատերազմի կամ ազգի կյանքին սպառնացող այլ արտակարգ դրության ժամանակ ցանկացած բարձր պայմանավորվող կողմ կարող է ձեռնարկել միջոցառումներ ի շեղումն կոնվենցիայով ամրագրված իր պարտավորություններից այնքանով, որքանով դա պահանջում է դրության լրջությունը և պայմանով, որ նման միջոցառումներն անհամատեղելի չեն միջազգային իրավունքով ստանձնած նրա մյուս պարտավորությունների հետ: Հոդվածի 2-րդ մասն անմիջապես սահմանում է, որ այդ դրույթը չի կարող հիմք ծառայել շեղվելու կյանքի իրավունքից, բացառությամբ պատերազմական գործողությունների հետևանքով մարդկային զոհերի կամ վերոհիշյալ 3-րդ, 4-րդ (1) և 7-րդ հոդվածների դրույթներից: Այսինքն՝ նույնիսկ արտակարգ իրավիճակներում այդ իրավունքները բացարձակ են:

Եվրոպական կոնվենցիայի 15-րդ հոդվածն անդամ պետությունների ստանձնած պարտավորություններից շեղվելու պայման է նախատեսել պատերազմական դրությունը կամ ազգի կյանքին սպառնացող իրական վտանգը: Եվրոպական հանձնաժողովը «Հու-

Սահմանադրական իրավունք

նաստանն ընդդեմ Մեծ Բրիտանիայի» գործով 15-րդ հոդվածում նշված «ազգի կյանքին սպառնացող արտակարգ դրություն...» հասկացությունը մեկնաբանելիս նշել է չորս չափանիշ, որոնց ամբողջությունը միայն կարող է կազմել ազգի կյանքին սպառնացող իրադրությունը: Այսպես, «արտակարգ դրություն» տերմինի կիրառման մասով սպառնալիքը պետք է լինի՝ 1. իրական և անխուսափելի, 2. վտանգավոր ամբողջ ազգի համար, 3. վտանգված պետք է լինի հասարակության կազմակերպված կյանքի շարունակությունը, 4. վտանգը կամ ճգնաժամը պետք է կրեն բացառիկ բնույթ այն առումով, որ կոնվենցիայով նախատեսված սովորաբար օգտագործվող միջոցները կամ սահմանափակումներն անվտանգության պաշտպանության, հասարակարգի պահպանման կամ առողջության պահպանման և այլ նպատակներով բավարար չեն: Իրականացվող միջոցառումները պետք է համամասն լինեն ստեղծված իրադրությանը: Հենց այս չափանիշներով է առաջնորդվում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը: Պետությունն իրավասու է սահմանել, թե արդյոք գոյություն ունեն հիմքեր բացառիկ միջոցառումներ իրականացնելու համար: Սակայն պետության իրավունքը՝ իր հայեցողությամբ մտցնել արտակարգ դրություն և օգտագործել բացառիկ միջոցառումներ, անվերահսկելի չէ: Համապատասխան դիմումի համաձայն՝ Եվրոպական դատարանը կարող է քննել և եզրակացնել ստեղծված իրադրությանը կիրառվող միջոցառումների համապատասխանության վերաբերյալ:

Հատկանշական է այն հանգամանքը, որ Մարդու իրավունքների կոմիտեն գտնում է, որ ոչ բոլոր խռովությունները

կամ աղետները պետք է որակվեն որպես ազգի կյանքին սպառնացող արտակարգ դրություն: Դաշնագիրը պահանջում է, որպեսզի նույնիսկ զինված ընդհարման ժամանակ արտակարգ իրավիճակներում պարտավորություններից շեղումը թույլատրվի միայն այն դեպքում, եթե ստեղծված իրավիճակն սպառնում է ազգի կյանքին: Դաշնագրից շեղման միջոցներին ներկայացվող հիմնական պահանջն այն է, որպեսզի դրանք սահմանափակվեն այն չափով, որն անմիջականորեն պայմանավորված է դրության ծայրահեղ անհրաժեշտությամբ: Այս պահանջը վերաբերում է արտակարգ դրության տևողությանը, աշխարհագրական սահմաններին և նյութական շրջանակին: Բացի այդ, Կոմիտեն, ընդգծելով, որ արտակարգ դրության ժամանակ դաշնագրի պարտավորություններից շեղումը տարբերվում է բնականոն պայմաններում մասնակից պետությանը թույլատրվող սահմանափակումներից, արձանագրում է, որ, այնուամենայնիվ, ցանկացած շեղման պարագայում սահմանափակման պարտավորությունն ուղղակիորեն պայմանավորված է դրության ծայրահեղ անհրաժեշտությամբ, որն իրենում արտացոլում է համաշխարհային սկզբունքը:

Կոնվենցիայի մասնակից պետությունների կողմից արտակարգ իրավիճակներում պարտավորություններից շեղվելու իրավունքի իրականացման համար, 15-րդ հոդվածի համաձայն, անհրաժեշտ են հետևյալ երեք պայմանները.

ա. արտակարգ դրությունը պետք է պայմանավորված լինի պատերազմի կամ ազգի կյանքի համար սպառնալիքով.

բ. պետության կողմից ձեռնարկվող

Սահմանադրական իրավունք

միջոցները, ի շեղումն կոնվենցիայով ամրագրված իր պարտավորությունների, պետք է բացառապես պայմանավորված լինեն դրության լրջությամբ.

գ. նման միջոցներն անհամատեղելի չպետք է լինեն միջազգային իրավունքով ստանձնած պետության մյուս պարտավորությունների հետ:

ՀՀ Սահմանադրությամբ թույլատրվում է միայն մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների մի մասի սահմանափակում, այն էլ միայն հիմնական օրենքում սպառիչ կերպով նշված պատճառաբանությամբ և իրավիճակներում:

Այդ սահմանափակումների ծավալը գրեթե նույնն է լինում ինչպես արտակարգ, այնպես էլ ռազմական դրության ժամանակ: Հիմնականում կա 4 մոտեցում այս հարցի շուրջ՝

1. Սահմանադրություններով ամրագրված, ամբողջականորեն թվարկված են այն բոլոր իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք չեն կարող սահմանափակվել այդպիսի դրության ժամանակ (Հայաստանի Հանրապետության, Ալբանիայի, Բուլղարիայի, Բելառուսի, Էստոնիայի սահմանադրություններ և այլն):

2. Այն բոլոր իրավունքների թվարկումը, որոնք, ընդհակառակը, կարող են սահմանափակվել արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ՝ այլոց իրավունքների պաշտպանության, պետության ժողովրդավարացման, հասարակական անվտանգության, բարօրության և բարոյականության պահպանման համար (Վրաստան, Լատվիա, Լիտվա և այլն):

3. Վերոնշյալ երկու տարբերակների համատեղումը, երբ սահմանադրություններում ամրագրված են և այն իրավունքների սպառիչ ցանկը, որոնք

կարող են սահմանափակվել, և այն իրավունքները, որոնք չեն կարող սահմանափակվել անգամ արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ:

4. Սահմանադրություններով ամրագրված է արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ անվտանգության նկատառումներով անձի իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման միայն սկզբունքային հնարավորության մասին, սակայն չի նշվում այն իրավունքները, որոնք կարող են սահմանափակվել կամ որոնք չեն կարող սահմանափակվել, քանի որ այդ խնդիրը լուծվում է համապատասխան առանձին օրենսդրական ակտի հիման վրա (Ադրբեջան, Մոլդովա, Թուրքմենստան):

Նշված պարագաներում այդպիսիք հնարավոր են ոչ միայն ռազմական դրության, այլև արտակարգ իրավիճակի ժամանակ, չի բացառվում անձանց կրոնի և համոզմունքների արտահայտման ազատության, խոսքի իրավունքի, ներառյալ տեղեկություններ և գաղափարներ փնտրելու, ստանալու, տարածելու ազատության, այլ անձանց հետ միավորումներ, միություններ կազմելու, կուսակցություններ ստեղծելու ազատության, ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու ազատության վերաբերյալ ընդունվում է ժողովրդավարական ձևերով պետության կառավարմանը մասնակցելու իրավունքների ժամանակավոր սահմանափակում: Այդ և այլ առանձին իրավունքների և ազատությունների մասնակի և ժամանակավոր սահմանափակումները նախատեսված են հիմնական օրենքի 44-րդ հոդվածով, ըստ որի՝ այդպիսիք կարող են օրենքով սահմանված կարգով սահմանափակվել ռազմական կամ արտակարգ դրու-

Սահմանադրական իրավունք

թյան ժամանակ:

Սահմանադրության համաշխարհային տեսության մեջ և պրակտիկայում մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումը ճանաչվում է իրավական կարգավորման ամենանուրբ հարցերից մեկը, որը պահանջում է ծայրաստիճան լուրջ ուշադրություն և վերաբերմունք: Այդ խնդրի լուծումները հնարավորինս պետք է հստակ և սպառիչ լինեն:

Փորձելով հասկանալ «ռազմական դրություն» և «արտակարգ իրավիճակ» արտահայտությունների հասկացությունը՝ անհրաժեշտ է անդրադառնալ դրանց օրենսդրական սահմանմանը:

Այսպես, «արտակարգ իրավիճակ» հասկացությունը սահմանված է «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում, որում, մասնավորապես, սահմանվում է, որ արտակարգ իրավիճակը՝ որոշակի տարածքում կամ օբյեկտում խոշոր վթարի, վտանգավոր բնական երևույթի, տեխնաժիև, տարերային կամ էկոլոգիական (բնապահպանական) աղետի, համաճարակի, անասնահամաճարակի (էպիզոտիա), բույսերի և գյուղատնտեսական մշակաբույսերի լայնորեն տարածված վարակիչ հիվանդության (էպիֆիտոտիա), զենքի տեսակների կիրառման հետևանքով ստեղծված իրավիճակ է, որը հանգեցնում է կամ կարող է հանգեցնել մարդկային զոհերի, մարդկանց առողջությանն ու շրջակա միջավայրին՝ զգալի վնասի, խոշոր նյութական կորուստների և մարդկանց կենսագործունեության բնականոն պայմանների խախտման:

Իսկ ռազմական դրությունն իրավական հատուկ ռեժիմ է, որը սահմանվում

է արտակարգ իրավիճակներում (ռազմական գործողություններ, զանգվածային անկարգություններ) և բնութագրվում արտակարգ միջոցների գործադրմամբ՝ պետության պաշտպանության կամ հասարակական կարգի և պետական անվտանգության ապահովման համար՝ միաժամանակ սահմանափակելով նաև մարդու և քաղաքացու առանձին իրավունքներ և ազատություններ:

«Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» ՀՀ օրենքով ևս սահմանվում է, որ ռազմական դրությունը բացառապես Հայաստանի Հանրապետության վրա զինված հարձակման, դրա անմիջական վտանգի առկայության կամ պատերազմ հայտարարվելու դեպքում իրականացվող ժամանակավոր միջոցառում է, որն իրենից ներկայացնում է պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կազմակերպությունների գործունեության հատուկ իրավական ռեժիմ և թույլատրում է իրավաբանական անձանց, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների, օտարերկրյա քաղաքացիների ու քաղաքացիություն չունեցող անձանց իրավունքների և ազատությունների որոշակի սահմանափակումների և նրանց նկատմամբ լրացուցիչ պարտավորությունների սահմանում:

Վկայակոչած իրավանդումի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդիրը, սահմանելով ռազմական դրության վերաբերյալ դրույթը, որն իրենից ներկայացնում է հատուկ իրավական ռեժիմ, միաժամանակ սահմանում է մարդու իրավունքների և ազատությունների թույլատրելի սահմանափակումները և դրանց նկատմամբ սահմանում լրացուցիչ պարտավորություններ:

Սահմանադրական իրավունք

Այսպես, նույն օրենքի 8-րդ հոդվածը սահմանում է ռազմական դրություն հայտարարելու դեպքում իրականացվող միջոցառումները և ժամանակավոր սահմանափակումները, մասնավորապես՝ տեղաշարժման ազատության սահմանափակումը, ժողովներ, միտինգներ, ցույցեր, երթեր և այլ զանգվածային միջոցառումներ իրականացնելու արգելումը կամ սահմանափակումը, գործադուլների և կազմակերպությունների գործունեությունը դադարեցնող կամ կասեցնող այլ միջոցառումների արգելումը, պարետային ժամի սահմանումը, այսինքն՝ օրվա որոշակի ժամանակահատվածում առանց անձը հաստատող փաստաթղթերի և հատուկ թույլտվությունների փողոցներում ու այլ հասարակական վայրերում գտնվելու արգելումը: Խոսքի ազատության սահմանափակումը, զենքի, ռազմամթերքի, պայթուցիկ և թունավոր նյութերի, հատուկ միջոցների վաճառքի սահմանափակումը կամ արգելումը և այլ իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումը:

Կրկին անդրադառանալով ՀՀ Սահմանադրությամբ ռազմական դրության կարգավորմանը՝ հարկ է նշել, որ ՀՀ Սահմանադրության 55-րդ հոդվածի 13-րդ և 14-րդ կետերը վերաբերում են մարդու իրավունքների հնարավոր սահմանափակումների շրջանակներին և թղթակցում են նաև Սահմանադրության մի շարք այլ հոդվածների, մասնավորապես՝ 44-րդ հոդվածի հետ: «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան ու դրան կից արձանագրությունները, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, ինչպես նաև մարդու իրա-

վունքների միջազգային բազմաթիվ այլ փաստաթղթերի նորմեր վկայում են, որ այդ սահմանափակումները կարող են լինել միայն միջազգայնորեն ընդունված շրջանակներում, օրենքով սահմանված, իրավիճակին համաչափ: Եթե հանրապետության նախագահն իրականացնում է գործողություններ, որոնք առնչվում են մարդու իրավունքներին, ապա դրանք պետք է լինեն հակակշռված ու զսպելի: ՀՀ նախագահը Հայաստանի Հանրապետության վրա զինված հարձակման, դրա անմիջական վտանգի առկայության կամ պատերազմ հայտարարելու դեպքերում հայտարարում է ռազմական դրություն և կարող է հայտարարել ընդհանուր կամ մասնակի զորահավաք և որոշում է ընդունում զինված ուժերի օգտագործման մասին: Այդ նպատակով նախատեսվում և իրավունքի ուժով անհապաղ գումարվում է Ազգային ժողովի հատուկ նիստ: Ըստ ԱԺ կանոնակարգի 42-րդ հոդվածի՝ առանձնաձևում են հատուկ նիստեր, որոնք գումարվում են ռազմական դրության հայտարարության մասին՝ հանրապետության նախագահի հրամանագրի հրապարակվելուց հետո անհապաղ: Վերջինիս օրակարգում առանց քվեարկության ընդգրկվում և քննարկվում են պատերազմ հայտարարելու մասին որոշման նախագիծը և ռազմական դրություն հայտարարելու մասին միջոցառումների ծրագիրը: Նախ և առաջ, հիմնական օրենքի 55-րդ հոդվածի 14-րդ կետի համաձայն՝ նախագահն արտակարգ իրավիճակից բխող միջոցառումներ իրագործելիս պետք է խորհրդակցի Ազգային ժողովի նախագահի և վարչապետի հետ: Արտակարգ իրավիճակի ռեժիմը սահմանելու դրապատճառների, ինչպես նաև իրականացվող

Սահմանադրական իրավունք

միջոցառումների մասին պետք է ուղերձով դիմի ժողովին: Արտակարգ իրավիճակ սահմանելու նախագահական իրավունքի իրավական հակակշիռներն արտահայտված են նաև Ազգային ժողովի և Սահմանադրական դատարանի իրավասության հիմնադրույթներում:

Հիմնական օրենքի 81-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ Ազգային ժողովն իրավասու է նախագահի առաջարկությամբ որոշում ընդունել պատերազմ հայտարարելու և խաղաղություն հաստատելու մասին: Բացի այդ, Ազգային ժողովը կարող է դադարեցնել արտակարգ իրավիճակից բխող նախագահի կողմից իրականացվող միջոցառումները (հոդված 55-րդ, 13-14-րդ կետեր) և ըստ այնմ էլ արտակարգ իրավիճակի ռեժիմն ընդհանրապես: Ըստ հիմնական օրենքի ոգու և իրավական տրամաբանության՝ պետության ու դրա կառույցների կողմից ոչ մի պարագայում չեն կարող որևէ կերպ սահմանափակվել Սահմանադրությամբ ամրագրված որոշ առաջնային սկզբունքներ: Բոլոր դեպքերում, այդ թվում՝ արտակարգ իրավիճակի պայմաններում, բոլորը հավասար են օրենքի առջև և առանց խտրականության հավասարապես պաշտպանվում են օրենքով:

Ըստ նշված օրենքի՝ ռազմական դրություն հայտարարելու նպատակն է ռազմական դրության պայմաններում Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի և տնտեսության գորահավաքային ծավալման համար առավելագույն բարենպաստ պայմանների ստեղծմամբ դիմակայել Հայաստանի Հանրապետության վրա զինված հարձակմանը, ինչպես նաև կանխել դրա անմիջական վտանգը, ապահովել պե-

տական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների բնականոն գործունեությունն ու մարդկանց կյանքի և անվտանգության պաշտպանությունը: Ռազմական դրության հայտարարումը, սովորաբար, ուղեկցվում է պարետային ժամի սահմանմամբ, որն օրվա որոշակի ժամանակահատվածում առանց անձը հաստատող փաստաթղթերի և հատուկ թույլտվությունների փողոցներում ու այլ հասարակական վայրերում գտնվելու արգելումն է:

ՀՀ Սահմանադրության 53.1-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ռազմական և արտակարգ դրության ժամանակ հանրապետության նախագահի ընտրություն չի անցկացվում, իսկ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովը չի կարող արձակվել: Հանրապետության նախագահը շարունակում է իր լիազորությունների իրականացումը:

Ռազմական դրություն հայտարարելու համար հիմք ծառայած հանգամանքների վերացման դեպքում ռազմական դրությունը կարող է ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն դադարեցվել հանրապետության նախագահի հրամանագրով, որի մասին բնակչությունն իրազեկվում է: Ռազմական դրության գործողությունը դադարեցվում է նաև Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից ռազմական դրության իրավական ռեժիմի ապահովմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը չեղյալ հայտարարվելու դեպքում: Միաժամանակ օրենսդրորեն կարգավորվում է այն հանգամանքը, որ ռազմական դրության իրավական ռեժիմն ապահովելու նպատակով ընդունված իրավունքների և ազատությունների ժամանակավոր սահմանափակումներ նախատեսող

Սահմանադրական իրավունք

նորմատիվ իրավական ակտերը կիրառվում են միայն ռազմական դրության գործողության ժամկետի ընթացքում և ուժը կորցրած են ճանաչվում ռազմական դրության գործողության դադարեցման հետ միաժամանակ:

Տարբեր պետություններում արտակարգ և ռազմական դրություն հայտարարելու համար նախատեսված են տարբեր ընթացակարգեր, օրինակ՝ Ռուսաստանի Դաշնության դեմ կատարված հարձակման կամ դրա անմիջական վտանգի դեպքում Ռուսաստանի Դաշնության նախագահը Դաշնության ողջ տարածքում կամ նրա առանձին մասերում՝ ռազմական դրություն է մտցնում՝ այդ մասին անմիջապես հայտնելով Դաշնության խորհրդին և Պետական դումային: Իսկ ռազմական կամ արտակարգ դրություն մտցնելու մասին նախագահի հրամանագիրը հաստատելը Սահմանադրությունը դրել է Դաշնության խորհրդի վրա:

Իսպանիայի Սահմանադրությամբ կառավարությանը թույլատրվում է արտակարգ և շտապ դեպքերում ընդունել օրենք-դեկրետների ձև ունեցող ժամանակավոր օրենսդրական ակտեր, որոնք չեն կարող վերաբերել պետության հիմնական ինստիտուտների գործունեության կարգին, քաղաքացիների իրավունքներին, ազատություններին ու պարտականություններին, շրջանային ինքնավար միավորումների կարգավիճակին, ինչպես նաև ընդհանուր ընտրական իրավունքին: Այսպիսի ժամանակավոր օրենքը Կոնգրեսի ստորին պալատում անմիջապես դրվում է քննարկման և քվեարկության: Կոնգրեսը 30 օրվա ընթացքում պետք է հաստատի կամ մերժի դեկրետի ընդունումը:

Իսկ Հայաստանի Հանրապետության նախագահը (55-րդ հոդվածի 14-

րդ կետ) իրավասու է սահմանադրական կարգին սպառնացող անմիջական վտանգի դեպքում իրականացնել իրավիճակից թելադրվող միջոցառումներ:

Սակայն նման պայմաններում նախագահի՝ իրավիճակից թելադրվող միջոցառումները չեն կարող գերազանցել սահմանը, հետևաբար այդ միջոցառումների ձեռնարկումը պետք է բավականին հավասարակշռված և հստակ լինի, քանի որ դրանք անմիջականորեն առնչվում են մարդու և քաղաքացու իրավունքներին ու ազատություններին:

Բացի այդ, մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների սահմանափակումները չեն կարող գերազանցել Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պարտավորություններով սահմանված շրջանակները: Պետությունը ցանկացած միջամտություն իրականացնում է հիմնական իրավունքների սահմանափակումների միջոցով: Հիմնական իրավունքների սահմանափակումները, սակայն, չեն կարող լինել առանց պետության միջամտության սահմանափակման, քանի որ նման պարագայում հիմնական իրավունքը պարզապես կդադարի փաստացի գոյություն ունենալուց:

Հարկ է նշել, որ թե արտակարգ իրավիճակի և թե դրա բացակայության պարագաներում պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան: Պետական մարմինները և պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարել միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են օրենսդրությամբ (ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդված): Կարևոր է նաև, որ հիմնական օրենքն անվերապահորեն

Սահմանադրական իրավունք

սահմանափակում է պետական բոլոր կառույցների, այդ թվում նաև երկրի նախագահի և Ազգային ժողովի իրավասություններն այնքանով, որքանով դրանք կարող են հակասել մարդու հիմնական իրավունքների և ազատությունների ոլորտում հանրապետության ստանձնած միջազգային պարտավորություններին: Այս խնդիրն իր իրավական լուծումն է ստացել հիմնական օրենքի «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները» գլխում, հատուկ այդ նպատակով առանձնացված հոդվածների միջոցով, որոնցով ամրագրվել են որոշակի արգելքներ, որոնք բացառում են պետական կառույցների կողմից քաղաքացիների իրավունքների կամայական խախտումները:

Օրինակ՝ 2008 թվականի մարտ ամսվա ընթացքում արտակարգ դրության ռեժիմի գործելու ընթացքում Ազգային ժողովի կողմից «Ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին» ՀՀ օրենքում կատարված փոփոխություններից մեկը նախատեսում է, որ հրապարակային միջոցառումների անցկացումը լիազոր մարմնի կողմից կարող է արգելվել, եթե, ըստ հավաստի տվյալների, դրանք ուղղված են սահմանադրական կարգը բռնի տապալելուն, ազգային, ռասայական, կրոնական ատելություն բորբոքելուն, բռնություն կամ պատերազմ քարոզելուն, կամ կարող են հանգեցնել զանգվածային անկարգությունների և հանցագործությունների, պետական անվտանգության, հասարակական կարգի, հանրության առողջության ու բարոյականության խաթարմանը, այլոց սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների ոտնահարմանը:

Վկայակոչված իրավանորմի վերլու-

ծությունը ցույց է տալիս, որ այն չի բխում ժողովրդավարության սկզբունքից այն պատճառաբանությամբ, որ իրավական և ժողովրդավարական պետությունը պետք է հետամուտ լինի անձի իրավունքների և ազատությունների անարգել իրականացմանը, իսկ քանի որ ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելը՝ որպես երկրի հիմնական օրենքով ամրագրված իրավունք, վերապահված է յուրաքանչյուրին, ապա այդ իրավունքի թեկուզև ժամանակավոր արգելումն ինքնին հանգեցնում է ժողովրդավարության սկզբունքների խախտմանը:

Վերջինիս արդյունքում ձևավորվել է մի իրավիճակ, երբ արտակարգ դրությունը վերացել է, սակայն դրանով պայմանավորված սահմանափակումներից մեկը փաստացի շարունակվում է: Ավելին, եթե ինչ-որ մեկը նման սահմանափակման կիրառման առիթ կարող է դառնալ, ապա մյուսներն ինքնաբերաբար կգրկվեն խաղաղ հավաքներ անցկացնելու սահմանադրական իրավունքի իրացման հնարավորությունից, ինչը չի համապատասխանում Կոնվենցիայի ոգուն և Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքին: Եվրոպական դատարանը նշել է, որ դեմոստրացիաների ընթացքում այլ անձանց կողմից կատարված բռնության առանձին դրսևորումների կամ այլ պատժելի արարքների արդյունքում մարդը չի գրկվում խաղաղ հավաքների ազատության իրավունքից, եթե տվյալ անձը պահպանում է խաղաղ մտադրությունը կամ վարքագիծը:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում 2001 թվականի սեպտեմբերի 11-ին իրականացված ահաբեկչական հարձակումներից հետո շատ

Սահմանադրական իրավունք

կառավարություններ սկսել են սահմանափակել որոշ հիմնարար ազատություններ՝ ահաբեկչության սպառնալիքի դեմ պայքարելու նպատակով: Մեծ Բրիտանիայում ընդունվել է նոր օրենք, որը մերժում է Մարդու իրավունքների եվրոպական համաձայնագրի հինգերորդ հոդվածը: Վերջինս մարդկանց պաշտպանում է կամայական ձերբակալությունից ու ազատագրումից: Այդ օրենքը հնարավորություն է տալիս կառավարությանն արգելափակել մարդկանց՝ առանց որևէ մեղադրանքի կամ դատավարության, լոկ կասկածանքի հիման վրա: Երբեմն միջազգային հանրությունը կիրառում է պատժամիջոցներ այն պետական ռեժիմների նկատմամբ, որոնք պարբերաբար խախտում են մարդու իրավունքները: Պատժամիջոցներն արգելում են առևտուրը իրավախախտ պետության հետ՝ այդպիսով գործադրելով ճնշում նրա կառավարության վրա, որ վերջինս փոխի իր քաղաքականությունը:

Փաստորեն, ռազմական դրություն հայտարարվում է միայն այն հանգամանքների առկայության դեպքում, որոնք անմիջականորեն սպառնում են Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանությանը, անվտանգությանը, տարածքային ամբողջականությանը և դրանով պայմանավորված՝ քաղաքացիների կյանքին ու անվտանգությանը, և այդ հանգամանքների վերացումն անհնարին է առանց արտակարգ միջոցներ ձեռնարկելու:

Այդ հանգամանքներ են՝ 1. այլ պետության զինված ուժերի ներխուժումը Հայաստանի Հանրապետության տարածք, նման ներխուժման հետևանքով Հայաստանի Հանրապետության ցանկացած տարածքի բռնազավթումը, 2. այլ պետության զինված ուժերի կող-

մից Հայաստանի Հանրապետության տարածք ներխուժելու անմիջական վտանգի առկայությունը, 3. այլ պետության զինված ուժերի կողմից Հայաստանի Հանրապետության տարածքի ռմբահարումը, 4. այլ պետության զինված ուժերի կողմից Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի կամ այլ գործերի վրա հարձակումը՝ անկախ վերջիններիս տեղակայման վայրից և այլն:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ Հայաստանի Հանրապետության նկատմամբ զինված հարձակում կարող են համարվել նաև այլ պետության զինված ուժերի կողմից ցանկացած այլ գործողությունները կամ դրանց նախապատրաստությունը, ինչպես նաև Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրության կամ միջազգային իրավունքի համընդհանուր սկզբունքների և նորմերի խախտմամբ իրականացված այլ գործողությունները, որոնք իրական սպառնալիք են ստեղծում Հայաստանի Հանրապետության ինքնիշխանության, անվտանգության և տարածքային ամբողջականության համար, ներառյալ՝ Հայաստանի Հանրապետությանը պատերազմ հայտարարելը:

Եվրոպական սահմանադրական դատարանների կոնֆերանսի անդամների ելույթներից երևում է, որ մի շարք երկրներում մարդու իրավունքների կամ ազատությունների ժամանակավոր սահմանափակումը (արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ) երբեմն անվանում են իրավունքի դադարեցում, իսկ խաղաղ պայմաններում հիմնականում՝ իրավունքների սահմանափակում: Նշված կոնֆերանսում ուշադրություն է դարձվել հետևյալ հանգամանքներին՝ 1. մի շարք պետությունների սահմանադրություններում

Սահմանադրական իրավունք

կամ օրենսդրությունում այն իրավունքներին ու ազատություններին, որոնք չեն կարող սահմանափակվել արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ, 2. մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համաչափությանն այն օրինական նպատակներին, որոնց հասնելու համար միայն կարող են սահմանափակվել որոշ իրավունքներ (ազգային անվտանգության, հասարակական կարգի պահպանության, բարոյականության, առողջության, այլոց իրավունքների պաշտպանության և այլն), 3. իրավունքի սահմանափակման ընթացքում իրավունքի էության աղավաղման անթույլատրելիությունը:

Այս հիմնական սկզբունքների մասին բերված տեղեկություններն արտակարգ կամ ռազմական դրություններում վկայում է այն մասին, որ ժամանակակից սահմանադրություններում (ԱՊՀ երկրների, Արևմտյան Եվրոպայի և այլն) մարդու իրավունքներն ու ազատություններն էլ ավելի են դառնում օրենսդրության և իրավական քաղաքականության նպատակ, որն, ընդհանուր առմամբ, համապատասխանում է միջազգային-իրավական ակտերին և նպատակատուղված է հատուկ իրավական ռեժիմների ժամանակ պետական մարմինների թողտվության վերացմանը:

1. **Пчелинцев С.В.** Проблемы ограничения прав и свобод граждан в условиях особых правовых режимов. М., 2006, с. 133-134.

2. 05.12.2006 թվականին ընդունված ՀՀ օրենքը:

3. Sunday Times v. The United Kingdom. Judgment of 26 April, 1979.

4. Rotaru v. Romania. Judgment of 4 May, 2000. Amann v. Switzerland. Judgment of 16 February, 2000.

5. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: Учебник для вузов / Отв. ред. Л.М. Энтин. 2-ое издание. / М., 2005 с. 296-298

6. Greece v. the United Kingdom, Comm. Report 05.11.69.

7. Ուսումնասիրություններ ՀՀ իրավունքի՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի պահանջներին համապատասխանության մասին: 2001, էջ 182:

8. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանու-

թյան մասին» եվրոպական կոնվենցիայի և դրան կից արձանագրությունների մեկնաբանություններ, Երևան, 2005, էջ 419:

9. **Այվազյան Ն. և մյուսներ** ՀՀ Սահմանադրական իրավունք, Երևան, 2008, էջ 223:

10. «Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք, 1-ին հոդված:

11. **Պողոսյան Վ.** Սահմանադրական հասկացությունների համառոտ բառարան, Երևան, 2001, էջ 191:

12. «Ժողովներ, հանրահավաքներ, երթեր և ցույցեր անցկացնելու մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 6-րդ մաս, ուժը կորցրել է թիվ ՀՕ-74-Ն օրենքի 11.06.2008 թվականին:

13. Ezelin v. France. Judgment of 26 April 1991.

14. VIII Ереванская международная конференция. Основные критерии оценки ограничений прав человека в практике конституционного правосудия (Альманах 2003).

Мгер МАМАДЖАНИЯН

*Аспирант Российско-Армянского (Славянского)
государственного университета*

Айк МАМАДЖАНИЯН

*Аспирант института философии,
социологии и права НАН РА*

НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ СУДЕЙ

Становление гражданского общества и формирование демократического и правового государства стало всеобщим идеалом¹. Демократическое и правовое государство предусматривает наличие независимой судебной власти. Независимая судебная власть является одним из признаков правового государства. Вторая половина XX века продемонстрировала, что чем дальше демократические страны продвигаются по пути правовой государственности, тем сильнее возрастает роль независимой судебной власти.

Несомненно, независимость судебной власти является отправным, определяющим положение суда в современном правовом государстве. Однако говорить о правовом государстве, о независимости судебной власти и независимости суда, не учитывая при этом фактора носителя этой власти, невозможно. Ведь именно в нем фактически реализуется данная идея. Независимость судьи, по сути дела, является краеугольным камнем независимости судебной власти. Без реального существования принципа независимости судей невозможно, да и теряет смысл существование неза-

висимой судебной власти и независимого суда. Понимание правового государства, кроме других признаков, требует и независимости судей, так как только независимые судьи при осуществлении правосудия смогут гарантировать верховенство права, защитить права и свободы человека².

И не случайно, что с первых дней судебно-правовых реформ, которые проводились и по сей день проводятся в РА, проблема независимости судей находится в центре внимания.

Итак, независимость судей является одним из важных признаков правового государства, важнейшим конституционным принципом организации и деятельности независимой судебной власти. Однако сама по себе, без конкретных правовых, материальных, социальных гарантий, а также комплекса мероприятий по претворению этих гарантий в жизнь, она будет носить формальный характер. Следовательно, только при наличии достаточных гарантий независимости судей можно говорить о независимой судебной власти и о независимости судей³.

В системе гарантий независимости судей принцип неприкосновеннос-

Конституционное право

ти судей занимает особое положение. Неприкосновенность судей является одним из существенных элементов статуса судей и важнейшей конституционной гарантией независимости судей, которая направлена на обеспечение основ конституционного строя, связанных с разделением властей, самостоятельностью и независимостью судебной власти. Как справедливо отмечает А. Гамбарян, неприкосновенность судей является одной из опор независимости судей. Конституционный Суд Республики Армения в своем постановлении от 8 октября 2008 года отметил, что неприкосновенность судей является важной гарантией, которая направлена как на обеспечение независимости судей, так и на обеспечения эффективного правосудия. Таким образом, принцип неприкосновенности судей является важной гарантией независимости судей.

И, учитывая важность принципа неприкосновенности судей для существования независимой судебной власти, Конституция Республики Армения не может не содержать отдельного положения о неприкосновенности судей как важнейшей гарантии независимости судей это слишком очевидно, и поэтому не требуется даже приводить примеры⁴. После конституционных изменений 2005 года в Конституции РА был в некотором смысле устранен пробел Конституции 1995 года, где прямо не был закреплен принцип неприкосновенности судей. Сейчас в статье 97 Конституции РА закреплено, что судья и член Конституционного Суда

не могут подвергаться аресту, привлекаться в качестве обвиняемого, а также в их отношении не может быть возбужден вопрос о привлечении к административной ответственности в судебном порядке без согласия, соответственно, Совета правосудия или Конституционного Суда. Судья и член Конституционного Суда не могут подвергаться задержанию, за исключением случаев, когда задержание осуществляется в момент совершения преступления или непосредственно после этого. В таких случаях о задержании незамедлительно ставится в известность Президент Республики и, соответственно, — Председатель Кассационного Суда или Председатель Конституционного Суда.

В отличие от Конституции РА, в статье 13 Судебного кодекса РА прямо закреплено, что судья неприкосновенен. Согласно статье 13 Судебного кодекса РА, судью нельзя арестовать, привлечь в качестве обвиняемого, или к административной ответственности в судебном порядке без согласия Президента Республики, данного на основании предложения Совета Правосудия.

Судья не может быть привлечен к гражданско-правовой ответственности за ущерб, причиненный вследствие ненадлежащего исполнения своих служебных обязанностей, за исключением тех случаев, когда ущерб причинен в результате умышленных действий.

Принцип неприкосновенности судей распространяется на всех судей независимо от того, какую должность они занимают и в каком звене судеб-

ной системы состоят.

Итак, неприкосновенность судьи обеспечивается его судебским иммунитетом⁵. Существование такого иммунитета представляется даже в большей степени обоснованным, чем наличие подобного у иных носителей государственной власти. Судейский иммунитет — это правовой институт, состоящий из совокупности правовых норм, которые освобождают судью от выполнения отдельных юридических обязанностей, и предусматривает усложненную процедуру привлечения их к установленной законом ответственности в целях обеспечения статуса судей и надлежащего исполнения ими профессионального долга⁶.

Судейская неприкосновенность заключается в особом порядке привлечения судей к уголовной, административной и дисциплинарной ответственности, в системе гарантий при привлечении к юридической ответственности, в распространении неприкосновенности на его жилище и служебное помещение, на используемый им транспорт и средства связи, на его корреспонденцию, принадлежащее ему имущество и документы.

Неприкосновенность судей распространяется также на предъявление гражданских исков против судей. Судья не может иметь необходимую независимость, если будет существовать риск предъявления исков против него лицами, вовлеченными в дела, которые ведутся этим судьей. Об этом же говорится в Основных принципах, касающихся независимости судебных органов 1985г.⁷, где, в

частности, в пункте 16 сказано, что судьи должны, в соответствии с законом страны, быть наделены личной неприкосновенностью от гражданских исков за материальный ущерб, неправомерные действия или упущения в осуществлении своих должностных функций. Это не исключает дисциплинарной ответственности судей, а также права граждан на обжалование судебных решений и на компенсацию со стороны государства.

Как мы видим, проблема неприкосновенности судей как атрибута их статуса, возникает исключительно в связи с проблемой ответственности судей⁸.

На сегодняшний день проблема неприкосновенности судей является достаточно актуальной. Ведь данный принцип приветствуется не всеми. Вообще, следует отметить, что традиция отвержения принципа неприкосновенности судей восходит еще к советским временам. Ведь тогда, считая советских судей послушными чиновниками⁹, особо отмечалось: “Мы отрицаем возможность существования судей, которые в качестве работников государственного аппарата отличались бы какой-то неприкосновенностью, имели бы какой-то особый иммунитет”¹⁰. Итак, данная традиция в некотором роде продолжается. Одни отвергают принцип неприкосновенности судей, считая, что он нарушает принцип равенства всех перед законом, другие считают, что неприкосновенность препятствует эффективной борьбе против коррупции, третьи предлагают сузить пределы действия неприкосновенности судей.

Конституционное право

Некоторые авторы, политики, представители правоохранительных органов не принимают принцип неприкосновенности судей и активно выступают против него, считая, что он нарушает равенство всех перед законом и означает просто недостаточное законодательное закрепление гарантий личной неприкосновенности рядовых граждан. Этот довод часто встречается в отечественной юридической литературе.

По данному вопросу высказал свою правовую позицию Конституционный Суд Российской Федерации в постановлении от 7 марта 1996 года. Данное постановление Конституционного Суда Российской Федерации является настолько важным для уяснения смысла и сути принципа неприкосновенности судей, что считаем необходимым воспроизвести его основные положения:

1. Конституционное положение о неприкосновенности судьи, закрепляющее один из существенных элементов статуса судьи и важнейшую гарантию его профессиональной деятельности, направлено на обеспечение основ конституционного строя, связанных с разделением властей, самостоятельностью и независимостью судебной власти.

Судья призван осуществлять свои полномочия независимо от чьих-либо пристрастий и посторонних влияний. В этих целях Конституция Российской Федерации закрепляет специальные требования, предъявляемые к кандидатам на должности судей и порядку их назначения, гарантирует несменяемость, независимость и неприкосновенность судей.

Тем самым обеспечивается самостоятельность судебной власти. Наличие такой регламентации на конституционном уровне отличает правовой статус судей от статуса граждан и тех должностных лиц, которые согласно Конституции Российской Федерации обладают неприкосновенностью.

2. Конституция Российской Федерации провозглашает неприкосновенность судьи в качестве принципа, исходя из которого решаются конкретные вопросы неприкосновенности и ответственности судей.

Судейская неприкосновенность является определенным исключением из принципа равенства всех перед законом и судом и по своему содержанию выходит за пределы личной неприкосновенности. Это обусловлено тем, что общество и государство, предъявляя к судье и его профессиональной деятельности высокие требования, вправе и обязаны обеспечить ему дополнительные гарантии надлежащего осуществления деятельности по отправлению правосудия.

Судейская неприкосновенность является не личной привилегией гражданина, занимающего должность судьи, а средством защиты публичных интересов, и прежде всего интересов правосудия. Следует также учитывать особый режим судейской работы, повышенный профессиональный риск, наличие различных процессуальных и организационных средств контроля за законностью действий и решений судьи.

3. Установленный усложненный порядок возбуждения уголовного дела в отношении судьи выступает лишь в качестве процедурного меха-

низма и способа обеспечения независимости судей и не означает освобождения их от уголовной или иной ответственности. При наличии достаточных оснований и с соблюдением, установленных в федеральном законодательстве процедур судья за допущенные им нарушения законов может быть привлечен как к уголовной, так и к иной ответственности, в связи, с чем могут быть не только приостановлены, но и прекращены его полномочия.

Как видим, судейская неприкосновенность не является нарушением принципа равенства всех перед законом и представляет из себя только особый механизм привлечения судей к установленной законом ответственности в целях обеспечения независимости судей и надлежащего исполнения ими профессиональных обязанностей.

Как мы уже отметили, некоторые авторы, отвергающие принцип неприкосновенности судей, исходят из того, что неприкосновенность судей препятствует эффективной борьбе с коррупцией.

Понимая важность эффективной борьбы против коррупции особенно для такого государства, как Республика Армения, и что без эффективной борьбы против коррупции невозможно формирование гражданского общества и становление правового государства, однако, необходимо также учитывать, что не менее важным для формирования гражданского общества и становления правового государства является становление независимой судебной власти, что немислимо без существования незави-

симости судей. Итак, чрезмерно подчеркивая роль борьбы против коррупции, необходимо иметь в виду, что таким же важным является и становление независимой судебной власти. И, наконец, без существования независимой судебной власти невозможно эффективно бороться против коррупции, и поэтому, недопустимо жертвовать гарантиями независимости судей в процессе борьбы против коррупции.

Другая же группа авторов предлагает сузить пределы действия неприкосновенности судей. Одни выступают против установления особого порядка привлечения судей к административной ответственности, другие предлагают, распространить неприкосновенность судей только на те случаи, когда возникают вопросы ответственности судей за результаты их служебной деятельности. Говоря иными словами — только на те правонарушения, которые характеризуются специальным субъектом — судьей.

Установление особого порядка привлечения судьи к административной ответственности преследует цель оградить судью от возможного использования механизма административной ответственности в целях оказать на него давление в интересах органов, уполномоченных возбуждать административное преследование граждан. А большинство таких органов находится, как известно, в системе органов исполнительной власти. Итак, мы считаем оправданным установление особого порядка привлечения судей к административной ответственности.

Что касается предложения

Конституционное право

распространить неприкосновенность судей только на случаи, когда возникают вопросы ответственности судей за результаты их служебной деятельности, мы считаем, что, несмотря на то, что данное предложение является теоретически достаточно обоснованным, однако оно является также преждевременным. Такие предложения мы считаем неприемлемыми на данное время по той простой причине, что в условиях, когда в Республике Армения становление независимой судебной власти еще не окончательно, ослабление гарантий независимости судей недопустимо.

Итак, судейская неприкосновенность не является ни личной привилегией, ни данью уважения к судье со стороны общества и государства. Неприкосновенность судей не надо отождествлять с вседозволенностью и произволом. Как уже отмечалось, это не личная привилегия, предоставленная гражданину, а средство защиты, направленное на обеспечение интересов личности и общества, и в первую очередь — во время осуществления правосудия и во имя правосудия¹¹. Такая неприкосновенность не противоречит общественному сознанию и представлениям о правде и справедливости, если, конечно, наряду с этим существует и надежный механизм лишения такой неприкосновенности, когда для этого существуют подлинные и несомненные основания.

Как известно, механизмы лишения судейской неприкосновенности существуют во всем мире. Мировая практика редко вырабатывает только

один способ решения того или иного вопроса. Жизнь, и правовая в частности, многообразна. Отличия обусловлены конкретными историческими условиями развития, принадлежностью к той или иной правовой семье или стране. И, учитывая эти отличия в конкретных условиях, вырабатываются определенные механизмы лишения судей неприкосновенности. В США и Швейцарии это импичмент федеральных судей. В Израиле лишение судьи неприкосновенности осуществляется на заседании дисциплинарного суда, в Греции — на заседании дисциплинарного совета, а во Франции — на заседании Высшего совета магистратуры.

В РА разработан свой механизм лишения судей неприкосновенности. Судья не может быть задержан за исключением тех случаев, когда задержание производится в момент совершения преступления или непосредственно после него. О задержании судьи незамедлительно ставятся в известность Президент Республики и Председатель Кассационного Суда. Решение о задержании направляется Президенту Республики и Председателю Кассационного Суда не позднее, чем через 24 часа с момента задержания. Органы и должностные лица, которые осуществили задержание, должны обеспечить беспрепятственный доступ Председателя Кассационного Суда в то место, где содержится задержанный судья и обеспечить его свидание с судьей.

Судью можно арестовать, привлечь к уголовной или административной ответственности в судебном порядке только при наличии согласия

Президента Республики, данного на основании предложения Совета Правосудия.

С момента возбуждения уголовного преследования в отношении судьи, прокурорский надзор по этому делу на досудебном производстве осуществляет Генеральный прокурор Республики Армения.

Судью нельзя повергнуть приводу. После установления личности судьи подвергнутого приводу без документов, правомочный орган должен немедленно освободить его.

Уголовное преследование по поводу факта вынесения судьей из корыстных или других личных мотивов заведомо несправедливого приговора, решения или другого судебного акта недопустимо, если этот акт не отменен со стороны вышестоящего суда.

Для совершения обыска, осмотра, выемки документов или вещей, вход в здание суда осуществляется с уведомлением председателя суда.

Объявление военного или чрезвычайного

положения не отменяет гарантий неприкосновенности судей.

Итак, как мы уже показали, в Республике Армении существуют свои механизмы лишения судей неприкосновенности. И, как ни парадоксально это звучит, но все эти механизмы лишения судей неприкосновенности также призваны обеспечить независимость судей.

Таким образом, в Республике Армения судьям предоставлен довольно широкий объем неприкосновенности. Столь широкий объем неприкосновенности судей преследует цель не допустить давления на судей при осуществлении правосудия путем использования или угрозы использования мер дисциплинарного, административного или уголовного воздействия. Мы считаем, что объем неприкосновенности, который предоставлен судьям в Республике Армения, не выходит за рамки критериев достаточности и необходимости.

1. **Հարությունյան Գ.Գ.** Սահմանադրությունից Սահմանադրականություն: Երևան, 2004, էջ 10:

2. **Шинкунос Х.** Проблемные вопросы статуса судей в Литве // Конституционное и Муниципальное Право, 2005, No7, с. 49.

3. **Մանգաջյան Մ.** Գատավորի անկախության երաշխիքները Հայաստանի Հանրապետությունում // Գատական իշխանություն: Երևան, 2008, No10, էջ 41:

4. **Հարությունյան Գ.** Սահմանադրական մշակույթը պատմության դասերը և ժամանակի մարտահրավերները: Երևան, 2005, էջ 258:

5. **Чиркин В. Е.** Конституционное право России. Учебник третье издание. М., Юрист, 2004, с. 431.

6. **Сапунова М. О.** Юридическая ответственность судей в Российской Федерации (Теоретико-правовой анализ) автореф. дисс. канд. юрид. наук. М., 2007, с. 13.

7. Основные принципы, касающиеся независимости судебных органов были приняты седьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, состоявшемся в августе-сентябре 1985 года, в Милане и одобрены 40-й сессией Генеральной Ассамблеи ООН.

8. **Хачатурян Д. М.** Независимость судей в Республике Армения судоустройственные и уголовно-процессуальные гарантии. Ер., Айастан, 2001, с. 173.

9. **Стецовский Ю.И.** Судебная власть. М., Дело, 2000, с. 108.

10. **Вышинский А.Я.** Судоустройство в СССР. М, 1936, с. 117.

11. **Մանգաջյան Մ.** Գատավորի անկախության երաշխիքները Հայաստանի Հանրապետությունում // Գատական իշխանություն: Երևան, 2008, No10, էջ 43:

Քաղաքացիական իրավունք

Միքայել ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

*Իրավունքի մագիստրոս,
ՌԴ և ԱՊՀ երկրների իրավաբանական
բուհերի ասոցիացիայի
2008թ. 1-ին մրցանակի դափնեկիր*

ԲԱԶՄԱԲՆԱԿԱՐԱՆ ՇԵՆՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԳՈՒՅՔ

Ք աղ ա ք ա ց ի ա կ ա ն օրենսդրության համաձայն՝ բազմաբնակարան շենքը գույք է, հետևաբար և սեփականության իրավունքի օբյեկտ: Բազմաթիվ եվրոպական երկրների օրենսդրություններ մանրամասն կարգավորում են ընդհանուր սեփականության իրավունքի օբյեկտ հանդիսացող բազմաբնակարան շենքի հետ կապված հարաբերությունները: Այդպիսի երկրների շարքին կարելի է դասել նաև Հայաստանի Հանրապետությունը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՔՕ) 222-րդ հոդվածի 3-րդ մասում տրված է բազմաբնակարան շենքի օրենսդրական սահմանումը, ըստ որի՝ բազմաբնակարան շենքը շենք է, որում մեկից ավելի սեփականատերերին սեփականության իրավունքով պատկանում է բնակարան և (կամ) ոչ բնակելի տարածք, և որի կառուցման և սպասարկման համար հատկացված հողամասը կամ շենքի ընդհանուր գույքը չի կարող առանձնացվել բնակարանների կամ ոչ բնակելի տարածքների սեփականատերերի միջև: Այս սահմանումը տառացիորեն արտապատկերված է «Բազմաբնակարան շենքի կառա-

վարման մասին» ՀՀ 07.05.2003թ. ՀՕ-334 օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) 2-րդ հոդվածում:

Բազմաբնակարան շենքի բնակարանի և (կամ) ոչ բնակելի տարածքի սեփականատերը, որը բազմաբնակարան շենքում շինության (բնակարանի) նկատմամբ սեփականության իրավունք ունեցող անձն է, հանդիսանում է նաև բազմաբնակարան շենքի ընդհանուր բաժնային սեփականության սեփականատերերից մեկը: Բազմաբնակարան շենքի շինությունների սեփականատերերին ընդհանուր բաժնային սեփականության իրավունքով պատկանում են շինության ամբողջ ներքին տարածքը, շենքը կրող կառուցվածքները, շենքի միջհարկային ծածկերը (այսինքն՝ առաստաղները և հարկերը), նկուղը, ձեղնահարկը, տեխնիկական հարկերը, տանիքը, դռները, պատուհանները, կրող կառույց չհանդիսացող ներքին կոնստրուկցիաները, միայն տվյալ շինության սպասարկման համար նախատեսված մուտքերը, աստիճանավանդակները, աստիճանները, վերելակները, վերելակային և այլ հորերը, մեխանիկական, էլեկտրական, սանիտարատեխնիկական և այլ սարքավորումները, ինչպես նաև շի-

ՀՈՒՒԽՍ 2009 7 (120)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քաղաքացիական իրավունք

նության այլ պատերի, հատակի ու առաստաղի ներքին մակերեսները՝ հարդարման նյութերի հաստության ներառմամբ, որոնք օրենքով նախատեսված կարգով չեն հանդիսանում այլ անձանց սեփականություն (հոդ. 224, ԶՕ, հոդ. 6, Օրենք):

«Պետական և համայնքային սեփականություն հանդիսացող հողամասերի վրա կառուցված բազմաբնակարան շենքի պահպանման և սպասարկման համար անհրաժեշտ հողամասը տվյալ շենքի բնակարանների և (կամ) ոչ բնակելի տարածքների սեփականատերերին ընդհանուր բաժնային սեփականության իրավունքով անհատույց փոխանցման կարգի մասին» ՀՀ կառավարության 30.11.2006թ. թիվ 1855-Ն որոշման համաձայն՝ բազմաբնակարան շենքի սեփականատերերին ընդհանուր բաժնային սեփականության իրավունքով փոխանցված հողամաս է համարվում.

- կցակառույցներ չունեցող բազմաբնակարան շենքի համար՝ շենքի պարագծով ինչպես անմիջականորեն շենքի տակ գտնվող հողատարածքը, այնպես էլ սալվածքի չափով (մինչև 1,5 մետր լայնությամբ) հողաշերտը, եթե այն չի հանդիսանում ճանապարհ, փողոց կամ դրանց հարող հատված կամ այլ անձի սեփականություն հանդիսացող հողամաս.

- օրինական և ինքնակամ կցակառույցներ ունեցող բազմաբնակարան շենքի համար՝ շենքի պարագծով ինչպես անմիջականորեն շենքի տակ գտնվող հողատարածքը, այնպես էլ օրինական կցակառույցի պարագծով դրա տակ գտնվող հողատարածքը, եթե այն չի հանդիսանում այլ անձի սեփականություն:

Օրենսդրի կողմից superficies solo caedit սկզբունքի ճանաչումից հետո, որը տարածում է հողի սեփականատիրոջ սեփականության իրավունքը նաև հողի վրա առկա գույքի վրա, գործադիրի այս հատկեցումը միայն կարելի է ողջունել, քանզի, ինչպես երևում է բազմաբնակարան շենքին վերաբերող օրենսդրության վերլուծությունից, բազմաբնակարան շենքի դեպքում այս սկզբունքն արդեն իսկ ենթադրվում էր, ավելին՝ միայն այս սկզբունքի առկայության դեպքում է, որ բազմաբնակարան շենքը համապատասխանում է անշարժ գույքի իրավական էությանը:

Բազմաբնակարան շենքի շինությունների սեփականատերերին ընդհանուր բաժնային սեփականության իրավունքով կարող է պատկանել նաև *տվյալ կամ այլ շենքում բնակարան* կամ ոչ բնակելի տարածք, ինչպես նաև հողամաս, շարժական, անշարժ կամ ցանկացած այլ գույք (հոդ. 6, Օրենք): Հետևաբար, օրենքի այս դրույթից ելնելով՝ տրամաբանական ենք համարում բնակարանի՝ անժառանգ գույքի տնօրինումը վերապահել ոչ թե *ժառանգության քացման վայրի համայնքին* (հոդ. 1224, ԶՕ)՝ որպես համայնքային սեփականություն, այլ բազմաբնակարան շենքի կառավարման մարմնին՝ որպես բազմաբնակարան բնակելի շենքի շինությունների սեփականատերերի բաժնային սեփականություն:

Կասկածից վեր է, որ օրենքով նախատեսված գույքերի համակցությունը հանդիսանում է *անշարժ գույք*՝ ԶՕ 134-րդ հոդվածի իմաստով: Ճիշտ է, թեև ոլորտը կարգավորող օրենսդրությունը մշակման և կատարելագործման աշխատանքներ է պա-

Քաղաքացիական իրավունք

հանջում, սակայն մի բան ակնհայտ է՝ ձեռնարկությունների (գործարանների) և ստորաբաժանված շենքերի հետ բազմաբնակարան շենքը բազմաթիվ շարժական և անշարժ գույքերի, այդ թվում՝ բնակարանների և (կամ) ոչ բնակելի տարածքների, իրավաբանորեն անբաժանելի համակցություն է: Որպես անբաժանելի համակցություն այն դիտվում է բացառապես քաղաքացիական իրավունքի շրջանակներում, այն էլ ստատիկ հարաբերություններում:

Ռուսաստանի Դաշնության համապատասխան օրենսդրությունը բազմաբնակարան շենքի անբաժանելի մաս է համարում նաև շենքին հարակից այնպիսի օբյեկտներ, ինչպիսին բակերն ու խաղահրապարակներն են: Մեր օրենսդրությունն այլ կարծիքի է. բազմաբնակարան շենքին հարակից բակերը համարվում են ոչ թե նրա բաղկացուցիչ մաս, այլ համայնքային սեփականություն: Ավելին՝ Հայաստանի Հանրապետությունում դեռևս գործում է 13.05.1997 թվականի «Երևան քաղաքի թաղային համայնքների սեփականություն հանդիսացող գույքի ցանկը սահմանելու մասին» ՀՀ կառավարության թիվ 42՝ օրենքին հակասող որոշումը, որի համաձայն՝ Երևան քաղաքի բազմաբնակարան շենքերը սահմանվել են որպես Երևան քաղաքի թաղային համայնքների սեփականություն հանդիսացող գույք: Այնինչ, օրենքի ուժով բազմաբնակարան շենքը բազմաբնակարան բնակելի շենքի շինությունների սեփականատերերի մասնավոր սեփականությունն է:

Սեփականության իրավունքի լիազորությունների բովանդակությունը, կախված քաղաքացիական իրավունքի

սուբյեկտից, օբյեկտից, ձևից և այլ հանգամանքներից, կարող է փոփոխվել:¹ Դրա լավագույն օրինակներից մեկը բազմաբնակարան շենքն է:

Բնակարանը՝ որպես գույք, բավարարում է մարդկանց ամենաանհրաժեշտ պահանջները: Այդ իսկ պատճառով օրենքը սահմանում է բնակարանի (նպատակային) օգտագործման իրավունքի որոշ սահմանափակումներ: Այսպես, սեփականատերը սեփականության իրավագործություններն իրականացնում է բնակարանի գործառնական նշանակության² համաձայն, անգամ եթե բնակարանի սեփականատերը իրավաբանական անձն է, համայնքը կամ Հայաստանի Հանրապետությունը: Հետևաբար, արգելվում է բնակարանների հասարակական կամ այլ գործառնական նշանակության (գրասենյակներ կամ այլ ձևերով) օգտագործելը: Այն թույլատրելի է միայն բնակարանի կարգավիճակի փոփոխման դեպքում, որն ունի իրականացման հատուկ ընթացակարգ (հոդ. 222, մաս 5, ԲՕ):

Բացի սեփականատերերից և նրա ընտանիքի անդամներից, բազմաբնակարան շենքի օգտագործման իրավունքով լիազորված են նաև բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքով լիազորված անձիք (օրինակ՝ շահառուն՝ կտակային հանձնարարության դեպքում): Այսինքն՝ ընդհանուր բաժնային սեփականության օգտագործման իրավունքն ամացյալ է բնակարանի օգտագործման իրավունքից:

ԲՕ 136-րդ և 138-րդ հոդվածների համաձայն՝ համընդհանուր սեփականության սեփականատերերից մե-

Քաղաքացիական իրավունք

կը չի կարող բազմաբնակարան ընդհանուր բաժնային սեփականության իր բաժինն առանձնացնել, քանի որ բնակարանը և նրան կից ընդհանուր բաժնային սեփականության բաժինը հարաբերակցվում են որպես անբաժանելի-պատկանելիք գույք, որտեղ բնակարանի սեփականատիրոջ տեսանկյունից բնակարանը բաժնային սեփականության բաժնի նկատմամբ գլխավոր գույք է, իսկ բաժնային սեփականության տեսանկյունից՝ բնակարանը բազմաբնակարան շենքի անբաժանելի պատկանելիք: Այդ իսկ պատճառով, բնակարանի առուվաճառքի ժամանակ սեփականատիրոջ բաժնային սեփականության բաժինը հետևում է գլխավոր գույքի՝ բնակարանի ճակատագրին:

Որպես կերպարանային համեմատություն նշենք, որ բազմաբնակարան շենքը կարծես պետության յուրահատուկ մոդել լինի: Պետության ցանկացած քաղաքացի տվյալ պետության ինքնիշխանության կրողն է, որը ժողովրդի՝ քաղաքացիների մի մասի կողմից յուրացվել չի կարող: Որպես *ժողովրդի բնական*՝ անօտարելի *իրավունք* այն չի կարող օտարել անգամ ողջ ժողովուրդը: Սակայն անձը կարող է ինքնիշխանության (սուվերենության) կրող դառնալ քաղաքացիություն ձեռք բերելու ճանապարհով: Նույն տրամաբանությունը գործում է նաև բազմաբնակարան շենքի դեպքում: Բազմաբնակարան շենքի համընդհանուր բաժնային սեփականության սեփականատերի կարգավիճակ ձեռք բերել հնարավոր է միայն շենքում ցանկացած օրինական ճանապարհով սեփականության իրավունքով բնակարան կամ ոչ բնակելի տարածք ձեռք բերելու շնորհիվ:

Սակայն բազմաբնակարան շենքը, ի տարբերություն շինության, չի կարող առանձին օտարվել անգամ շենքի բոլոր սեփականատերերի օտարման համաձայնության առկայության դեպքում: Այն հնարավոր է, եթե յուրաքանչյուրն իր հերթին վաճառի իրեն սեփականության իրավունքով պատկանող բնակարանը, որի արդյունքում կկատարվի սեփականատերերի անձի փոփոխություն: Եթե անգամ բնակարանների սեփականատերերն իրենց բնակարաններն օտարեն որևէ անձի, և այդ անձի ձեռքում կենտրոնանան բազմաբնակարան շենքի բոլոր բնակարանները, միևնույն է, այս դեպքում շենքը չի վերածվի օտարման ինքնուրույն օբյեկտի: Այդպես էլ պետության պարագայում, ինքնիշխանության օտարումը փաստացի կարող է կատարվել քաղաքացիների փոփոխմամբ:

Բնակարանի և ոչ բնակելի տարածքների սեփականատերերն իրավունք չունեն առանձնացնել և առանձին օտարել ընդհանուր բաժնային սեփականություն հանդիսացող գույքի իր բաժինը, ինչպես նաև կատարել շինության նկատմամբ սեփականության իրավունքից առանձին այդ բաժինն ուրիշին օտարման հանգեցնող այլ գործողություններ: Բացի այդ, ի տարբերություն մի շարք երկրների օրենսդրության (օրինակ՝ Հոլանդիայի³), Հայաստանի Հանրապետությունում բնակարանի (շինության) սեփականատերն օժտված է օտարման ազատությամբ և լայն հայեցողությամբ, այսինքն՝ բազմաբնակարան շենքի համասեփականատերերը գնման նախապատվության իրավունքով արտոնված չեն (հոդ. 5, մ. 4,

Քաղաքացիական իրավունք

Օրենք): Ճիշտ է, շինությունների սեփականատերերը տիրապետում, օգտագործում և տնօրինում են դրանք քաղաքացիական օրենսդրության նորմերին համապատասխան, սակայն բազմաբնակարան շենքը՝ որպես շինության յուրահատուկ տեսակ, տնօրինման իրավունքի ինքնուրույն օբյեկտ լինել չի կարող: Բազմաբնակարան շենքը հնարավոր չէ վաճառել, գնել, գրավադրել, վարձակալության կամ այլ ձևի օգտագործման հանձնել և այլն: Բազմաբնակարան շենքը՝ որպես ինքնուրույն օբյեկտ, չի կարող հանդես գալ անգամ կապալի պայմանագրի դեպքում, քանի որ այս դեպքում այն հանդես է գալիս ոչ որպես բազմաբնակարան շենք, այլ որպես շինություն կամ շենք: Բազմաբնակարան շենքն իր յուրահատուկ կարգավիճակը ձեռք է բերում միայն շահագործման հանձնվելուց՝ շինության շահագործման ակտը սահմանված կարգով ձևակերպելուց հետո:

Այսպիսով, բազմաբնակարան շենքը հանդես է գալիս որպես սեփականության իրավունքի յուրահատուկ

օբյեկտ, որը **տիրապետում են** բնակարանների և (կամ) ոչ բնակելի տարածքների սեփականատերերը, **օգտագործում են** բնակարանների և (կամ) ոչ բնակելի տարածքների սեփականատերերը և բնակելի տարածության օգտագործման իրավունքով օժտված անձիք, իսկ **տնօրինումը**՝ որպես իրավունքի ինքնուրույն օբյեկտի, **բացակայում է**: Հետևաբար, բազմաբնակարան շենքի (այդ թվում՝ ստորաբաժանված շենքի) հետ կապված իրավահարաբերությունների կարգավորման դեպքում անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ

- «շենք» և «շինություն» հասկացությունների իրավաբանական նշանակությունների սահմանազատումը գոյություն ունի ինքնուրույն:

- բազմաբնակարան շենքն իրավաբանորեն անբաժանելի անշարժ գույք է.

- բազմաբնակարան շենքը մասնավոր սեփականության յուրահատուկ օբյեկտ է, որի տնօրինումը, որպես իրավունքի ինքնուրույն օբյեկտի, բացակայում է:

ՀՈՒԼԻՍ 2009 7 (120)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

50

1. *Хачатрян М. А.* Проблема соотношения прав распоряжения и завещания в Конституции РА// *Գատական իշխանություն*, 2007, N11-12 (նոյեմբեր-դեկտեմբեր), էջ 42:

2. *Աբրահամյան Լ.* Բազմաբնակարան շենքում չեն պահվում համակեցության կանոնները // *Փաստարան*, 2008, N 7 (հունիս-հուլիս), էջ 6: *Անտոնյան Գ.* Ինչպես ազատվել անբարեխիղճ սեփականատիրոջից (առաջարկ) // *Փաստարան*, 2008, N9 (սեպտեմբեր), էջ 22:

3. 1094 Գերմանիայի քաղաքացիա-

կան օրենսգիրք, հոդ. 256, «Իրային իրավունքի մասին» Էստոնիայի 1994թ. օրենք: *Гражданский кодекс Нидерландов*, 1994, Т II, Книга 5, Раздел 9, Гл. 1, 2. *Овчарова А.С.* Товарищества собственников жилья в России и общества собственников в Нидерландах (*Vereniging van eigenaars*) // *Актуальные проблемы государства и права: Сборник научных статей и сообщений студентов, аспирантов и молодых ученых юридических вузов. М., Статут, 2006, с. 96.*

Ադամնի ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ

Իրավագիտության մագիստրոս,

ՀՀ Ազգային ժողովի

Օրենսդրության վերլուծության վարչության

միջազգային իրավունքի բաժնի առաջին կարգի մասնագետ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՎԵՃԵՐԻ ԽԱՂԱՂ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՆՊԱՏԱԿԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ

Միջպետական վեճերի խաղաղ կարգավորման խնդիրը մեր ժամանակի արդիական և հրատապ թեմաների թվին է պատկանում: Միջպետական շփման

գործընթացում անխուսափելի են միջազգային հարաբերությունների սուբյեկտների միջև հակասությունների առաջացումը, միջազգային կյանքում նրանց դիրքորոշումների և շահերի բախումը՝ գործող երկկողմ և բազմակողմ պայմանագրերի կիրառումից ու մեկնաբանությունից մինչև տարածքային պահանջներ և սահմանային վեճեր: Նրանց ճիշտ ժամանակին, լիարժեք և վերջնական լուծումից հաճախ կախված է խաղաղության պահպանումը և անվտանգության ապահովումը ինչպես ունիվերսալ, այնպես էլ տարածաշրջանային մակարդակով: Ժամանակակից միջազգային իրավունքի հրամայականներից մեկը վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքն է, որը կոչված է միջազգային հարաբերությունների պրակտիկայից բացառել ուժի կիրառումը կամ դրա կիրառման սպառնա-

լիքը: Վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքի իրականացումը ենթադրում է միջազգային իրավունքի սուբյեկտների կողմից որոշակի իրավունքների ստանձնում ու պարտականությունների կատարում: Ինչպես նշվում է միջազգային իրավունքի դոկտրինայում, այս սկզբունքը ներառում է բոլոր վեճերը լուծելու/միջազգային վեճերը չլուծված չթողնելու/, վեճը սրող գործողություններից ձեռնպահ պահելու, միջազգային իրավունքի և արդարության հիման վրա վեճերը կարգավորելու պարտավորությունը, միևնույն ժամանակ իրավունք՝ ազատորեն ընտրելու խաղաղ կարգավորման կոնկրետ միջոցներ: Վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքը միջազգային իրավունքի կարևորագույն պահանջներից մեկն է հանդիսանում, որի համաձայն. «Պետությունների միջև վեճերը պետք է լուծվեն բացառապես խաղաղ միջոցներով, որպեսզի վտանգի չենթարկվեն միջազգային խաղաղությունը, անվտանգությունն ու արդարությունը»: Վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքի գործնական կիրառությունը կոչված է վերացնել միջպետական վեճերի՝ զինված հակամարտությունների վերաճումը: Ընդ որում, խնդիրը ոչ միայն խաղաղ կարգավորման նոր համակարգերի ստեղծումը կամ նոր

ՀՈՒՆԻՄ 2009 7 (120)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանություն

Միջազգային իրավունք

քաղաքական հռչակագրերի ընդունումն է, այլ ավելի շուտ այն, որ առավելագույն արդյունավետությամբ իրականացվեն խաղաղ կարգավորման արդեն իսկ ձևավորված համակարգի իրավասությունները, գործունեությունն ու առաքելությունը նոր հարթության վրա: Վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքը, որը կոչված է սալահովելու պետությունների խաղաղ գոյակցումը, դասվում է այն նորմերի շարքին, որոնք ընկած են միջազգային իրավակարգի հիմքում: Միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքը սահմանում է, որ պետությունների միջև բոլոր վեճերը, անկախ դրանց ծագումից և բնույթից, պետք է լուծվեն միայն խաղաղ միջոցներով: Հարցի էությունը ոչ միայն այն է, որ միջազգային վեճերը պետք է կարգավորվեն խաղաղ միջոցներով, այլ, որ նրանք պետք է կարգավորվեն միայն խաղաղ միջոցներով, բացառապես խաղաղ միջոցներով, այսինքն՝ անթույլատրելի է համարվում միջազգային վեճերի կարգավորման ընթացքում ուժի կամ ուժի սպառնալիքի գործադրումը:

Միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքը և՛ գեներտիկորեն, և՛ տրամաբանորեն անխզելիորեն կապված է ուժ կամ ուժի սպառնալիք չգործադրելու սկզբունքի հետ, քանի որ վեճերի խաղաղ կարգավորման՝ որպես իմպերատիվ սկզբունքի կայացումը միջազգային իրավունքում տեղի է ունեցել ուժ կամ ուժի սպառնալիք չգործադրելու սկզբունքի ձևավորմանը զուգահեռ: Այդ իսկ պատճառով և՛ միջազգային իրավունքի դոկտրինայում, և՛ դիվանագիտության պրակտիկայում արադարացիորեն ընդգծվում է այս սկզբունքի և շարձակվելու, կան ուժ, կան ուժի սպառնալիք չգործադրելու սկզբունքի անբաժանելի

լի կապը: Եվ իսկապես, եթե անիրավաչափ է ուժի կամ դրա սպառնալիքի գործադրումը ցանկացած պետության տարածքային անձեռնմխելիության կամ քաղաքական անկախության դեմ կամ Միավորված ազգերի նպատակների հետ անհամատեղելի որևէ այլ ձևով, այսինքն՝ խաղաղության պահպանման, բարիդրացիական հարաբերությունների զարգացման կամ պետությունների համագործակցության սկզբունքի հետ, ուրեմն անիրավաչափ է ուժի գործադրումն և միջազգային վեճերի կարգավորման ընթացքում, հետևաբար վերջիններս պետք է կարգավորվեն բացառապես խաղաղ միջոցներով: Միաժամանակ դրանով իսկ բացառվում է միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքի դիտարկումն ընդամենը որպես ուժ կամ ուժի սպառնալիք չգործադրելու սկզբունքի ուղղակի հետևանք, քանի որ պետությունների պարտավորությունը լուծելու իրենց փոխադարձ վեճերը բացառապես խաղաղ միջոցներով ոչ թե ուժ կամ ուժի սպառնալիք չգործադրելու սկզբունքի ուղղակի հետևանքն է, այլ միջազգային իրավունքի ինքնուրույն սկզբունք, որի էությունը ոչ միայն այն է, որ պետությունները պարտավոր են ձեռնպահ մնալ ուժի կամ ուժի սպառնալիքի գործադրումից իրենց փոխադարձ վեճերի լուծման ընթացքում, այլև այն, որ նրանք պարտավոր են լուծել այդ վեճերը, չթողնել դրանք չլուծված, քանի որ դա կհակասեր պետությունների համաձայնությանը՝ «Դրսևորել համբերություն և սարել աշխարհում կողք կողքի՝ որպես բարի հարևաններ», ինչպես ամրագրված է ՄԱԿ-ի Կանոնադրության նախաբանում, և բարիդրացիական հարաբերությունների զարգացմանն ու պետությունների համագործակցության

իրականացմանը, ինչպես սահմանված է Կանոնադրության 1-ին հոդվածում»:

Վերոնշյալի հիման վրա կարելի է հանգել հետևյալ եզրակացությանը. միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքից բխում է, որ նախևառաջ, պետությունները պարտավոր են կարգավորել իրենց փոխադարձ վեճերը բացառապես խաղաղ միջոցներով, երկրորդ՝ խաղաղ ճանապարհով պետությունները պետք է լուծեն ինչպես միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանը սպառնացող, այնպես էլ չսպառնացող բոլոր վեճերը, և վերջապես, երրորդ՝ պետությունները պարտավոր են լուծել իրենց վեճերը ժամանակին և չթողնել դրանք չլուծված:

Միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքը տարբեր սոցիալական համակարգ ունեցող պետությունների խաղաղ գոյակցումն ապահովող պայմանն է: Խաղաղ գոյակցումը չի բացառում տարածայնությունների առաջացման հնարավորությունը, քանի որ վիճելի հարցեր կարող են ծագել անգամ բարիդրացիական միջազգային հարաբերությունների պայմաններում: Սակայն խաղաղ գոյակցումը պահանջում է, որպեսզի պետությունների միջև տարածայնությունները և վիճելի հարցերը լուծվեն խաղաղ ճանապարհով՝ առանց խաղաղության խախտման կամ դրա սպառնալիքի: Այդ իսկ պատճառով միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքը, ինչպես նաև ժամանակակից միջազգային իրավունքի մյուս հիմնական սկզբունքները, ենթարկվում են, կարծես, խաղաղ գոյակցելու սկզբունքին:

Միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքը պարտավորեցնում է յուրաքանչյուր պետությանը լուծելու ցանկացած միջազգային վեճ խաղաղ

միջոցներով: Վիճող կողմերն իրավունք չունեն հրաժարվել խաղաղ կարգավորումից և չեն կարող սկզբունքի գործողությունից դուրս մղել որևիցե վեճ: Խոսքը, իհարկե, միայն միջազգային, իսկ ավելի կոնկրետ՝ միջպետական վեճերի մասին է: Սկզբունքը չի տարածվում այն վեճերի վրա, որոնք մտնում են պետության ներքին իրավասության մեջ (ներքին գործերին չմիջամտելու սկզբունքը):

Պետությունները պարտավոր են կարգավորել իրենց վեճերը միջազգային իրավունքի և արդարության հիման վրա: Նշված պահանջը ենթադրում է վեճերի կարգավորման ընթացքում միջազգային իրավունքի հիմնական սկզբունքների, պայմանագրային և սովորութային իրավունքների համապատասխան նորմերի կիրառում: Էական նշանակություն ունի այն փաստի վկայումը, որ խաղաղ կարգավորումը պետք է իրականացվի այն կերպ, որպեսզի չվտանգվեն խաղաղությունը, անվտանգությունը և արդարությունը: Խաղաղությունը և արդարությունը փոխադարձաբար կապված են: Խաղաղությունն ապահովում է արդարությունը: Միայն արդար որոշումը կարող է ապահովել խաղաղություն: Ինչպես արդեն նշվել է, ՄԱԿ-ի Կանոնադրության 1-ին հոդվածում, որտեղ սահմանված են Կազմակերպության նպատակները, որպես նպատակներից մեկը ձևակերպված է. «Արդարության և միջազգային իրավունքի սկզբունքներին համապատասխան խաղաղ միջոցներով իրականացնել այն միջազգային վեճերի կամ իրավիճակների կարգավորումը կամ լուծումը, որոնք կարող են հանգեցնել խաղաղության խախտման»:

Իսկ Կանոնադրության 2-րդ հոդվածում, որտեղ սահմանված են կազմակերպության սկզբունքները, նշված է

Միջազգային իրավունք

ՄԱԿ-ի անդամների պարտավորությունը՝ խաղաղ միջոցներով կարգավորելու իրենց միջազգային վեճերն այնպես, որպեսզի չստեղծվի միջազգային խաղաղության, անվտանգության և արդարության խախտման սպառնալիք: Երկու դեպքում էլ այս հղումներն ընդգրկվել են Կանոնադրությունում, որպեսզի փոքր և միջին պետությունները զերծ մնան իրենց կամքին հակառակ հզոր տերությունների որոշումներն ընդունելուց:

Ելնելով միջազգային իրավական ակտերում տեղ գտած արդարության և միջազգային իրավունքի սկզբունքների մեկնաբանություններից ու վերլուծություններից՝ կարելի է եզրակացնել, որ «արդարություն» հասկացությունը միջազգային իրավական հարաբերություններում ընդգրկում է ազգերի ու պետությունների միջև հարաբերությունների վերաբերյալ ժողովրդական լայն զանգվածների կարևորագույն բարոյաքաղաքական պահանջները, և դրանով իսկ արտացոլում է միջազգային հանրային իրավունքի հիմնական ժողովրդավարական սկզբունքները, որոնք հաճախ անվանվում են խաղաղ գոյակցման սկզբունքներ: Խաղաղության ապահովման շահերից է բխում նաև այն պահանջը, որ պետք է լուծվեն ոչ միայն գոյություն ունեցող վեճերը, այլև կանխվեն ապագայում հնարավոր վեճերը: Պետությունները պետք է այնպես վարվեն, որպեսզի կանխեն իրենց հարաբերություններում վեճերի և վիճելի իրավիճակների ծագումը կամ խորացումը:

Այս նպատակով, նախևառաջ, անհրաժեշտ է բարեխղճորեն կատարել միջազգային իրավունքով նախատեսված պարտավորությունները, զարգացնել հարաբերություններն ինքնիշխան հավասարության հիման վրա և ղեկավարվել համագործակցության

ոգով, որպեսզի բարձրանա կոլեկտիվ անվտանգության համակարգի արդյունավետությունը:

Միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման գործընթացի բաղկացուցիչ տարրերն են մի շարք այնպիսի միջազգային իրավական խնդիրներ, ինչպիսիք են, առաջին հերթին, միջազգային վեճ և իրավիճակ հասկացությունները, միջազգային վեճերի տեսակները և դրանց դասակարգման չափանիշները, միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման միջոցների հասկացությունը և տեսակները ու դրանց հետ կապված՝ այդ միջոցների ազատ ընտրության սկզբունքը:

Չնայած միջազգային իրավունքում առկա միջազգային վեճերի դասակարգման չափանիշներին ու հիմքերին՝ հարկ է նշել, որ անվիճելի է, որ միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքը տարածվում է բոլոր միջազգային վեճերի վրա:

Բնականաբար, ՄԱԿ-ի նպատակների և ընդհանրապես միջազգային հանրության շահերի տեսանկյունից առավել կարևոր է կարգավորել միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանն սպառնացող վեճերն ու իրավիճակները, սակայն հենց այս նպատակների իրականացման նկատառումով ցանկացած վեճեր և իրավիճակներ պետք է կարգավորվեն, քանզի միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանը չսպառնացող վեճերը և իրավիճակները, միևնույն է, առաջացնում են միջազգային տարածայնություններ, իսկ ցանկացած տեսակի միջազգային ընդհարումների վերացումն անհրաժեշտ է բարիոլոգիական հարաբերությունների և պետությունների համագործակցությունն ապահովելու համար:

Մրա հետ կապված՝ հարկ է նշել, որ դժվար է համաձայնվել որոշ հեղինակներ

Միջազգային իրավունք

րի այնպիսի տեսակետների հետ, համաձայն որոնց, եթե խոսքը այնպիսի վեճերի մասին է, որոնք չեն սպառնում միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանը, ուրեմն պետություններն ընդհանրապես պարտավոր չեն լուծել դրանք Կանոնադրությամբ սահմանված կարգով: Չնայած ավելի վտանգավոր են այն վեճերը, որոնք անմիջականորեն սպառնում են միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանը, պետք է կարգավորվեն նաև միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանը չսպառնացող վեճերը, քանի որ տևական ժամանակով լուծված չլինելու դեպքում դրանք ևս կարող են սրվել, լարվածություն առաջացնել միջազգային ասպարեզում ընդհանրապես կամ առանձին պետությունների միջև փոխհարաբերություններում և նույնիսկ վերաճել զինված հակամարտություններին:

Ի մի բերելով միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքի հիմնադրույթները՝ կարելի նշել, որ վեճերի խաղաղ կարգավորում իրականացնելիս ելնելով իրենց վերապահված իրավունքներից ու ստանձնած պարտականություններից, միջազգային իրավունքի սուբյեկտները պարտավոր են անհրաժեշտ քայլեր ձեռնարկել՝ ուղղված վեճերի կանխմանը, որի էությունն այն է, որ մասնակից պետությունները ձգտում են կանխել վեճերը՝ այդ նպատակով մշակելով, օգտագործելով ու կատարելագործելով դրանք թույլ չտվող մեխանիզմներ: Այդ թվում, եթե նպատակահարմար է, մասնակից պետությունները պետք է մշակեն, օգտագործեն ու կատարելագործեն պայմանավորվածություններ ու ընթացակարգեր՝ մի պետության գործողություններին վերաբերող նախնական ծանուցման ու խորհրդատվության նպատակներով, եթե այդ պետության գործո-

ղություններն էապես կարող են շոշափել մեկ այլ պետության շահերը:

Ինչպես բխում միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորմանը նվիրված առանցքային միջազգային համաձայնագրերից՝ մեծագույն նշանակություն ունի վեճի մասնակիցների վարքը վեճում: Մասնավորապես՝ մասնակից պետություններն առանձնահատուկ ուշադրություն պետք է դարձնեն նրան, որպեսզի թույլ չտան իրենց միջև բռնկված ցանկացած վեճի այնպիսի զարգացում, որը վտանգ կսպառնա միջազգային խաղաղությանն ու անվտանգությանը: Այդ նպատակով նրանք պետք է ձեռնարկեն վեճերը վարելու համապատասխան քայլեր ու դրանք հասցնեն մինչև կարգավորում: Սույն նպատակներով մասնակից պետությունները վեճերը պետք է քննարկեն վաղ փուլում, իսկ վեճերի ընթացքում ձեռնպահ մնան այնպիսի գործողություններից, որոնք կարող են վիճակը վատթարացնել և էլ ավելի դժվարացնել վեճի խաղաղ կարգավորումը կամ խոչընդոտել դրան, իսկ բուն վեճի լուծման ընթացքում բարեխղճորեն և համագործակցության ոգով ջանքեր պետք է գործադրեն, որպեսզի կարճ ժամանակում հասնեն իրենց վեճերի արդարացի լուծմանը՝ միջազգային իրավունքի հիման վրա: Ընդ որում, մասնակից պետությունները, ինչպես բխում է վեճերի խաղաղ կարգավորման միջոցների ազատ ընտրության սկզբունքից, պարտավոր են իրենց իսկ սեփական նախընտրությամբ օգտագործել այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են բանակցությունները, ուսումնասիրությունը, միջնորդությունը, հաշտեցումը, արբիտրաժը, դատական քննությունը, տարածաշրջանային մարմիններին կամ համաձայնություններին դիմելը կամ իրենց ընտրությամբ այլ խաղաղ միջոցներ, այսինքն՝ ՄԱԿ-ի Կանոնադրության

Միջազգային իրավունք

33-րդ հոդվածում զետեղված միջոցների ցանկից: Այդ նպատակով շահագրգիռ մասնակից պետությունները պետք է միմյանց հետ խորհրդակցեն որքան հնարավոր է ավելի վաղ փուլում: Եթե նրանք չեն կարողանում կարգավորել իրենց միջև բռնկված վեճը, ապա շարունակական ջանքեր պետք է գործադրեն, որպեսզի համաձայնեցնեն կոնկրետ վեճի բնույթին ու առանձնահատկություններին համապատասխանող կարգավորման ընթացակարգ:

Այսպիսով, միջազգային իրավունքի կատրագրային հիմնախնդիրներից մեկի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքը, հանդիսանալով ժամանակակից միջազգային իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից մեկը, պետք է դիտարկվի և իրականացվի այնպիսի սկզբունքների համատեքստում, ինչպիսիք են ուժի չկիրառումը կամ ուժով սպառնալը, պետությունների ինքնիշխան հավասարությունը, իրավահավասարությունը և սեփական ճակատագիրը տնօրինելու ժողովուրդների իրավունքը, միջազգային իրավական պարտականությունների բարեխիղճ կատարումը, մարդու իրավունքների ազատությունների հարգումը և այլն: Իրենց հարաբերություններում այս սկզբունքներով ղեկավարվելով՝ պետությունները պետք է ջանքեր գործադրեն վեճերի և հակամարտությունների կարգավորման համար, որոնք կարող են վտանգավոր լինել խաղաղության և

անվտանգության համար: Իսկ նրանց առաջացման դեպքում պետությունները պարտավոր են լուծել վեճերը բացառապես խաղաղ միջոցներով և նպաստել համընդհանուր խաղաղության, անվտանգության և արդարության ամրապնդմանը, բազմակողմանի փոխշահավետ համագործակցության ընդլայնմանը և պետությունների միջև վստահության և փոխըմբռնման խորացմանը:

Արգելելով ուժի գործադրումը որպես վեճերի լուծման միջոց՝ միջազգային իրավունքը պետք է սահմանի այլ ուղիներ և դարձնի դրանք բացառապես օրինական: Միջազգային վեճերի խաղաղ կարգավորման սկզբունքի բովանդակության վերլուծությունը հիմք է տալիս նշելու, որ սկզբունքի ռեալ իրականացումը պահանջում է ինչպես ունիվերսալ, այնպես էլ տարածաշրջանային մակարդակով իրավական նորմերի մշակում և ընդունում, որոնք կհասակեցնեն պետությունների իրավունքների և պարտականությունների համապատասխան համալիրը այս բնագավառում:

Հիմնախնդրի հետազոտությունը ևս մեկ անգամ ապացուցեց, որ վեճերի խաղաղ կարգավորումը միջազգային հարաբերությունների արդիական խնդիրներից մեկն է մնում, իսկ համաշխարհային հանրությունը շարունակական ջանքեր է գործադրում՝ մշակելու միջազգային տարածայնությունների կարգավորման մեխանիզմներ ու ընթացակարգեր:

ՀՈՒԼԻՍ 2009 7 (120)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

56

1. *Тункин Г.И.* Теория международного права. М., «Международные отношения», 1970г., с. 66.
2. www.un.org.
3. *Левин Д. Б.* Принцип мирного разрешения международных споров. М., 1977г., с. 6-12.
4. *Лукашук И. И.* Международное право, Общая часть, 2001г., с. 272-276.
5. Ежегодные доклады Генерального Секретаря

ООН о работе организации 1997-2000гг.

6. *Колосов Ю. М., Кузнецов В. И.* Международное право. М., Международные отношения, 1994г., с. 274-275.

7. *Հայրապետյան Ա.* Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպությունը /Պատմությունը, գործունեությունը և հեռանկարները/ Եր., «Անտարես», 2006թ., էջ 225-232:

Քրիստինե ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ՀՀ Ազգային ժողովի աշխատակազմի
ղեկավարի աշխատակազմ

ՄՈՒՍՈՒՄԱՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Ժամանակակից զարգացումներում, գլոբալիզացիոն պրոցեսներով պայմանավորված, դժվար է պատկերացնել որևէ համա-

կարգ՝ ազգային-պետական շրջանակում, որը կարող է շարունակել իր գոյությունը և ապահովել առաջընթաց՝ առանց այլ նմանատիպ համակարգերի հետ համընդհանրացվելու: Դավերաբերում է նաև իրավական համակարգերին, ավելին՝ իրավական ընտանիքներին կամ իրավական մշակույթներին:

Ժամանակակից իրավունքն ինտերնացիոնալացվում է, որի շրջանակում ոչ մի իրավական համակարգ չի կարող պարփակվել ինքն իր մեջ, եթե նույնիսկ այդ վիճակում է եղել պատմականորեն: Նույնիսկ ամենազգայնական, ամենակրոնական, ամենաավանդական համակարգերն այսօր դիտարկվում են գլոբալիզացիայի պրիզմայով: Դա, անկասկած, համակարգերի միջև ակտիվ համագործակցության հեռանկարներ է բացում: Նոր ժամանակների պահանջ է առաջադրվում, որն ընդունված է անվանել «մշակույթների երկխոսություն»: Աշխարհն այսօր գնում է երկխոսության բոլոր ուղղություններով՝

վերանայելով, վերաարժեքավորելով անցածն ու նախանշելով ապագան: Ակտիվ երկխոսություն է ընթանում իրավական մշակույթների միջև: Նման գիտակցմամբ պետք է առաջնորդվի թերևս նաև իրավական միտքը՝ փորձելով նորանոր ուղիներ ու մեխանիզմներ առաջադրել իրավական մշակույթների փոխհամագործակցության, փոխլրացման ու փոխկատարելագործման նպատակով:

Այդ գլոբալ գիտակցման մասնավոր դրսևորման օրինակ է հանդիսանում սույն ձեռնարկումը՝ ներկայացնելու մեզ համար տակավին չբացահայտված մուսուլմանական իրավունքի ընդհանուր բնութագիրը, որը գուցեև օրինակ ծառայի հետագա ուսումնասիրությունների և շարունակական ճանաչողության համար:

Մուսուլմանական իրավունքը մասնագիտական գրականության մեջ գրեթե երբեք չի դիտարկվել որպես իրավական ինքնուրույն համակարգ, այլ մշտապես ընկալվել է իբրև իսլամ կրոնի դրսևորումներից մեկը:

Նախ՝ պետք է նշել, որ համաշխարհային կրոններից իսլամն է միայն, որ իրավունքն ամենասերտ կերպով շաղկապում է կրոնական գաղափարախոսության հետ:

Մուսուլմանական իրավունքն ուսումնասիրողների շրջանում տարածված է մուսուլմանական իրավունքի դուալիստական բնորոշումը, համաձայն որի՝ այս իրավունքին

ՀՈՒՆԻՍ 2009 7 (120)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինչպանություն

Միջազգային իրավունք

բնորոշ է կրոնի և պետության դուալիզմը¹: Այսինքն՝ իսլամը միաժամանակ և՛ կրոն է, և՛ պետություն, իսկ մուսուլմանական իրավունքը ոչ միայն իրավունք է, այլև կրոն: Առաջին հայացքից այսպիսի բարդ բնորոշումը զարգացվում և բյուրեղացվում է համեմատական իրավագիտության կարկառուն ներկայացուցիչ Ռ. Դավիդի կողմից, որը գրում է. «Իսլամն իր բնույթով, ինչպես և հուդայականությունը, օրենքի կրոն է», իսկ հայտնի իսլամագետի կարծիքով. «Մուսուլմանական իրավունքը մուսուլմանական ոգու քվինտեսենցիան² է, մուսուլմանական գաղափարախոսության առավել պարզ արտահայտությունը և իսլամի գլխավոր օղակը»³: Այսինքն՝ այս կերպ հիմնավորվում է, որ իսլամում անբաժանելիորեն միասնական են հավատքը և պետությունը, կրոնը և իրավունքը:

Ընդհանրապես իսլամագիտության մեջ ևս մուսուլմանական իրավունքը դիտարկվել է որպես կրոնական ուսմունքի օրգանական շարունակություն, կրոնահաճո էտալոնային վարքի, բարոյախոսության հատուկ տեսություն և շատ հազվադեպ՝ որպես իրավական ֆեոդոն: Այս բացթողման հետևանքով էլ հատկապես իրավագիտության մեջ մուսուլմանական իրավունքը մեծամասամբ նույնացվում է շարիաթի կամ Դուրանի հետ, ինչպես օրինակ, Ռ. Դավիդն է գրում իր աշխատության մեջ, որ «շարիաթ» թարգմանաբար նշանակում է «ճանապարհ, որին պետք է հետևել», և դա հենց այն է, ինչն անվանում են մուսուլմանական իրավունք⁴: Այսինքն՝ մուսուլմանական իրավունքին անդրադառնալիս իրա-

վագետներն այն բնութագրում են իսլամին բնութագրող հատկանիշներով՝ դա հիմնավորելով նրանով, որ մուսուլմանական իրավունքին բնորոշ են միայն կրոնական դոգմատիկան, բարոյականության և պաշտամունքի կանոնները, իսկ իրավաբանական նորմերը, որպես այդպիսին, եթե անգամ դրանք կան, ըստ էության համընկնում են վերը հիշատակված կանոնների հետ, ինքնուրույն դեր չունեն կամ էլ երկրորդական բնույթ են կրում: Այսպես՝ մուսուլմանական իրավունքի հայտնի տեսաբաններից Յ. Շախտը գրում է, որ իսլամում վարքի կրոնական և բարոյական կանոններն ընդգրկում են մարդու բոլոր արարքները՝ տեղ չթողնելով գուտ իրավաբանական արարքներին: Իսկ Ռ. Շառլը կարծում է, որ իրավաբանական և կրոնական կանոնների միջև գոյություն չունի հստակ սահման, և դրանով է պայմանավորված, որ մահմեդական իրավագետ-տեսաբանների համար արդթքը կարող է ճանաչվել անվավեր, ինչպես և առևտրային գործարքը⁵:

Իսլամում կրոնական, իրավական և բարոյական նորմերի սերտ փոխշաղկապվածության տեսությունը հաստատվում է նաև մուսուլմանական իրավունքի նորմերի յուրահատուկ բնույթի ուսումնասիրությամբ, դրանց պարտադիրության վերաբերյալ հիմնավորումների և չկատարման հետևանքների վերլուծությամբ: Այսպես՝ շարիաթի իրավական նորմերի պարտադիրությունը հիմնավորվում է ալլահի նկատմամբ հավատով և «մահմեդական բարոյականության» պահանջներով: Պատահական չէ, որ շատ մասնագետներ այն կարծիքին

Միջազգային իրավունք

են, որ մահմեդականի վարքը նախ և առաջ ստանում է կրոնական գնահատական, իսկ մուսուլմանական իրավունքի նորմերի անշեղ կատարումն ապահովվում է դրանց խախտման համար սահմանված կրոնական պատժամիջոցներով: Այս կապակցությամբ Յ. Շախտը գրում է, որ մուսուլմանական իրավունքի նորմերի չկատարումը որակվում է որպես կրոնի պատվիրանի խախտում, իսկ Ռ. Շառլն ավելի պատկերավոր կերպով շարունակում է իր նախորդի թեզը, որ այն հավատացյալին, որը խախտել է մուսուլմանական իրավունքի նորմը, սպասում է անդրշիրիմյան գեհեներ և ոչ թե երկրային ժանդարմը:

Այսպիսով՝ մուսուլմանական իրավունքի՝ որպես իրավական կարգավորողի առանձնահատկությունները մնում են ստվերում:

Ժամանակակից իրավական համակարգերի շարքում մուսուլմանական իրավունքի դերը պատկերացնելու համար անհրաժեշտ է այն դիտարկել՝ վերջինիս բոլոր առանձնահատկությունները վեր հանելով:

Շատ հաճախ մուսուլմանական իրավունքը որպես իրավական համակարգ բնորոշելիս համեմատում են կանոնիկ իրավունքի հետ: Մասնագիտական գրականության մեջ որպես այս երկու իրավունքների ընդհանրություն նշվում է այն, որ «Մուսուլմանական իրավունքը, ինչպես և կանոնիկ իրավունքը, եկեղեցու, հավատացյալ համայնքի իրավունքն է»⁶: Սակայն այս պնդման հետ թերևս կարելի է համաձայնել մասնակիորեն, քանի որ իսլամի դեպքում, ի տարբերություն քրիստոնեության, բացակայում է եկեղեցու կամ կրոնա-

կան իշխանության համակարգող մարմնի ինստիտուտը: Ու թերևս կանոնիկ իրավունքի հետ ընդհանրությունը դրանց երկուսի արխայիկությունն է, կանոնակարգվածության բացակայությունը, կազուիստիկ բնույթը, ինչպես նաև այն, որ իրավական այս երկու համակարգերն էլ իրենց դրույթներով արտացոլում են ֆեոդալական հասարակարգի ինստիտուտները:

Ինչ վերաբերում է դրանց տարբերությանը, ապա պետք է նշել, որ ի տարբերություն մուսուլմանական համայնքին, նախաքրիստոնեական համայնքն ապրում էր աշխարհիկ օրենքներով, որոնք ոչ այլ ինչ էին, քան հռոմեական իրավունքի նորմերը: Ուստի, կանոնիկ իրավունքով կարգավորվում էին քրիստոնեական համայնքի գուտ եկեղեցական արարողակարգի հետ կապված հարաբերությունները, իսկ աշխարհիկ իրավունքը կանոնիկով փոխարինելու փորձեր եկեղեցու կողմից անգամ չէին էլ արվում: Մինչդեռ, մուսուլմանական համայնքի դեպքում հավատացյալի կյանքի բոլոր ոլորտները կարգավորվում էին բացառապես հավատքի սկզբունքներն արտացոլող մուսուլմանական իրավունքի նորմերով: Եվ եթե կանոնիկ իրավունքը համարվում էր մարդկային արարչագործություն, ապա մուսուլմանական իրավունքը բացառապես աստվածային ներշնչում էր:

Ուստի, եթե վեր հանելու լինենք մուսուլմանական իրավունքի յուրահատկությունները, որոնցով այն տարբերվում է մյուս իրավական համակարգերից, ապա պետք է նախ՝ նշել մուսուլմանական իրավունքի խիստ յուրահատուկ բնույթը: Եվ եթե

Միջազգային իրավունք

անգամ ինչ-ինչ նմանություններ նկատվեն մուսուլմանական իրավունքի և իրավական այլ համակարգերի միջև, ապա դա, թերևս, կարելի է բացատրել միայն իսլամի ուղղափառ (օրթոդոքսալ) բնույթով: Գրականության մեջ այս առումով տարածված կարծիք կա. «Մուսուլմանական իրավունքի դեպքում չարժե խոսել անգամ դրանում փոխառնված օտարերկրյա մտքերի և դրույթների մասին⁷»: Սակայն այս կարծիքի հետ թերևս չի կարելի անվերապահորեն համաձայնել, քանի որ մուսուլմանական իրավունքը, ձևավորվելով միջնադարյան բազմազգ ու բազմակրոն միջավայրում, չէր կարող անմասն մնալ այն իրավական մշակույթների ազդեցությունից, որոնց «բովում եփվել և կայացել է» այն: Այլ կերպ ասած՝ մուսուլմանական իրավունքն անմասն չէ թալմուդյան իրավունքի, արևելյան եկեղեցու կանոնիկ իրավունքի, պարսկական իրավունքի ազդեցությունից:

Իր հերթին մուսուլմանական իրավունքը նշանակալի ազդեցություն է ունեցել Արևելքի բազմաթիվ պետությունների իրավունքի և պետականության ձևավորման ու զարգացման վրա:

Այսպիսով, ի վերջո, ի՞նչ է իրենից ներկայացնում մուսուլմանական իրավունքը:

Մասնագիտական գրականության մեջ մուսուլմանական իրավունքն այլ կերպ կոչվում է «ֆիկհ», որն արաբերենից թարգմանաբար նշանակում է «գիտելիքի խորն իմացություն»: Լայն իմաստով, այն սոցիալ-նորմատիվային կարգավորման իսլամական միասնական համակարգ է, որն

իր մեջ ներառում է ինչպես իրավական նորմեր, այնպես էլ ոչ իրավական՝ վարքի կրոնաբարոյական նորմեր և ավանդույթներ: Պրակտիկայում՝ գործառնության մեջ, դրանք ներդաշնակորեն սերտաճած են միմյանց: Սակայն ինչպես շատ իսլամական երկրների փորձն է ցույց տալիս, իրավական նորմերն այս համալիրում առավել ինքնուրույն տեղ են զբաղեցնում, ավելին՝ ժամանակի հետ դրանց կայունությունն ու բացարձակությունն ավելի հստակ է դառնում դիտարկումների համար:

Տեսության մեջ ընդունված է մուսուլմանական իրավունքի «չորս արմատների» մասին ուսմունքը, որն այլ կերպ կոչում են «Աշ-Շաֆիի ուսմունք»⁸ կամ մուսուլմանական իրավունքի չորս աղբյուրների տեսություն: Այդ չորս արմատներն են՝

1. Դուրանը՝ մահմեդականների սուրբ գիրքը.

2. սուննան՝ որպես մարգարեի աստվածային ներշնչման վերարտադրություն, որը վճռորոշ նշանակություն ունի դուրանական պատվիրանների մեկնաբանության համար.

3. իջման՝ մուսուլման իրավագետների միասնական կարծիքը՝ հիմնավորված Դուրանի և սուննայի սկզբունքներով.

4. կիյասը՝ դատողությունն ըստ անալոգիայի, այսինքն՝ համապատասխան նորմերի ընտրություն, որոնք ամրագրված չեն Դուրանում, սուննայում կամ իջմայում, և դրանց կիրառում առաջացող նոր դեպքերում, այսինքն՝ տվյալ դեպքում գործ ունենք նախադեպային իրավունքի նախատիպային ձևերից մեկի հետ:

Մինչ դրանց բոլորին առանձնա-

Միջազգային իրավունք

պես անդրադառնալը, նշենք, որ այդ չորս արմատներն առանձնացնելը մուսուլմանական իրավունքի պատմության մեջ ավելի ուշ տեղի ունեցած զարգացումների արդյունքն է: Սա խիստ պայմանական բաժանում է, քանզի այս չորս ճյուղերի փոխկապակցվածությունը կարելի է անգամ օրգանական անվանել:

Ինչպես արդեն վերը նշվեց, իսլամի դեպքում բացակայում է կրոնական իշխանությունը համակարգող միասնական մարմնի ինստիտուտը: Մուսուլմանական հոգևորականությունը ներկայացնում են հսկայական թվով աստվածաբանության գիտակները, ուսուցիչները, շարիաթով դատավարություն իրականացնող կադիները, մուֆթիները, մզկիթի ծառայողները, կրոնական համայնքների ղեկավարները և այլք: Նրանց կոչում են «հավատքի մարդիկ»: Նրանք հսկայական ազդեցություն ունեն հավատացյալների վրա և ամեն կերպ փորձում էին վերահսկել և ուղղորդել խալիֆների, սուլթանների, էմիրների և աշխարհիկ իշխանության մյուս կրողների քաղաքականությունը: Ուստի, Արաբական խալիֆայության ժամանակաշրջանից ի վեր՝ մուսուլմանական պետության և համայնքի, աստվածաբանության և իրավունքի, կրոնի և քաղաքականության սերտ կապը կանխորոշեց մուսուլմանական կրոնական ուղղությունների և աղանդների ուղղակի պայմանավորվածությունը քաղաքական հակասությունների և իշխանության համար մղվող պայքարի հետ: Արդյունքում խալիֆայության գոյության սկզբնական ժամանակաշրջանում արդեն իսլամում ձևավորվեցին դրա հիմնական ուղղություններից եր-

կուսը՝ սուննիզմը և շիիզմը: Այս պրոցեսներին զուգահեռ շարունակական զարգացում էր ապրում մուսուլմանական իրավագիտությունը, և արդեն X դարում իսլամի ամենատարածված ուղղության մեջ՝ սուննիզմում, ձևավորվեցին մի քանի մագհաբներ (կրոնաիրավական ազդեցիկ դպրոց-ուղղություններ): Դրանցից առավել «խիստը» (պահպանողականը) հանրալիականների դպրոցն էր, որի հետևորդները որպես իրավունքի աղբյուր ճանաչում էին միայն Դուրանը և սուննան՝ մերժելով կրոնական դոգմաների որևէ ռացիոնալ տրամաբանական մեկնաբանություն: Հանիֆիների դպրոցի ներկայացուցիչները (ամենատարածված մագհաբն էր) որպես իրավունքի աղբյուր ճանաչում էին Դուրանը, սուննան, իջման և կիյասը, այսինքն՝ ընդունում էին ֆիկդի (իրավունքի դոկտրինայի) նորմերի ձևավորման ռացիոնալիստական մեթոդը: Ամենահայտնի մյուս երկու մագհաբներն էին շաֆիների և մալիկիների մագհաբները, որոնք միջանկյալ դիրք էին գրավում նախորդ երկուսի միջև:

Դուրան

«Այս կամ այն սուրբ գրքի օգտակարության մասին պետք է դատել՝ ոչ թե ելնելով այն փիլիսոփայական կոնցեպցիաներից, որոնք ընկած են դրա հիմքում, այլ այն ազդեցությունից, որը թողնում են այդ սուրբ գրքի դոգմաները մարդկանց վրա: Այս տեսանկյունից իսլամը կարելի է համարել կարևորագույններից մեկը մարդկանց հոգիներին երբևէ իշխած կրոնների մեջ: Իհարկե, մյուս կրոնները ևս իրենց հետևորդներին քարոզում են բարեգործություն, արդարացիություն:

Միջազգային իրավունք

Սակայն իսլամն այդ անում է այնպիսի պարզությամբ, որ դա հասկանալի է դառնում բոլորի համար: Իսլամը մարդկանց հոգիներ է ներարկում բացարձակ հավատ. նրա հետևորդներին երբեք չեն հետապնդում կասկածները»⁹:

Ղուրան նշանակում է՝ «կարդալ բարձրաձայն, անգիր ասել» (արաբ.):

Ղուրանը մահմեդականների սուրբ գիրքն է, Ալլահի ներշնչանքը, նրա պատվիրաններն ու քարոզները՝ Մուհամմադ մարգարեի վերարտադրությամբ:

Ղուրանը բաղկացած է առակներից, աղոթքներից, քարոզներից, պատվիրաններից, ահեդ դատաստանի օրվա մասին հիշեցումներից:

Որպես գրավոր հուշարձան՝ Ղուրանի սկիզբը թվագրվում է 8-րդ դարից, երբ այն գրի է առնվել Մուհամմադ մարգարեի մահից հետո Օսման խալիֆի հրամանով և կոչվել է «օսմանյան խմբագրություն»: Գրեթե մեկ դար Ղուրանի տեքստը փոխանցվել է նրա զինակիցների և մերձավորների հիշողությամբ՝ անգիր արտասանությունների և երգերի ձևով:

Ղուրանը բաժանված է գլուխների, որոնք կոչվում են սուրաներ, իսկ դրանք էլ իրենց հերթին բաժանվում են այաների: Մուրաները թվով 114-ն են, դասավորված են «մեծից փոքր» սկզբունքով, իսկ ամենասկզբում «բացող» սուրան է, որը կոչվում է «Ֆաթիհա»: Ղուրանական 114 սուրաները բաժանվում են 6219 այաների: «Այա» նշանակում է «սուրբ նշանակ» (արաբ.): Այան իմաստակիր դատողություն է, որը հաճախ իրենից ներկայացնում է օրենքի գործունակ

նորմ¹⁰:

Ինչպես մյուս կրոնների սուրբ գրքերի, այնպես էլ Ղուրանի հիմքը դիցաբանական է, սակայն իսլամի իրավագետներն առանձնացնում են 500, այսպես կոչված, «իրավական այաներ»¹¹, որոնք իրենցից ներկայացնում են հավատացյալներին ուղղված պատվիրաններ, հիմնականում վարքի պարտադիր կանոններ, որոնց ընդհանրությունն ընդունված է կոչել շարիաթ:

Մասնագետներն այդ 500 այաներից առանձնացնում են՝ անձի կարգավիճակին վերաբերող այաներ (թվով՝ 70), քաղաքացիական իրավունքին վերաբերող այաներ (թվով՝ 70), քրեական իրավունքին վերաբերող այաներ (թվով՝ 30), դատավարությանը վերաբերող այաներ (թվով՝ 13), սահմանադրական իրավունքին վերաբերող այաներ (թվով՝ 10), էկոնոմիկային և ֆինանսներին վերաբերող այաներ (թվով՝ 10), միջազգային իրավունքին վերաբերող այաներ (թվով՝ 25):

Ղուրանը, լինելով իսլամի գաղափարախոսության ֆունդամենտալ սկզբնաղբյուրը, մուսուլմանական իրավունքի առաջնային հիմքն է, դրանից են «սնվում» մուսուլմանների կյանքը կարգավորող բացարձակապես բոլոր նորմերն ու այլ կարգավորիչները: Յուրաքանչյուր նորմ կամ վարքի կանոն լեզալացվում է (օրինականացվում-հիմնավորվում է) դուրանական այս կամ այն նորմով: Այս առումով կարելի է Ղուրանը սուրստանտիվ համարել մուսուլմանական իրավունքի մյուս աղբյուրների համար: Եթե պայմանականորեն կազմելու լինենք մուսուլմանական իրա-

Միջազգային իրավունք

վունքի աղբյուրների աստիճանակարգը (հիերարխիան), ապա բուրգի վերևում Դուրանն է, այնուհետև սուննան՝ որպես դուրանական յուրօրինակ մեկնաբանություն: Դուրանի և սուննայի սկզբունքներով է հիմնավորված իջման, որը միայն այդ հիմնավորվածությամբ է օրենքի նորմ դառնում: Հիերարխիկ այս համակարգում յուրօրինակ տեղ է զբաղեցնում կիյասը, որն իջմայով հիմնավորված նորմերը կիրառում է նմանօրինակ դեպքերում՝ կիրառելով անալոգիայի սկզբունքը:

Թեև Դուրանը մուսուլմանական իրավունքի ֆունդամենտալ սկզբնաղբյուրն է, սակայն դրանում օբյեկտիվորեն չեն կարող ամփոփվել հասարակական կյանքի բոլոր բնագավառներին վերաբերող նորմերը: Փաստ է, որ այսօր շատ քիչ թվով իրավագետներ են հենվում սկզբնաղբյուրների վրա: Իրոք, դժվար է պատկերացնել, թե ժամանակակից իրավաբանական դպրոցներն ու հոսանքներն ինչպես են կողմնորոշվելու որոշակի դեպքերում, սակայն իրականությունն այն է, որ այդ իրավագետներն ըստ անալոգիայի են վճռելու ժամանակակից մարդկային հարաբերությունները կարգավորող այս կամ այն ոլորտի պրոբլեմները, ինչպես օրինակ, անում են արհեստական բեղմնավորման, մարդկային օրգանների վաճառքի և նմանօրինակ հարցերի դեպքում:

Կոնկրետության և վիճարկելիության սկզբունքի տեսանկյունից դուրանական նորմերը բաժանվում են երկու խմբի՝ բացարձակ ճշգրիտ, այլազան մեկնաբանություններ չենթադրող նորմեր և սկզբունքներ, որոնց թվին են պատկանում կրոնա-

կան պաշտամունքի կանոնները և մարդկային հարաբերությունների որոշակի ոլորտի կարգավորմանը վերաբերող նորմերը: Իսկ մյուս խումբն են կազմում այն նորմերը, որոնց դեպքում ոլորտի իրավական կարգավորման նրբությունները հաշվի առնված չեն, այլ դրանք սոսկ վարքագծի ընդհանուր ուղեցիչ են:

Շարիաթ

«Շարիաթ» բառը ծագում է արաբերեն «շարիա» բառից, որը նշանակում է՝ «ուղիղ ճանապարհ» կամ «ճանապարհ, որին պետք է հետևել»: Շարիաթում ընդունված է առանձնացնել չորս տերմին, որոնք, ըստ էության, շարիաթի նորմերի դասակարգման համար որոշակի ուղեգիծ են նախանշում: Բացի այդ, այդ տերմիններն ուղեցիչ են, մասնավորապես, անձի և ընդհանրապես հասարակության գործողությունների որակման և գնահատման համար: Դրանք են՝ «պարտադիր», «ցանկալի», «անտարբեր», «պախարակող» և «արգելված»:

Շարիաթի նորմերն ընդունված է դասակարգել ութ բաժինների.

1. հավատքի կամ միաստվածության նորմեր,
2. երկրպագման նորմեր (իբադաթ):

Այս նորմերը մուսուլմանների համար այն համապարտադիր հինգ սկզբունքներն են, որոնք անմիջապես կապված են կրոնական պաշտամունքի հետ.

- միաստվածության մասին վկայությունը. «Չկա աստված, բացի Ալլահից, և Մուհամմադը Ալլահի մարգարեն է»,

- աղոթքը (սալաթ-արաթ.) - յուրաքանչյուր մասուլման պարտավոր է

Միջազգային իրավունք

ադրթել օրական 5 անգամ,

- **հարկը (զաքյաթ-արաբ.)** - յուրաքանչյուր մուսուլման պետք է վճարի ամենամյա հարկ՝ իր տարեկան եկամտի 5%-ը,

- **պասը (սոտում-արաբ.)** - յուրաքանչյուր բարեպաշտ մուսուլման պետք է պաս պահի ռամադան ամսին, բացառությամբ հիվանդների, երեխաների, ճամփորդների, կերակրող կանանց,

- **ուխտագնացություն (հաջ-արաբ.)** - յուրաքանչյուր բարեպաշտ մուսուլման պարտավոր է կյանքում գոնե մեկ անգամ հաջ կատարել Մեքքա:

3. Ընտանեկան օրենսգիրքը կամ անձի կարգավիճակին վերաբերող նորմերը, որտեղ սահմանված են տղամարդու և կնոջ իրավունքներն ու պարտականությունները: Իսլամում տղամարդն ու կինը հավասար էակներ են համարվում, սակայն ֆիզիոլոգիական առանձնահատկություններից ելնելով՝ կնոջ համար սահմանված են որոշակի օրենքներ: Ոչ ոք իրավունք չունի ստիպելու կնոջն ամուսնանալ, ըստ շարիաթի՝ կինը կարող է ամուսնության նախաձեռնողը լինել, ամուսնալուծվածները, ամուրիներն ու այրիները նույնպես ամուսնության իրավունք ունեն: Ամուսնու պարտականությունն է ապահովել կնոջն ու երեխաներին, կինը պարտավոր չէ աշխատել: Ալլահի մարգարեն պատվիրել է տղամարդուն հանդուրժել կնոջ թուլություններն ու հասկանալ նրան: Արժանապատվությունը պահպանելու համար շարիաթը կնոջ համար նախատեսում է հագուստի կոնկրետ ձև, որը թույլ է տալիս գնահատել կնոջն ըստ նրա բնավորության, բարոյակա-

նության, այլ ոչ թե ըստ արտաքին հատկանիշների կամ բարեմասնությունների: Իսլամում ամուսնալուծությունը թույլատրվում է, սակայն չի խրախուսվում, այն բարդ գործընթաց է, և դրանով զբաղվում են հատուկ դատավորներ, որոնք մասնագիտանում են այս գործում: Թերևս նաև սրանով է պայմանավորված այն փաստը, որ մուսուլմանական հասարակության մեջ ամուսնալուծությունների ամենացածր տոկոսն է արձանագրվում մինչ օրս:

Այս նորմերով են կարգավորվում նաև բազմակնության, երեխաների իրավունքների, ժառանգության և այլ հարցերը:

4. Քաղաքացիական իրավունքը (մուամալաթ), կարգավորելով սեփականության իրավունքը, ամրագրում է, որ յուրաքանչյուր գույքի նկատմամբ գերագույն իրավունքը պատկանում է Ալլահին: Լայնորեն կիրառվում է Մուհամմադ մարգարեի այն ավանդությունը (հատկապես՝ ազգայնացման և ագրարային բարեփոխումների դեպքում), ըստ որի՝ որոշ օբյեկտներ (օրինակ՝ ջուրը և հողը) չեն կարող հանդիսանալ մասնավոր սեփականության օբյեկտ:

5. Պետաիրավական հարաբերություններին վերաբերող նորմերով հիմնականում կարգավորվում են երկրի ղեկավարի իրավունքներն ու պարտականությունները: Այն, թե ինչպիսին պետք է լինի կառավարողը: Երկրի ղեկավարի իրավասությունների մեծ մասը կրում է կրոնական բնույթ՝ պայմանավորված վերջինիս՝ իսլամի շահեի պատշաճության և հավատացյալների կողմից իրենց կրոնական պարտականությունների կատարման վերահսկողի

գործառույթներով: Մահմեդական իրավաբաղաքական տեսության համաձայն՝ պետությունում օրենսդիր իշխանությունը պատկանում է մուջթահիդներին՝ կրոնական և իրավական հարցերի ամենահեղինակավոր գիտականերին:

Իր բնույթով թեոկրատիկ մահմեդական պետության նպատակը իսլամի բոլոր պատվիրանների կատարումը և «մահմեդական կենսաձևի» պահպանումն է:

6. Մուսուլմանական դատավարության իրավունքով ամրագրված են դրույթներ, համաձայն որոնց՝ դատավորի պաշտոն կարող են զբաղեցնել միայն այն մահմեդականները, որոնք իրենց անձնական կյանքում հավատարիմ են իսլամի պատվիրաններին և անշեղորեն հետևում ու պահպանում են դրանք: Նման պահանջներ են ներկայացված նաև վկաներին: Հատուկ ուշադրություն է դարձվում Ալլահի անունով երդումին, որի օգնությամբ պատասխանողը կարող էր ապացուցել իր անմեղությունը: Այսինքն՝ պաշտպանության նման ձևի գործունակությունը և դրա ճանաչումը դատարանի կողմից պայմանավորված է մահմեդականի կրոնական խղճի այն յուրահատկությամբ, որը, պայմանավորված անդրշիրիմյան պատժի վախով, նրան թույլ չի տա ստել:

Գատական իշխանությունն անկախ է գործադիրից և ունի լայն իրավասություններ: Գատավորներն օժտված են ներում շնորհելու իրավունքով, ինչպիսի իրավունքով օժտված է նաև երկրի ղեկավարը:

7. Քրեական օրենսգրքում (ուկուբաթ) սահմանված են շարիաթով նախատեսված պատիժներ՝ տարբեր

հանցագործությունների համար: Դրանցից ամենախիստն են համարվում ոտնձգությունը «Ալլահի իրավունքի նկատմամբ» (հավատադրժությունը), սպանությունը, կեղծ վկայությունը, գողությունը և այլն: Ընդ որում, պետք է արձանագրել, որ շատ դեպքերում որոշակի իրավախախտումների համար որպես պատժատեսակներ սահմանված է կրոնական քափությունը: Առանձնահատուկ նշենք, որ մուսուլմանական իրավունքի այս ճյուղը սահմանում է զուտ իրավական պատժատեսակներ կրոնական որոշակի պարտականությունների և բարոյականության նորմերի չկատարման համար: Այսպես՝ ըստ մուսուլմանական իրավունքի յուրաքանչյուր «մեղք»՝ կապված անգամ իր բնույթով բարոյական նորմի խախտման հետ, կարող է պատժվել մահմեդական դատարանի կողմից:

Քրեական օրենսգրքի դեպքում շարիաթի գլխավոր սկզբունքը հետևյալն է. «Հանցագործությունը պետք է կանխել և ոչ թե պատժել»:

8. Շարիաթի միջազգային իրավունքի բաժինը հաճախ անվանում են «պատերազմ և խաղաղություն»: Այստեղ ամրագրված են այն նորմերը, որոնք կարգավորում են մուսուլմանների հարաբերությունները ոչ մուսուլմանների հետ: Այսինքն՝ ամբողջ աշխարհն ու բոլոր ժողովուրդները բաժանվում են երկու խմբի՝ «իսլամի աշխարհ» և «պատերազմի աշխարհ»: Այս սկզբունքի համաձայն՝ մահմեդական պետության արտաքին քաղաքականությունը կառուցվում է ըստ այն բանի, թե այդ քաղաքականությունը վարվելու է մահմեդական, թե ոչ մահմեդական պետության նկատմամբ:

Միջազգային իրավունք

Մուսուլմանական միջազգային իրավունքում կարևոր տեղ է զբաղեցնում «ջիհադի» (սրբազան պատերազմի) ինստիտուտը: Ջիհադը պատերազմն է իսլամն ուրացողների կամ այն անհավատների դեմ, որոնք ագրեսիա են իրականացնում մահմեդականների նկատմամբ՝ անկախ այն բանից՝ նրանք հանդիսանում են այլ, թե տվյալ երկրի քաղաքացի: Եվ պատահական չէ, որ այսօր էլ շատ մահմեդական երկրներ իրենց արտաքին քաղաքականության հիմքում դնում են մահմեդական համերաշխության սկզբունքը:

9. Բարոյական օրենսգրքում ամփոփված են իսլամական բարոյականության և ավանդույթի նորմերը:

Ամփոփելով՝ առանձնացնենք շարիաթի գլխավոր առանձնահատկությունն այլ օրենքների համեմատությամբ: Այսպես, շարիաթի օրենքները հիմնված են խորը հավատի վրա, երբ մարդը ջանում է հետևել օրենքին՝ հանուն Ալլահի նկատմամբ ունեցած հավատի, այլ ոչ թե հանուն ինչ-որ օգուտ ստանալու կամ պատժից խուսափելու նպատակի:

Սուննա

Սուննան մահմեդականների սրբազան ավանդույթն է: Դուրանում հանդիպում ենք «նախնիների սուննա» և «Ալլահի սուննա» արտահայտություններին, սակայն Դուրանից դուրս՝ «սուննա» նշանակում է՝ «Մուհամմադի արարք, վարմունք կամ խոսք»: Ինչպես հայտնի իսլամագետներն են կարծում, սուննային հետևել նշանակում է նմանվել Մուհամմադին:

Քանի դեռ Մուհամմադը կենդանի էր, ղեկավարում էր հավատացյալ

համայնքը և յուրաքանչյուր ծագած խնդրին տալիս էր համապատասխան լուծում: Նրա մահից հետո չկար այլևս մեկը, որն իր հեղինակությամբ լուծում տար նորանոր ծագող խնդիրներին:

Եթե նոր խնդիր էր ծագում, և դրա պատասխանը չէին գտնում Դուրանում, ապա դիմում էին նախադեպերին և առաջին հերթին՝ Մուհամմադ մարգարեի արարքներին, ասածներին: Այդ արարքների և ասածների մասին պատմությունները, որոնք կոչվում էին հադիսներ¹², սկսեցին բերանացի փոխանցվել, իսկ շուրջ մեկ դար անց՝ արդեն ամփոփվեցին ժողովածուների մեջ: Հենց այս ժողովածուների միասնությունը գրականության մեջ ընդունված է կոչել «սուննա»: Սուննան դուրանական յուրօրինակ մեկնաբանության (թաֆսիռի) դեր է կատարում:

Հադիսներից յուրաքանչյուրը պատմում է Մարգարեի այս կամ այն արարքի մասին կամ բացատրում, մեկնաբանում է այս կամ այն որոշումը¹³: Հադիսները հիմնականում փոխանցել են Մարգարեի զինակիցներն ու մտերիմները: Շուրջ մեկ դար բանավոր փոխանցվելու հետևանքով դրանք զգալիորեն դիմափոխվել են (անոմալիայի են ենթարկվել), և գրի առնելիս մասնագետները գտնան զգալի աշխատանք են տարել: Դրանից հետո էլ հադիսների դասակարգման նպատակով մասնագետներն առանձնացնում են հավաստիության տարբեր աստիճանի հադիսներ: Իսկ հավաստիության համար վճռական են այն մարդկանց անունները, որոնք փոխանցել են այդ հադիսը: Ընդհանրապես, հադիսները սկսվում են այդ

Միջազգային իրավունք

պատմությունը փոխանցողների անունների թվարկմամբ, որն էլ տվյալ հաղիսի հավաստիության յուրօրինակ այցեքարտն է համարվում (հաղիսի այդ մասը կոչվում է իսնադ¹⁴):

Իջմա

Իջման մուսուլմանական համայնքի համաձայնեցված, միասնական-իրավական ուժով օժտված կարծիքն է (կոնսենսուսը) այն հարցերի շուրջ, որոնք կարգավորված չեն Ղուրանով կամ սուննայով: Այսինքն՝ իջման մի միջոց է, որով լրացվում է մուսուլմանական իրավունքի այն բացը, երբ Ղուրանն ու սուննան հստակ պատասխան չեն տալիս ծագող հարցերին: Ղուրանի այաներից մեկում ասվում է. «Այն, ինչ մուսուլմանները համարում են արդարացի, արդարացի է Ալլահի աչքին»: Այդ դրույթն է, որ մինչ օրս իսլամի օրենսդիրներին թույլ է տալիս իրավական նոր նորմեր ստեղծել: Իրավագետների և աստվածաբանների խորին համոզմամբ՝ իջման աստվածային խոսքի լեզու մեկնաբանությունների համար լավագույն ճանապարհն է: Նրանք իջմայի մշակման ժամանակ ելնում էին երկու հրամայականներից, որպիսիք էին մուսուլմանական համայնքի միասնությունն ու անաղարտությունը և մուսուլմանական հավատի մաքրությունն ու աներեքությունը:

Այս սկզբունքները թույլ էին տալիս ընդունելու մուսուլման աստվածաբան-իրավագետների հեղինակային կարծիքի թե՛ կրոնական և թե՛ իրավաբանական ուժը:

Եվ որպեսզի իրավական նորմը հիմնվի իջմայի վրա, անհրաժեշտ է ոչ թե հասարակության միասնական

կարծիքը, այլ իրավասու անձանց (մուջթահիդների և ֆակդիհների) Ղուրանի և սուննայի դրույթներով հիմնավորված միասնական կարծիքը:

Ընդհանրապես, իրավունքի այս բաժինն ուսումնասիրելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել մուսուլմանական իրավունքի շատ կարևոր մի հատկանիշ՝ այն հիմնված է հեղինակության սկզբունքի վրա:

Ղուրանի և սուննայի հետ ունեցած կապի շնորհիվ իջման Մարգարեի մահից հետո արդեն սկսեց լայն «սպառում ունենալ»:

Ժամանակին համընթաց՝ իջման ավելի ճկուն է դառնում, ինչը մեծացնում է դրա փորձառնական նշանակությունը: Դրա շնորհիվ որպես իրավական նորմ, արդեն միջնադարում սկսում են ընդունել որոշակի ժամանակահատվածում բոլոր կամ կոնկրետ մեկ դպրոց-ուղղության իրավագետների կողմից ձևավորված միասնական կարծիքը: Սա որոշակիորեն նման է հին հռոմեական իրավունքում ընդունված սկզբունքին՝ *communis opinio prudentium* (գիտնական մասնագետների միասնական կարծիք)¹⁵:

Թեև ընդունված կարծիք կա, որ բոլոր դեպքերում սուբստանտիվ են համարվում Ղուրանի և սուննայի նորմերը, սակայն փորձը ցույց է տալիս, որ վերջնական արդյունքով վճռորոշ է իրավագետների միասնական որոշումը՝ իջման, ըստ որի էլ որոշվում է, թե Ղուրանի կամ սուննայի ո՞ր նորմն է անմիջականորեն կամ ըստ անալոգիայի ենթակա կիրառման: Կարճ ասած՝ իջման թույլ է տալիս ֆակդիհներին հիմնավորել մուսուլմանական նոր նորմերի ներ-

Միջազգային իրավունք

մուծումը, ինքնուրույն մեկնաբանել մուսուլմանական օրենքները, անգամ նորովի մեկնաբանել Ղուրանի կամ սուննայի պատվիրանները, այսինքն՝ առանձին վարքի կանոնները փոխարինել առավել ռացիոնալներով: Իջմայի նորամուծության վառ օրինակ կարելի է համարել իսլամում նոր տոնի՝ «մաուլիդի»՝ Մուհամմադ մարգարեի ծննդյան տոնի ներմուծումը (12-րդ դարում): Իջմայի գործառնական կիրառման օրինակ է ժառանգության հարցում կայացված որոշումը: Այսպես, եթե հայրը որդուց շուտ է մահանում, ապա պապը բաժին է ունենում ժառանգությունից, իսկ որդուն անցնում է հոր բաժինը:

Ներկայումս իջման մուսուլմանական իրավունքի միակ դոգմատիկ հիմքն է, Ղուրանն ու սուննան դրա պատմական հիմքերն են: Ժամանակակից դատավորը վճիռ կայացնելու համար հիմքեր է փնտրում ոչ թե Ղուրանում կամ ավանդույթում, այլ այն որոշումների ու վճիռների ժողովածուներում, որոնք բխում են իջմայից: Այս առումով շատ պատկերավոր կերպով է արտահայտվել իսլամագետ Սնուկ Հյուրգրոնեն, որին իր աշխատության շրջանակում մեջ է բերել Էդուարդ Լամբերը՝ գրելով, որ այն դատավորը, որը փորձում է մեկնաբանել Ղուրանի դրույթներն իր իրավասությանը կամ էլ փորձում է գնահատել այաների հնարավոր հավաստիությունը, գործում է նույնպիսի հակաօրթոդոքսալ արարք, ինչպիսին գործում է հավատացյալ կաթոլիկը, երբ փորձում է անձամբ որոշել եկեղեցական տեքստերի իմաստը¹⁶: Սակայն սրա հետ մեկտեղ փաստ է, որ միայն իջմայով ամրագրված նորմե-

րը կարող են կիրառվել:

Կիյաս

Իսլամի օրենսդիրներն իրավական պրակտիկայում հաճախ դիմում են դատողությունների (կիյաս-արաբ.): Այս կերպ նրանք փորձում են «աստվածային ներշնչանքը համատեղել մարդկային բանականության հետ»: Ըստ կիյասի՝ կանոնը կարող է կիրառվել տվյալ գործի դեպքում, եթե այն ուղղակիորեն նախասահմանված չէ մուսուլմանական իրավունքի մյուս երեք աղբյուրներից որևէ մեկով: Սակայն կիյասը լեգիտիմ է դառնում Ղուրանի և սուննայի շնորհիվ:

Մասնագետները կիյասի ծագումը տարբեր կերպ են բացատրում: Այս հարցում գերիշխող է երկու կարծիք: Ըստ առաջինի՝ արաբական էքսպանսիայի ընթացքում նրանց տիրապետության տակ անցած ժողովուրդների իրավափիլիսոփայական համակարգի, ավելի ստույգ՝ հունահռոմեական փիլիսոփայության ազդեցությամբ առաջ եկավ կիյասը, երբ մուսուլման իրավագետները սկսեցին փոխառնել հունահռոմեական իրավունքի իրավական տեխնիկան: Իսկ մյուս տեսակետի համաձայն՝ կիյասն առաջացել է իսլամի I դարում (մ.թ. VII դար), երբ վեճեր ծագեցին ավանդապաշտների (միայն Ղուրանի և սուննայի պատմական հիմքն ընդունողների¹⁷) և կրոնաիրավական հարցերի տրամաբանական, ռացիոնալ մեթոդներով լուծման կողմնակիցների¹⁸ միջև:

Մուհամմադ մարգարեի մահից հետո նրա զինակիցները¹⁹ հարցերը լուծում էին ըստ անալոգիայի: Հետևյալ օրինակով դիտարկենք նման անալո-

գիան: Այսպես՝ «Ի՞նչ պատժի է արժանի հարբեցողը»: Մարգարեի հորեղբորորդի Ալին՝ հայտնի չորս «արարադատ խալիֆներից» մեկը, այս կապակցությամբ եկել է եզրակացության. «Նա, ով խմում է, հարբում է, ով հարբում է, զառանցում է, ով զառանցում է, կեղծ մեղադրում է մարդկանց, իսկ ով կեղծ մեղադրում է, պետք է պատժվի մահակի 80 հարվածներով: Դրա համար էլ նա, ով խմում է (ալկոհոլային խմիչքներ) պետք է պատժվի մահակի 80 հարվածներով»:

Մուսուլմանական իրավունքում անարդիայի սկզբունքով արվող դատողությունները կարելի է համարել միայն իրավունքի մեկնաբանման և կիրառման միջոց, այսինքն՝ կիյասը մուսուլմանական իրավունքի ռացիոնալ մեկնաբանման միջոց է միայն, և դրա միջոցով ֆունդամենտալ նորմեր չեն ստեղծվում:

Վերջաբանի փոխարեն

Մուսուլմանական իրավունքը բարդ սոցիալական երևույթ է, որը զարգացման երկար ճանապարհ է անցել: Ձևավորվելով տոհմային հասարակության քայքայման և ֆեոդալական հարաբերությունների կայացման փուլում՝ իր ձևավորման սկզբնական ժամանակաշրջանում այն ուներ կրոնական դոգմատիկայի (տեսության) և իրավագիտության խիստ միահյուսվածության բնույթ և մուսուլմանական գաղափարախոսության ինքնուրույն ուղղություն չէր բնավ:

Արդեն X դարում մուսուլմանական իրավագիտությունը սկսեց «անջատվել» աստվածաբանությունից, երբ սկսեցին ձևավորվել մուսուլմանական իրավագիտական դպրոց-ուղ-

ղությունները (մազհաբներ-արաբ.): Միաժամանակ X դարը, երբ ավարտին էր մոտենում մուսուլմանական ֆեոդալական պետության կայացման գործընթացը, նշանավորվեց նաև մուսուլմանական իրավունքի՝ որպես վարքի իրավական կանոնների ինքնուրույն համակարգի կայացմամբ: Իհարկե, պետությունն ուղղակիորեն չէր մասնակցում մուսուլմանական իրավունքի նորմերի ձևավորմանը, այլև անուղղակի ձևով՝ նշանակելով դատավորների և ըստ համապատասխան իրավական ուղղության գաղափարախոսության, նրանց վրա դնելով գործերը լուծելու պարտականություն՝ դրանով իսկ օրինական ուժ տալով մուսուլմանական իրավական դպրոց-ուղղությունների եզրահանգումներին:

XIX դարում մուսուլմանական իրավունքում ևս տեղի ունեցան զգալի փոփոխություններ: Այս ժամանակաշրջանը (XVIII-XIX դդ.) մուսուլմանական շատ երկրների պատմության մեջ նշանավորվեց, այսպես կոչված, «զարթոնքի» («նահդայի»-արաբերեն զարթոնք բառից), վերածննդի փոփոխություններով, որոնց արդյունքում մուսուլմանական շատ երկրներ հռչակեցին իրենց անկախությունն արևմտյան գաղութարար պետություններից: Լրջագույն փոփոխություններ տեղի ունեցան նաև կրոնի, պատմության, գրականության և իրավագիտության բնագավառներում: Մուսուլմանական լուսավորիչների նոր ու առաջադեմ գաղափարների ֆոնին վերանայվեց նաև վերաբերմունքը իրավունքի նկատմամբ, «իրավունքի հարգման» նկատմամբ, որոնց պատմականորեն գերադասվել էր իրավական փոխհամաձայնու-

Միջազգային իրավունք

թյունը (կոմպրոմիսը): Իսկ նոր ձևավորված կամ անկախությունը վերգտած մուսուլմանական պետություններն էլ նորովի մոտեցան իրենց գործունեության իրավական հիմքերի ձևավորման կամ փոփոխման հարցին:

Մուսուլմանական զարգացած շատ երկրներում ավանդական մուսուլմանական իրավունքն իր տեղը զիջեց զարգացած այլ երկրների իրավական համակարգերից փոխառնված օրենսդրությանը: Նման երկրներում մուսուլմանական իրավունքով առաջնորդվում էին հիմնականում միայն անձի կարգավիճակին վերաբերող գործեր քննելիս, սակայն մինչ օրս էլ մուսուլմանական շատ երկրներ իրենց օրենքներում (իսկ որոշներն էլ՝ իրենց սահմանադրություններում²⁰) հռչակում են իսլամի հավատարմության սկզբունքը: Սակայն մուսուլմանական լուսավորիչների առաջ դժվար խնդիր կար ծառայած նաև այն առումով, որ նրանք պետք է օգտագործեին արևմտյան առաջադեմ միտքը՝ հավատարիմ մնալով իսլամին ու ավանդույթին: Մուսուլմանական իրավունքի վերածնունդը, այսինքն՝ մտածողության ռացիոնալ մեթոդների և տար-

րերի ներմուծումը, զարգացած երկրների օրենսդրության փոխառումը, մեծապես հնարավոր եղավ շնորհիվ այն բանի, որ մուսուլմանական իրավունքում շատ քիչ են բնույթով իմպերատիվ նորմերը, և դա ազատ նախածեռնության համար լայն հնարավորություն է ստեղծում: Այսպես, դուրանական մի այս սահմանում է, որ օրենքի պահանջները հաշվի առնելով պայմանագիր կնքելը հանցագործություն չէ: Այսպիսով, պայմանագրեր կնքելու միջոցով կարելի էր հավատարիմ մնալ իսլամին և միաժամանակ շատ կարևոր փոփոխություններ մտցնել մուսուլմանական իրավունքի առաջարկած այն նորմերում, որոնք «պարտադիր» չեն համարվում:

Սակայն պետք է ընդգծել, որ այս երկրներում ևս մուսուլմանական իրավունքը՝ որպես իրավաբանական գործող նորմերի համակարգ, ոչ միայն իր ազդեցությունն ունի հասարակական արդի զարգացումների վրա, այլև այն կարևորագույն գաղափարախոսական գործոն է տվյալ պետության և հասարակության կյանքում:

ՀՈՒԼԻՍ 2009 7 (120)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

70

1. Schacht J. Introduction au droit musulman. 1983.

2. Quinta essentia (լատ. հինգերորդ էություն, տարր)-հին հռոմեական, ինչպես նաև միջնադարյան փիլիսոփաների կողմից այսպես էր կոչվում այն եթերը, որը պյութագորականների դպրոցում ավելացվեց որպես հինգերորդ տարերք (չուր, հող, օդ, կրակ): Հետագայում սկսեցին օգտագործել բնորոշելու համար

ինչ-որ բանի, երևույթի նուրբ և մաքուր էությունը:

3. *Bergstrasser G.* Grundzuge des islamischen Rechts. 1935. S 1.

4. *Рене Давид, Камилла-Жоффре Спиноза* Основные правовые системы современности, Москва, 1996г., с. 308,

5. *Шарль Р.* Мусульманское право, М., 1959.

6. *Рене Давид, Камилла-Жоффри Спиноза* Основные правовые системы современности, Москва, 1996г., с. 316.

7. *Schacht J.* Introduction au droit musulman, 1983.

8. *Цвайгерт К., Кетц Х.* Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права, том 1, Основы, М., 2000, с. 453.

9. *Густав Ле Бон* “Цивилизация арабов” / www.arabcoins.ru /.

10. Ներկայացնենք «Լուսարացի սուրան»՝ ըստ այսաների համարակալման. «Լուսարացին դիմում են Տիրոջը (1), Ազատի չարիքից(2), ազատի մթության չարիքից, երբ մութն ընկնում է (3), ազատի հանգույցներին փշող չարիքից (4), ազատի չարիքից, երբ նախանձում են (5)»: (Լուրան, սուրա 113, 1-5 այսաներ): /Լուրանական բոլոր թարգմանությունները ներկայացված են ըստ ակադեմիկոս Ի.Յու. Կրաչկովսկու թարգմանության/:

11. Ներկայացնենք մեկ օրինակ.

«Եվ իմացեք, եթե դուք ինչ-որ բան որպես ավար եք վերցրել, ապա դրա 1/5-րդ մասն Ալլահին է, Մարգարեինն է, բարեկամներին, որբերին, խեղճերին, ճամփորդներին...» (Լուրան, «Ավարի սուրա», 42 այս):

Կամ՝ «Ո՛վ Մարգարե, երբ դուք բաժանվում եք ձեր կնոջից, ապա բաժանվեք նրանց համար սահմանված ժամկետում և հաշվեք ժամկետը և վախեցեք Ալլահից, ձեր Տիրոջից... Դու չգիտես, միգուցե Ալլահը դրանից հետո որևէ գործ ձեռնարկի...» (Լուրան, սուրա 65, այս 1):

12 «Հաղիս» բառացի նշանակում է իրադարձություն, պատմություն (արաբ.):

13 Բերենք մեկ հաղիսի օրինակ, որը կոչվում է՝ «Երբ որ աշխատանքը նպատակադրված է». «Լսեցի հավատացյալների ամիր Աբի Հաֆեզ Ամր իբն ալ-ատաբից, թող գոհանա նրանով Ալլահը,

«Լսեցի Ալլահի մարգարեից, թող օրհնի ու ողջունի նրան Ալլահը, որն ասել է. Բոլոր գործերը կատարվում են նպատակով և յուրաքանչյուրն արժանի է նրան, ինչին ձգտում է: Եվ նա, ով վերադառնում է դեպի Ալլահն ու նրա մարգարեն, դառնում է դեպի Ալլահն ու նրա մարգարեն: Եվ ով դառնում է դեպի աշխարհիկ կյանքը, որին նա ձգտում է և այն կինը, որի հետ նա ամուսնանում է, ապա նրա վերադարձը կլինի նրան, ինչին նա ձգտում է»: Սա հայտնել են հաղիսների հեղինակներ իմամ Աբու Աբդ Ալլահ իբն Իսմայիլ իբն Իբրահիմ իբն Բարդազբա ալ-Բուխարին և ալ-Հաջաջ իբն ալ-Աշարի ալ-Նիշապուրին՝ իրենց «Սահիհներում», որոնք ամենաճիշտ գրքերն են:

14. «Իսմադ» բառացի նշանակում է հենք:

15. *Caudoв А.Х.* Сравнительное правоведение: основные правовые системы современности, учебник, М., 2003г., с. 302.

16. *Lambert E.* Fonction du droit civil compare. 1908.P.328.

17. Պատմության մեջ նրանց հաճախ կոչում են «ահլ ալ-հաղիս», որը նշանակում է՝ ավանդույթի հետևորդներ (արաբ.):

18. Իսկ սրանց կոչում էին «ահլ ալ-նայ», այսինքն՝ «մուսուլմանի անձնական կարծիքը հաշվի առնողներ» (արաբ.):

19. Խոսքը Մուհամմադ մարգարեին հաջորդած չորս «արդարադատ» խալիֆների մասին է, որոնք էին՝ մարգարեի ամենամոտ զինակիցները՝ Աբու Բեքրը, Օսման իբն Աֆանը, Օմար իբն ալ-ատաբը և մարգարեի հորեղբորորդի Ալի իբն Աբու Տալիբը:Նրանցից հետո թեոկրատիկ պետությունում իշխանությունը դարձավ ժառանգական:

20. Ինչպես, օրինակ, Մարոկկոն, Թունիսը, Ալժիրը, Մավրիտանիան, Իրանը, Պակիստանը:

Сумбат СУМБАТЯН

Соискатель Российско-Армянского (Славянского)
государственного университета

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ РАЗВИТИЯ ЮВЕНАЛЬНОЙ ЮСТИЦИИ В РОССИИ И В АРМЕНИИ

Вопрос о необходимости формирования ювенальной юстиции (правосудия для несовершеннолетних) в постсоветской России был поставлен в Концепции судебной реформы 1991 года. В настоящее время - как самостоятельная подсистема общего правосудия она отсутствует.

Вместе с тем, в некоторых регионах России (Москве, Санкт-Петербурге, Ростове-на-Дону, Таганроге, Саратове, Нижнем Новгороде и др.) с 1999 года в судебную систему стали вводиться элементы ювенальных судов, приближенные к мировым стандартам.

15 февраля 2002 года Государственная Дума РФ в первом чтении приняла ФКЗ "О внесении дополнений в ФКЗ "О судебной системе Российской Федерации" в части введения ювенальных судов в системе судов общей юрисдикции". 7 октября 2004 года состоялось заседание Совета при Президенте РФ по вопросам совершенствования правосудия, на котором было предложено создать ювенальные суды и внести соответствующие поправки в правовые акты. А 11 октября 2004 года в Госдуме РФ состоялись парламентские слушания по вопросу совершенствования профилактики детской безнадзорности и правонару-

шений несовершеннолетних.¹

В городе Ростове-на-Дону 14-15 января 2005 года прошла Всероссийская конференция "Ювенальная юстиция. Правовой и образовательный аспект".

Члены Совета оживленно обменялись мнениями, создавать ли в рамках судов общей юрисдикции специальные коллегии по делам несовершеннолетних или незамедлительно приступить к поэтапному формированию автономной системы ювенальной юстиции в РФ. Совет при Президенте РФ по вопросам совершенствования правосудия, возглавляемый В.А. Тумановым, предложил создавать ювенальные суды, а затем и всю систему ювенальной

На протяжении 2001-2003гг. в Ростовской области успешно реализуется проект "Поддержка осуществления правосудия в отношении несовершеннолетних". Согласно проекту при районных судах Ростова-на-Дону в соответствии со специализацией судей по делам несовершеннолетних введены помощники судей - "социальные работники", которые имеют юридическое и психологическое образование.

Проректор Московского государственного социального университета, директор научно-педагогического института ювенальной юстиции МГСУ

Н.Е. Борисова в своем выступлении акцентировала внимание на необходимость усиления гарантий реализации прав и законных интересов несовершеннолетних, повышения уровня их защиты до конституционного. Правовой статус несовершеннолетнего в перспективе может быть закреплен в специальной статье Конституции РФ - со всеми вытекающими отсюда конституционно-правовыми последствиями.

Решили формировать адвокатские образования, которые будут специализироваться на ювенальном правосудии.

В России такая система (ювенальная модель) уже существовала, созданный по ней суд работал и, по свидетельству современников, действовал весьма эффективно. В России в период 1910-1918 годах, действовали специальные суды для несовершеннолетних. Первый такой суд был открыт 22 января 1910г. в Петербурге, а к 1917г. на тот момент они функционировали уже во многих городах страны.

Создание российского суда по делам несовершеннолетних получило высокую оценку теоретиков и практических работников в области юстиции.

Вспомним, тогда судья, занимавшийся делами несовершеннолетних, избирался, как и любой мировой судья, населением, проживающим в данном судебном округе. В судебном процессе отсутствовали многие формальные процедуры. Судопроизводство сводилось в основном к беседе судьи с несовершеннолетним - с обязательным участием попечителя. В качестве меры воздействия на несовершеннолетнего применялся преимуще-

ственно попечительский надзор.

Этот суд отличался эффективностью, помогал снижать подростковую преступность.

В ходе правовой реформы 1956-1961 годов были попытки /и безуспешные/ создать институты специализированных судей, прокуроров, следователей по делам несовершеннолетних. Однако отсутствие специального законодательства, большая загруженность судей делами общей юрисдикции не дали возможности в 60-80-е годы сформировать модель российского суда по делам несовершеннолетних.

Сейчас, когда в России идет судебная реформа, частью которой является реформа правосудия по делам несовершеннолетних, учитывается и исторический путь ювенальной юстиции в России, особенности ее дореволюционной модели. Следует отметить, что внедрение ювенальной юстиции в России обусловлено обязательствами, которые взяла на себя Россия по исполнению норм международного права в соответствии со ст.15 (ч.4) Конституции РФ. При этом создание специализированной судебной системы по делам несовершеннолетних было предусмотрено Концепцией судебной реформы 1991 года.

Кроме того, в соответствии с Указом Президента РФ №942 от 14 сентября 1995 года², утвердившим основные направления государственной социальной политики по улучшению положения детей ("Национальный план действий в интересах детей"), в числе мер по укреплению правовой защиты детства предусмотрено создание ювенальной юстиции, специальных соста-

Уголовное право

вов судов по делам семьи и несовершеннолетних.

Закрепление норм международного права Конституцией РФ как части правовой системы России активизировало развитие нового российского законодательства, признавшего нормы международного права. Это существенно отразилось на гуманизации уголовного и уголовно-процессуального закона в отношении несовершеннолетних.

Так что, необходимость создания в Армении и в России специализированного правосудия по делам несовершеннолетних (ювенальной юстиции) обусловлена обязательствами наших стран по применению международных договоров, общепризнанных принципов и норм международного права.

В ходе судебной реформы, проводимой в Российской Федерации, приняты федеральные законы “Об основных гарантиях прав ребенка в Российской Федерации”(1998г.), “Об основах системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних“ (1999г.).

10 октября 2003 года Пленумом Верховного Суда РФ принято Постановление “О применении судами общей юрисдикции общепризнанных принципов и норм международного права и международных договоров Российской Федерации”. Этот документ имеет непосредственное отношение и к рассмотрению дел о преступлениях несовершеннолетних, поскольку акцентирует внимание судей на необходимость прямого руководства такими основополагающими международными правовыми актами, как Конвенция ООН о правах ребенка, Пе-

кинские правила (1985г.), Эр-Риядские соглашения (1990г.), предусматривающими перенос акцента с карательных на воспитательные меры в борьбе с преступностью. К этим соглашениям присоединилась и Россия.

Армения приняла Закон «О правах ребенка» с 29.03.1996 года, Конвенцию ООН «О правах ребенка» 21.03.2005, который вступил в законную силу 16.04.2005г. Так же в Республике Армения действует закон, принятый Национальным Собранием РА «О социальной защите детей оставленных без родительского попечения» от 24.09.2002 года.³

Между Странами СНГ существует «Соглашение о сотрудничестве Министерств Внутренних Дел в вопросах возвращения несовершеннолетних в государствах их проживания» (Вместе с перечнями «Транзитных приемников-распределителей, через которые осуществляется международная перевозка несовершеннолетних» и «Органов, ответственных за непосредственную организацию исполнения положений соглашения»)⁴ (Заключено в г. Волгограде 24.09.1993).

Действующим уголовным законодательством внесены существенные коррективы в методы общей и специальной профилактики обеспечения прав и интересов детей, оказавшихся в конфликте с законом. Существенно расширен круг органов, входящих в систему профилактики преступности несовершеннолетних, безнадзорности и правонарушений. Принят и ряд других мер.

Дифференцированы условия уголовной ответственности несовершен-

нолетних, предусмотрено применение принудительных мер воспитательного воздействия к тем, кто совершил преступления небольшой и средней тяжести. Предусмотрено освобождение от наказания несовершеннолетних, осужденных за совершение преступления небольшой и средней тяжести с применением принудительных мер воспитательного воздействия. Частью 3 ст. 20 УК РФ предусмотрено новое обоснование освобождения от уголовной ответственности - "возрастная невеняемость". Аналогичная норма содержится и в УК РА (ч. 3 ст. 24).

Однако эффективное применение к несовершеннолетним реабилитационных, воспитательных мер возможно только при условии тесного взаимодействия с судом соответствующих социальных служб. При этом следует учитывать, что правильное решение этого вопроса может иметь место только при соблюдении норм уголовного процессуального законодательства.

Именно поэтому мы говорим о необходимости создания ювенальных судов или специализации судей. Разбирая дела в отношении несовершеннолетних правонарушителей, такой суд рассматривает ребенка не как объект для репрессий, а как субъект реабилитации, что дает возможность обеспечить профилактику повторных правонарушений. В центре этой системы оказывается подросток с его проблемами, а не ведомства с их административными ограничениями.

Таким образом, система ювенальной юстиции призвана решать не проблемы детей вообще, а конкретную проблему несовершеннолетнего право-

нарушителя, в конкретной жизненной ситуации.

Некоторые суды уже сейчас пытаются, и небезуспешно, восполнить пробелы законодательства в этой области, в частности, в Ростове-на-Дону, Таганроге, Санкт-Петербурге, Волгограде, Иркутске, Саратове, Тюмени, Перми, Самаре, Нижнем Новгороде, Благовещенске, Иванове, Брянске, Москве и других городах.

Там к рассмотрению дел привлекаются социальные работники с момента возбуждения уголовного дела в отношении несовершеннолетнего. Они изучают условия жизни и воспитания обвиняемого или подсудимого при содействии существующих в регионах государственных и негосударственных организаций, составляют "социальный портрет", а также принимают участие в воспитательном процессе.

Такую же практику следует ввести и в Армении.

Представляется, что специализированные судьи (ювенальные судьи), как в России, так и Армении должны рассматривать не только уголовные дела в отношении несовершеннолетних, но и гражданские дела о лишении родительских прав, об усыновлении, об установлении отцовства и факта признания отцовства, об определении порядка воспитания ребенка, о защите имущественных и неимущественных прав несовершеннолетних.

В отдельных регионах суды, самостоятельно совершенствуя процедуру рассмотрения дел в отношении несовершеннолетних, исходят из того, что правосудие в отношении несовершеннолетних основано не на снисхождении к правонарушителям, а на выясне-

нии причин преступного поведения и поиске эффективных способов воздействия на виновных с учетом их возрастных особенностей.

Отказываясь от широкого использования ограничения свободы как основного способа наказания несовершеннолетнего, очевидно, необходимо активизировать применение наказаний, предусматривающих исправление несовершеннолетнего путем воздействия на него мер воспитательного характера.

Нельзя использовать условное осуждение без применения социальных технологий. В связи с тем, что несовершеннолетние, как правило, не воспринимают условное осуждение как наказание, отсутствие реабилитационной программы в отношении несовершеннолетнего, предусматривающей освобождение несовершеннолетнего от социальной среды и системы взаимоотношений, спровоцировавших его на первое правонарушение, неизбежно приведет к увеличению рецидивной преступности, часто, к совершению несовершеннолетним более тяжкого преступления. Такой вывод подтверждается криминологическими данными в судебной практикой.

Как отмечалось, во многих регионах РФ к работе в районных судах привлекаются социальные работники, которые по поручению судьи готовят материалы, содержащие сведения о самом несовершеннолетнем, его семье, условиях его жизни, и принимают меры по осуществлению реабилитационной программы несовершеннолетнего, освобожденного судом от наказания или осужденного к наказанию, не связанному с лишением сво-

боды.

Социальные работники начинают работу с несовершеннолетним и его семьей с того момента, когда совершенное им правонарушение зафиксировано в правоохранительных органах. Материал, характеризующий несовершеннолетнего и его семью, может быть представлен социальным работником в суд. Изучение этого материала судьей дает возможность исследовать вопрос о причинах, способствовавших совершению преступления, и позволит суду найти оптимальное решение о применении мер воздействия на нарушителя.

Одним из примеров может являться работа Саратовского областного суда, которым 21 июня 2001 года совместно с "Институтом Открытое общество. Фонд Содействия" и представительством Программы развития ООН в РФ (ПРООН) было подписано соглашение о сотрудничестве.

Проведенная на территории Саратовской области работа в рамках проекта ПРООН "Поддержка осуществления правосудия по делам несовершеннолетних в РФ" свидетельствует об эффективности введения в восьми районных судах специализации судей по рассмотрению уголовных дел в отношении несовершеннолетних, а также должности социального работника.

При областном суде был создан Совет по координации деятельности судей, социальных работников, работников правоохранительных органов, комиссий по делам несовершеннолетних.

Помимо Саратовского региона элементы ювенальной юстиции вводятся в судах Волгоградской области, а так-

же некоторых других регионов.

Для того, что бы развить систему ювенальной юстиции в Российской Федерации на первом этапе необходимо поддержать проект ФКЗ “О внесении дополнений в Федеральный конституционный закон “О судебной системе Российской Федерации” в части введения ювенальных судов как специализированных судов в системе судов общей юрисдикции, который 15 февраля 2002 года прошел первое чтение в Государственной Думе РФ.

И кроме того, следует внести в Государственную Думу РФ проекты ФКЗ “О ювенальных судах в Российской Федерации” и “Об основах системы ювенальной юстиции”, а также ряд поправок в процессуальные законы.

Следует отметить, что уже создана и работает рабочая группа при Администрации Президента РФ по созданию ювенальной юстиции в РФ.

Так, в правительстве г. Москвы, эту проблему в общем одолели, и комплексная городская программа профилактики детской безнадзорности, рассчитанная на 2005-2007 годы, стала уже переходным этапом к профилактике и предупреждению причин. В частности, департаменту социальной защиты населения было предписано создать в 2008 году экспериментальный учебно-методический центр по вопросам профилактики беспризорности и безнадзорности несовершеннолетних. Новая структура будет создана на базе социально-реабилитационного центра для несовершеннолетних “Отрадное”. Более 10 лет здесь работают с детьми и семьями, оказавшимися в трудной жизненной ситуации.

Специалисты настаивают: единственный выход - вывести рассмотрение дел с участием несовершеннолетних из общей системы репрессивной юстиции. На помощь судье вскоре должен прийти социальный работник. Его забота - подготовиться к процессу: не формально выяснить, кто мама и папа подозреваемого, а как они его воспитывали, и что, собственно говоря, делать, чтобы направить его на истинный путь. Именно социальный работник должен осуществлять связь между судьей и любыми другими органами, которые могут принять участие в жизни несовершеннолетнего. Планируется, что за каждым окружным судом закрепят по два-три таких специалиста. Эта служба может находиться в системе департамента соцзащиты либо департамента семейной и молодежной политики. Как выяснилось, уже сейчас столичные вузы выпускают специалистов, готовых выполнять функции социальных работников на высоком уровне.

Также стражам порядка предложено активизировать работу по выявлению лиц, вовлекающих подростков в преступную деятельность. А префектурам - включать в ежегодные программы социально-экономического развития административных округов мероприятия по профилактике детской безнадзорности.

Есть все основания констатировать, что правосудие по делам несовершеннолетних как самостоятельная подсистема общего правосудия в Армении и России вообще отсутствует.

Ведь столетний период функционирования в мире различных моделей ювенальной юстиции, в том числе и в

Уголовное право

дореволюционной России, со всей очевидностью доказал их эффективность в деле защиты прав и законных интересов детей и подростков.

Отмеченное позволяет сделать следующие выводы:

1. Профилактика безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, помощь детям, находящимся в трудной жизненной ситуации, в том числе детям, оказавшимся в конфликте с законом, может быть обеспечена только путем формирования в Армении и России общей комплексной системы защиты прав несовершеннолетних.

2. Правосудие в отношении несовершеннолетних должно своими особенностями отличаться от общего правосудия. Проблемы ювенального правосудия изучаются явно недостаточно. В Армении специальные исследования по данной проблеме до сих пор не проводились.

3. Необходимо принять комплекс мер, направленных на обеспечение устойчивого функционирования системы профилактики безнадзорности и правонарушений несовершеннолетних, внедрение и распространение эффективных ювенальных технологий защиты прав детей и молодежи. Гуманизация уголовного законодательства Армении и России, ограничения сферы применения лишения свободы к несо-

вершеннолетним и расширения сфер применения альтернативных мер - должны оставаться приоритетной задачей современного уголовного законодательства.

4. Применительно к Армении, следует ввести институт специализированных судей, в том числе, по рассмотрению дел в отношении несовершеннолетних. С этой целью следует разработать специальную программу обучения и переподготовки судей с привлечением специалистов из разных стран мира. Специальную подготовку должны пройти и представители правоохранительных органов.

5. Необходимо существенно реформировать существующую практику исполнения наказания для несовершеннолетних, а главное - создать достаточно эффективный механизм по реабилитации (ресоциализации).

6. Необходимо поэтапно восстановить систему внешкольной занятости детей и подростков, ориентированных, в первую очередь, на малообеспеченные и неимущие слои населения.

7. Обеспечить квотированные рабочие места для подростков (от 15-18 лет) на предприятиях и учреждениях, обеспечив при этом заинтересованность последних или соответствующей налоговой политикой, или прямыми инвестициями.

1. Интервью судьи Верховного Суда Российской Федерации Линской Татьяны Георгиевны // Адвокатские вести. 2005, №1.

2. "Собрание законодательства РФ",

18.09.1995, N38, с. 3669.

3. <http://www.arlis.am/>.

4. Сборник международных соглашений МВД Российской Федерации. М., издательство "СПАРК", 1996, с. 1, 4.

Վահրամ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության պետ, արդարադատության երրորդ դասի պետական խորհրդական, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

Արթուր ԴԱՎԹՅԱՆ

ՀՀ գլխավոր դատախազության մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչության պետի տեղակալ, առաջին դասի խորհրդական, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

2008 ԹՎԱԿԱՆԻ ԸՆԹԱՅՔՈՒՄ

ՍԵՌԱԿԱՆ ԱՉԱՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՍԵՌԱԿԱՆ ԱՆՉԵՌՆՄԻՏԵԼԻՈՒԹՅԱՆ

ԴԵՄ ՈՒՂՂՎԱԾ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ

ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՔՐԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Սահմանադրության 3-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ մարդը, նրա արժանապատվությունը, հիմնական իրավունքները և ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են, իսկ ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքը յուրաքանչյուր մարդու անբաժանելի իրավունքն է: Սահմանադրական նորմերի համակարգային մեկնաբանման պայմաններում պարզ է դառնում, որ մեր երկրում սահմանադրական բարեփոխումներից հետո, առավել է ընդգծվել սահմանադրական արժեքների համակարգում մարդու, նրա հիմնական իրավունքների և հատկապես ազատության, անձեռնմխելիության իրավունքի գերակա դերն ու նշանակությունը: Ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքի դրսևորում է մաս յուրաքանչյուրի սեռական ազա-

տությունն ու անձեռնմխելիությունը, որը մարդու բնական իրավունքներից է:

Սեռական ազատությունը ինքնուրույն, սեփական կամքով իր զուգրնկերոջը և սեռական կրքերի բավարարման կոնկրետ ձևերն ընտրելու մարդու իրավունքն է: Որևէ մեկն իրավասու չէ պարտադրել մեկ ուրիշին իր իրավունքը՝ նրա կամքին հակառակ: Սեռական ազատությամբ օժտված են որոշակի տարիքի հասած, ֆիզիկապես և հոգեպես հասունացած մեղսունակ անձինք:

Հակառակ համընդհանուր ճանաչում ստացած վերոհիշյալ սկզբունքներին, արտասահմանյան մի շարք զարգացած երկրների քրեական օրենսգրքերի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ այդ երկրներում սահմանափակումներ կան սեռական անձեռնմխելիությանը և սեռական ազա-

ՀՈՒԼԻՄ 2009 7 (120)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քրեագիտություն

տությանը վերաբերող հարցերում: Այսպես, Ավստրիայի, Հունաստանի, Պորտուգալիայի օրենսդրությունում և իրավակիրառ պրակտիկայում ընդունված է, որ ամուսնանալով՝ կինը իր սեռական անձեռնմխելիության իրավունքը զիջում է ամուսնուն, հետևաբար ամուսնու կողմից կնոջ սեռական ազատության դեմ ուղղված բռնի գործողությունները հանցագործություն չեն կարող դիտվել:

Ավելին, ԱՄՆ քրեական օրենսգրքի 123.1 հոդվածը բռնաբարություն է համարում միայն ոչ ամուսնական սեռական հարաբերությունը: Ամուսնական բռնի սեռական հարաբերությունը ԱՄՆ 50 նահանգներից միայն 3-ում է քրեորեն պատժելի (Ալաբամա, Վիսկոնսինա և Կալիֆորնիա), իսկ մյուս 47 նահանգներում ապաքրեականացված է:

Ընդ որում, Անգլիայի Լորդերի պալատը միայն 1991 թվականին է փոփոխել 1736 թվականից նախադեպով հաստատված այն սկզբունքը, համաձայն որի՝ ամուսինների մեջ բռնաբարություն չի կարող լինել:

Մեր ըմբռնմամբ, մնան մոտեցումներ չի կարող ընդունելի համարվել, քանի որ սեռական ազատության իրավունքն առանց բացառության յուրաքանչյուր մարդու բնական և անօտարելի իրավունքն է: Սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության իրավունքը պատկանում է յուրաքանչյուրին՝ անկախ անձի մասնագիտությունից, զբաղմունքի, գործունեության տեսակից, բարոյական նկարագրից, ընտանեկան դրությունից և պետության կողմից այն հավասարապես պաշտպանվում է ցանկացած ոտնձգությունից:

ԱՊՀ և եվրոպական որոշ պետու-

թյուններում, ԱՄՆ-ում վերջին 5 տարիների (2004-2008թթ.) ընթացքում արձանագրված սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործությունների դինամիկան, ինչպես նաև 100.000 բնակչին ընկնող այդ դեպքերի վիճակագրական ցուցանիշներ համեմատական վերլուծությունից պարզվել է, որ 100.000 բնակչին բաժին ընկնող սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործությունների նվազագույն ցուցանիշն արձանագրվել է Հայաստանի Հանրապետությունում (միջինը՝ 1.5 դեպք): Ուսումնասիրված երկրները Հայաստանի Հանրապետության համեմատությամբ 100.000 բնակչին բաժին ընկնող սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործությունների բազմակի անգամ ավելի բարձր ցուցանիշ ունեն:

2004-2008թթ. ընթացքում ԱՊՀ երկրների մեջ 100.000 բնակչին բաժին ընկնող սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործությունների միջին առավելագույն ցուցանիշ է արձանագրվել ՌԴ-ում՝ 12.7 դեպք, իսկ դրանից ավելի բարձր ցուցանիշներ ունեն Գերմանիան՝ 36.9, ԱՄՆ՝ 186.6:

Ընդհանուր առմամբ, այս բնույթի հանցագործությունների համեմատաբար դինամիկ նվազման միտում է արձանագրվել Բելառուսում, Լատվիայում, Էստոնիայում, ԱՄՆ-ում, իսկ մյուս երկրներում օրինաչափ նվազման կամ աճի միտումներ չեն արձանագրվել:

Ակնհայտ է, որ ինչպես ՀՀ-ում,

այնպես էլ այլ երկրներում նշված բնույթի գրանցված հանցագործությունների ցուցանիշները չեն արտահայտում այդ հանցագործությունների իրական պատկերը, քանի որ այս բնույթի հանցագործություններն ունեն լատենտայնության բարձր մակարդակ, ինչը պայմանավորված է նրանով, որ այդ ոտնձգությունները կատարվում են ինտիմ միջավայրում և շատ տուժողներ խուսափում են այդ փաստի հրապարակումից՝ չցանկանալով ենթարկվել լրացուցիչ բարոյական տրավմայի: Այս բնույթի հանցագործությունների լատենտայնության բարձր մակարդակի պատճառներ են հանդիսանում նաև իրավապահ մարմինների կողմից հանցանք կատարած անձի մեղքի հիմնավորման, նրան քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունների նկատմամբ տուժողների վստահության պակասը, մեղավոր անձանց կողմից իրենցից վրեժ լուծելու վախը: Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ նման ոտնձգություններից տուժելու դեպքում, որպես կանոն, իրավապահ մարմիններին չեն դիմում հատկապես ամուսնացած կամ բարեկամների կողմից նման ոտնձգության ենթարկված կանայք:

Հայաստանի Հանրապետությունում 2004 թվականից սկսած նկատվում է սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված դեպքերի աճի միտում: Այսպես, եթե 2004թ-ին Հայաստանում արձանագրվել է այդ բնույթի 48 դեպք, ապա 2008թ-ին՝ 63 դեպք: Բացառություն է կազմում միայն 2007 թվականը, երբ արձանագրվել է այս բնույթի հանցագործությունների 33 դեպք:

2008թ. ընթացքում արձանագրված մարդու դեմ ուղղված 1087 հանցագործություններից 63-ը կամ 5.7%-ը սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործություններ են:

2008թ. ընթացքում նախորդ տարվա համեմատությամբ արձանագրվել է սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործությունների կտրուկ աճ՝ 2007թ. 33, 2008թ. 63՝ աճը կազմել է 47.6 %: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ 2004 թվականից սկսած այս բնույթի հանցագործությունների ամենաբարձր ցուցանիշն արձանագրվել է 2008 թվականին:

Վերջին 5 տարիներին արձանագրված այս բնույթի առանձին հանցագործությունների վիճակագրությունն հետևյալն է.

ՀՀ քր. օր-ի
հոդվածը
ըստ տարիների

	2004	2005	2006	2007	2008
ընդամենը	48	51	52	33	63
138 հ.	12	23	10	8	19
139 հ.	11	6	13	7	4
140 հ.	1	3	-	-	-
141 հ.	20	15	23	16	34
142 հ.	4	4	6	2	6

Քրեագիտություն

2008թ. ընթացքում աճանագրված սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործությունների մեջ մեծ տեսակարար կշիռ ունեն չէ քրեական օրենսգրքի 141 հոդվածով նախատեսված՝ 16 տարին չլրացած անձի հետ սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելու դեպքերը: Արձանագրված 63 հանցագործության դեպքերից 34-ը կամ 54 %-ը կազմում են այս բնույթի հանցագործությունները: Ընդ որում, 2004 թվականից սկսած հանրապետությունում աճանագրված սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործությունների ամենաբարձր ցուցանիշը պայմանավորվել է հենց չէ քր. օր. 141 հոդվածով նախատեսված հանցագործությունների աննախադեպ աճով: Այս բնույթի դեպքերը նախորդ տարվա համեմատությամբ աճել են 18-ով կամ 53%-ով և վերջին 5 տարիների ամենաբարձր ցուցանիշն ունեն:

Նախորդ տարվա համեմատությամբ գրեթե նույն պատկերն է նաև բռնաբարությունների, անառակաբարո գործողությունների դեպքերով՝ 2007թ. համեմատությամբ բռնաբարությունների դեպքերն աճել են 11-ով կամ 58 տոկոսով (2007թ. 8, 2008թ. 19), իսկ անառակաբարո գործողությունների դեպքերը՝ 4-ով կամ 66%-ով (2007թ. 2, 2008թ. 6): Սակայն նշված 2 հանցատեսակների ցուցանիշներն էլ վերջին 5 տարիների ընթացքում արձանագրված ամենաբարձր ցուցանիշները չեն՝ 2005թ. ընթացքում արձանագրվել է բռնաբարության 23 դեպք՝ 4 դեպքով ավելի քան 2008 թվականին, իսկ 2006թ.՝ անառակաբարո գործողությունների նույնքան՝ 6

դեպք, որքան 2008թ.:

2007թ. ցուցանիշների համեմատությամբ 2008թ. ընթացքում նվազում է արձանագրվել միայն չէ քր. օր-ի 139 հոդվածով նախատեսված՝ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների դեպքերով՝ նվազումը կազմել է 3 դեպք կամ 43% (2007թ. 7, 2008թ. 4): Ընդ որում, այս հանցատեսակի 2008թ. ցուցանիշը վերջին 5 տարիների ընթացքում արձանագրված ամենացածր ցուցանիշն է:

Ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ 2008թ. ընթացքում արձանագրված քննարկվող բնույթի հանցագործությունները նախորդ տարվա համեմատ Երևան քաղաքում աճել են 5 դեպքով կամ 36 %-ով, իսկ բոլոր մարզերում միասին վերցրած՝ 25 դեպքով կամ 51 %-ով:

Իսկ միայն արձանագրված բռնաբարությունների ցուցանիշներով Երևան քաղաքում աճն ավելի ակնառու է՝ 5 դեպքով կամ 62.5 %-ով, իսկ բոլոր մարզերում միասին վերցրած՝ 6 դեպքով կամ 54.5 %-ով:

Քննարկվող ժամանակահատվածում սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործությունների վերաբերյալ հանրապետության քրեական հետապնդման մարմիններն ստացել են 111 հաղորդումներ, որոնց կապակցությամբ նախապատրաստվել են նյութեր: Նյութերի նախապատրաստման արդյունքում 51 դեպքերով կամ ստացված հաղորդումների 46%-ով հարուցվել են քրեական գործեր՝ չէ քրեական օրենսգրքի 138 հոդվածով՝ 25, 139 հոդվածով՝ 5, 141 հոդվածով՝ 15, 142 հոդվածով՝ 6 քրեական գործեր:

38 դեպքերով կամ ստացված հա-

դորդումների 34.2 %-ով նյութերի նախապատրաստման արդյունքում քրեական գործի հարուցումը մերժվել է արդարացնող հիմքերով, իսկ 22 դեպքերով կամ ստացված հաղորդումների 19.8 %-ով՝ ոչ արդարացնող հիմքերով:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 138-141 հոդվածներով հարուցված թվով 14 քրեական գործերի կամ հարուցված քրեական գործերի 27.4%-ի վարույթները կարճվել են, որոնցից 10-ը՝ արդարացնող, իսկ 4-ը՝ ոչ արդարացնող հիմքերով:

2 քրեական գործեր ուղարկվել են ՀՀ ՊՆ քննչական վարչություն, 4 քրեական գործի վարույթ կասեցվել է, 2-ի նախաքննությունը շարունակվում է:

29 քրեական գործեր կամ հաշվետու ժամանակահատվածում հարուցված քրեական գործերի 56.8 %-ը ուղարկվել է դատարան:

Արձանագրված սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործությունների 63 դեպքերի քրեախրավական վերլուծությունը ցույց է տվել, որ այլ հանցատեսակների հետ համակցված արձանագրվել է 10 դեպք, որոնք հիմնականում զուգորդվել են անձին առևանգելով կամ ազատությունից զրկելով, մարմնական վնասվածքներ պատճառելով, թմրանյութերի ապօրինի շրջանառությամբ, մեկ դեպքում էլ՝ սպանությամբ:

Ուսումնասիրությամբ պարզվել է, որ հաշվետու ժամանակահատվածում արձանագրված բռնաբարությունների և սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների 23 դեպքերից 14-ը կատարվել են բռնության, 5-ը՝ սպառնալիքի գործադրմամբ, 4-ը՝ տուժողի անօգնական վիճակն օգ-

տագործելով: Երկու դեպքերում հանցավորի կողմից գործադրվել է դանակ:

Քննարկվող բնույթի գրանցված 63 դեպքերից տուժել են 63 անձինք, որոնցից 2-ը կամ 3%-ը տղամարդիկ են, 61-ը կամ 97%-ը՝ կին, որոնցից 40-ը կամ 65%-ը կույս են եղել: Տուժողներից 50-ը կամ 79 %-ը անչափահասներ են:

Ուսումնասիրությամբ պարզվել է, որ նշված բնույթի 63 դեպքերի գերակշիռ մասը /58.7 %/ կատարվել են գիշերը կամ երեկոյան ժամերին /արձանագրված դեպքերից 37-ը/, իսկ ցերեկվա ժամանակահատվածում կատարվել են ընդամենը 26-ը (41.3%): Ընդ որում, արձանագրված այս բնույթի հանցագործությունների գերակշիռ մասը՝ 39-ը կամ 62 %-ը կատարվել են ոչ աշխատանքային օրերին:

Համառոտ անդրադարձ կատարելով հաշվետու ժամանակահատվածում արձանագրված սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործություններ կատարած 64 անձանց քրեագիտական բնութագրին, պետք է նշել, որ բոլոր անձինք եղել է տղամարդիկ, ինչը բացատրվում է ինչպես սեռերի հոգեֆիզիոլոգիական առանձնահատկություններով, այնպես էլ տղամարդու և կնոջ՝ կյանքում իրականացվող դերակատարությամբ: Միայն Սյունիքի մարզում արձանագրված բռնաբարության և սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների 1 դեպքով խմբի անդամ է եղել կին (1): Հանցանք կատարած անձանցից միայն 2-ն են եղել անչափահասներ:

Նշված բնույթի հանցանք կատարած անձանցից 11-ը հանցագործու-

Քրեագիտություն

թյունը կատարել են ակոհոլ կամ թմրանյութ օգտագործած վիճակում, 10-ը եղել են նախկինում դատապարտված, որոնցից մեկը համասեռ հանցագործության համար:

Անդրադառնալով սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործություններ կատարած անձանց տարիքային կազմին՝ պետք է նշել, որ այս հանցատեսակի սուբյեկտ են դառնում առավելապես 20-ից 30 տարեկան երիտասարդ անձինք (81.2%):

Այսպես.

մինչև 18 տարեկան	2 անձ /3.1 %/
18-20 տարեկան	3 անձ /4.7 %/
20-25 տարեկան	30 անձ /46.8 %/
25-30 տարեկան	22 անձ /34.4 %/
30 տարեկանից բարձր	7 անձ /11 %/

Վերլուծությունը միաժամանակ ցույց է տվել, որ քննարկվող բնույթի հանցանք կատարած անձանցից 53-ը կամ 82.8 %-ը չեն աշխատել կամ որևէ հանրօգուտ գործունեությամբ չեն զբաղվել /այս առումով պատկերը հետևյալն է/:

աշխատող	11 անձ
չաշխատող	53 անձ

Ինչ վերաբերում է սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործություններ կատարած անձանց կրթական մակարդակին, ապա մեր ուսումնասիրություններով պարզվել է, որ նշված անձանց բացարձակ մեծամասնությունը կամ 98.4 %-ը ունեն տարրական, ութամյա կամ միջնակարգ կրթություն:

Այս առումով պատկերը հետևյալն է՝

տարրական և ութամյա կրթություն	28 անձ /43.7%/
միջնակարգ կրթություն	35 անձ/54.7%/
բարձրագույն կրթություն	1 անձ/1.6%/

Սեռական ազատության և սեռական անձեռնմխելիության դեմ ուղղված հանցագործություններ կատարած, նախկինում դատված 10 անձանցից 6-ն ունեցել են չմարված դատվածություն, որոնցից 2-ը նախկինում կատարած հանցանքի համար նշանակված պատժի կրումից ազատվել են պայմանական վաղակետ:

4 անձի հանցանքը կատարել են նախնական համաձայնությամբ 2 խմբի կազմում: Կազմակերպված խմբի կողմից կատարված նման դեպքեր չեն արձանագրվել:

Գևորգ ԲԱՂԴԱՍԱՐՅԱՆ

ՀՀ քրեական վերաքննիչ դատարանի
նախագահի խորհրդական

ԱՐԱԳԱՅՎԱԾ ԴԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Դատական քննության արագացված կարգը որոշակի կատեգորիայի հանցագործությունների վերաբերյալ գործերի քննության այլընտրանքային եղանակ է, որը կիրառվում է օրենքով նախատեսված հիմքի և պայմանների առկայությամբ, և որի ժամանակ դատարանն ապացույցների՝ ընդհանուր կարգով սահմանված հետազոտություն չի իրականացնում, այլ նախաքննության ընթացքում ձեռք բերված ապացույցների հիման վրա կայացնում է մեղադրական դատավճիռ՝ ամբաստանյալի նկատմամբ նշանակելով օրենքով նախատեսված մեղմ պատիժ: Դատական քննության արագացված կարգը քրեադատավարական ձևի տարբերակման արդյունք է: Այն իրենից ներկայացնում է դատական քննության փուլում դատավարական գործունեության իրականացման, այսինքն՝ դատավարական գործողությունների կատարման և դատավարական որոշումների կայացման հատուկ և պարզեցված եղանակ:

Ինչպես իրավացիորեն նշվում է գրականության մեջ, քրեական գործերի քննության տարբերակված

կարգն ընդհանուր կարգից էականորեն չի տարբերվում, այլ ունի որոշակի առանձնահատկություններ:¹

Այսինքն՝ դատական քննության արագացված կարգը հիմնվում է դատական քննության ընդհանուր կարգի վրա, բայց ունի որոշակի առանձնահատկություններ՝ դատավարական այս փուլի ենթափուլերից մի քանիսը կրում են բովանդակային և կառուցվածքային փոփոխություններ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.3-րդ հոդվածի համաձայն՝ արագացված կարգով դատական քննությունն անցկացվում է նույն օրենսգրքի 41-րդ, 42-րդ, 44-րդ և 45-րդ գլուխներով նախատեսված կարգով՝ հաշվի առնելով նույն հոդվածի պահանջները:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 41-րդ գլուխը սահմանում է դատական քննության ընդհանուր պայմանները, 42-րդ գլուխը կարգավորում է դատական նիստի նախապատրաստական մասը, 44-րդը՝ դատական վիճաբանություններն ու ամբաստանյալի վերջին խոսքի ունկնդրումը, իսկ 45-րդ գլուխը՝ դատավճիռ կայացնելը: Այսինքն՝ արագացված կարգով գործի քննության ժամանակ չեն կիրառ-

ՀՈՒԼԻՍ 2009 7 (120)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Քրեական դատավարություն

վում միայն դատաքննության ընթացքը կարգավորող նորմերը:

Փաստորեն, դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու դեպքում էլ դատական քննության բոլոր ընդհանուր պայմանները շարունակում են գործել:

Դատական նիստի նախապատրաստական մասն իրականացվում է այնպես, ինչպես դատական քննության ընդհանուր կարգ կիրառելու դեպքում, քանի որ արագացված կարգի կիրառումն սկսվում է այն ժամանակ, երբ դատական նիստի նախապատրաստական մասն արդեն ավարտված է լինում:

Դատական նիստի նախապատրաստական մասն ավարտելուց հետո դատարանն անցնում է դատական քննությունն արագացված կարգով իրականացնելու մասին ամբաստանյալի միջնորդության քննությանը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.3-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ դատական քննությունն արագացված կարգով անցկացնելու մասին ամբաստանյալի միջնորդության քննությունն սկսվում է մեղադրողի կողմից ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի ներկայացմամբ:

Նույն հոդվածի երրորդ մասի համաձայն՝ դատավորը հարցեր է տալիս ամբաստանյալին համոզվելու համար՝ պա՞րզ է նրան առաջադրված մեղադրանքը, համաձա՞յն է նա մեղադրանքի հետ, պնդո՞ւմ է արդյոք արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելու մասին միջնորդությունը, արդյո՞ք միջնորդությունը ներկայացրել է կամավոր, մինչև միջնորդությունը ներկա-

յացնելը խորհրդակցե՞լ է պաշտպանի հետ (եթե ամբաստանյալն ունի այդպիսին), գիտակցո՞ւմ է արդյոք արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելու հետևանքները:

Այստեղ դատարանն ստուգում է արագացված կարգի կիրառման՝ օրենքով սահմանված հիմքի և պայմանների առկայությունը և «վավերականությունը» և դրա հիման վրա կայացնում է արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելու կամ ամբաստանյալի միջնորդությունը մերժելու մասին որոշում: Հարցերի արդյունքում համոզվելով, որ առկա են օրենքով նախատեսված բոլոր պայմանները՝ դատարանը որոշում է կայացնում արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելու մասին: Հակառակ դեպքում դատական քննությունն իրականացվում է ընդհանուր կարգով:

Արագացված կարգի կիրառման մի շարք պայմանների առկայությունը որոշելը նաև գնահատողական է: Դատարանն է վերջնականապես որոշում միջնորդության բնույթն ու հետևանքները մեղադրյալի կողմից գիտակցելը, կամ միջնորդությունը կամավոր ներկայացնելը, ինչպես նաև այն հարցը, թե իրականում անձն իրեն մեղավոր ճանաչո՞ւմ է, թե ոչ:

Դատական քննության արագացված կարգ կիրառելը դատարանի իրավունքն է, ոչ թե պարտականությունը: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 23-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ դատարանը կաշկանդված չէ կողմերի կարծիքներով և իրավունք ունի

սեփական նախաձեռնությամբ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել քրեական գործով ճշմարտությունը բացահայտելու համար: Այսինքն՝ դատարանը կաշկանդված չէ արագացված կարգ կիրառելու մասին ամբաստանյալի միջնորդությամբ, ինչպես նաև մեղադրողի առարկության բացակայությամբ, հետևաբար կարող է մերժել ամբաստանյալի միջնորդությունը և գործը քննել ընդհանուր կարգով, եթե գտնում է, որ գործով օբյեկտիվ ճշմարտությունը կարող է չբացահայտվել:

Արագացված կարգով դատական քննություն իրականացնելու մասին դատարանի որոշման ձևն օրենսդիրը հատուկ չի նշում: Սակայն ՀՀ քր. դատ. օր-ի 313-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քրեական գործը լրացուցիչ քննության ուղարկելու, կարճելու կամ կասեցնելու, խափանման միջոցը փոփոխելու կամ վերացնելու, բացարկների, փորձաքննությունն նշանակելու մասին որոշումները դատարանը կայացնում է խորհրդակցական սենյակում, և դրանք պետք է շարադրված լինեն առանձին փաստաթղթերի ձևով՝ ստորագրված դատարանի ամբողջ կազմի կողմից: Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ մյուս բոլոր որոշումները դատարանի հայեցողությամբ կարող են կայացվել կամ վերոհիշյալ կարգով, կամ տեղում դատավորների խորհրդակցելուց հետո՝ որոշումը մտցնելով դատական նիստի արձանագրության մեջ: Հետևաբար արագացված կարգ կիրառելու մասին դատարանի որոշումը կարող է կայացվել վերոնշյալ երկու ձևերով՝ կախված դատարանի հայեցողությունից:

Հաշվի առնելով այդ դատավարական փաստաթղթի կարևորությունը՝ կարծում ենք, որ արդարացված կարող է լինել արագացված կարգ կիրառելու մասին որոշումը պարտադիր խորհրդակցական սենյակում և առանձին փաստաթղթի ձևով կայացնելը: Գտնում ենք, որ այդ կարգը չի ձգձգի դատական քննությունը և դրանով չի խոչընդոտի գործն օպերատիվ լուծելուն: Հակառակը՝ այն հնարավորություն կտա ավելի օբյեկտիվ վերլուծել օրենքով նախատեսված պայմանների առկայությունը և կայացնել համապատասխան որոշում:

Դատական քննության արագացված կարգով գործի քննության հետ կապված առաջին վիճահարույց հարցն այս կարգի կիրառման դեպքում դատաքննության իրականացման հարցն է: Դրա վերաբերյալ գրականության մեջ ներկայացվող մտտեցումները բազմազան են՝ արագացված կարգի դեպքում դատաքննություն իրականացվելու մասին պնդումից մինչև դրա միանշանակ ժխտում:

Այսպես, գրականության մեջ կարծիք կա, որ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու դեպքում դատաքննություն չի իրականացվում:²

Ըստ Դ. Լյուբիշկինի՝ գործն արագացված կարգով քննելիս դատաքննություն իրականացվում է միայն արագացված կարգի կիրառման հիմքերի և պայմանների առկայությունը պարզելու համար:³

Ս. Սերդյուկովը գտնում է, որ արագացված կարգի կիրառման դեպքում էլ դատաքննություն, թեև

Քրեական դատավարություն

բավականին կարճեցված, այնուամենայնիվ իրականացվում է:⁴

Նույն կարծիքին է նաև Կ. Ռիբալովը, ով դատաքննության իրականացման մասին իր տեսակետը հիմնավորում է այն հանգամանքով, որ ընդհանուր կարգով դատական քննության իրականացման դեպքում դատաքննությունն սկսվում է հենց մեղադրողի կողմից ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի շարադրմամբ, իսկ արագացված կարգ կիրառելու դեպքում էլ մեղադրողը ներկայացնում է մեղադրանքը:⁵

Այսինքն՝ Ռիբալովն արագացված կարգի ընթացքում «դատաքննություն» ենթափուլի առկայությունը կապում է մեղադրողի կողմից մեղադրանքը ներկայացնելու հետ:

Թեև կարծում ենք, որ արագացված դատական քննության ժամանակ դատաքննություն տեղի է ունենում, այնուամենայնիվ, չենք կիսում նաև Կ. Ռիբալովի և Դ. Լյուբիշկինի տեսակետները հետևյալ պատճառաբանությամբ: Այն հանգամանքը, որ, քրեադատավարական օրենքի համաձայն, արագացված կարգ կիրառելու վերաբերյալ մեղադրյալի միջնորդության քննության ժամանակ դատաքննությունն արդեն սկսված է լինում, դեռևս հիմք չի տալիս նշելու, որ արագացված կարգ կիրառելիս իրականացվում է դատաքննություն, քանի որ արագացված կարգի կիրառումն սկսվում է միայն այդ միջնորդությունը քննարկելուց հետո և դրա արդյունքում՝ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելու մասին դատարանի որոշման կայացմամբ: Մինչև արագացված կարգի կիրառման մասին հար-

ցի լուծումը դատական քննությունն ընթանում է ընդհանուր կարգով՝ չնայած դատաքննության սկիզբն ազդարարող՝ մեղադրանքի ներկայացումը նախատեսված է նաև ՀՀ քր. դատ. օր-ի 375.3-րդ հոդվածով: Այսպիսով, նշված տեսակետների՝ մեր կողմից մերժումը պայմանավորված է նրանով, որ մեղադրողի կողմից մեղադրանքը ներկայացնելը և արագացված կարգի հիմքերի և պայմանների առկայությունը պարզելն իրականացվում են արագացված կարգի շրջանակներից դուրս, իսկ արագացված կարգի ժամանակ դատաքննության առկայությունը պայմանավորված է այլ հանգամանքով՝ անմիջականորեն դրա ընթացքում ապացույցների հետազոտմամբ:

Այլ կերպ ասած՝ Կ. Ռիբալովի և Դ. Լյուբիշկինի մոտեցումների՝ մեզ համար անընդունելի ընդհանրությունն այն է, որ նրանք արագացված կարգի կիրառման ժամանակ դատաքննության առկայությունը փորձում են պայմանավորել այնպիսի դատավարական գործողությունների կատարմամբ, որոնց իրականացման ժամանակ արագացված կարգի կիրառումը դեռևս չի սկսվել: Այսինքն՝ այդ պահին դատաքննությունն սկսվում է (քանի որ իրականացվում է դրա սկիզբն ազդարարող դատավարական գործողությունը), բայց այն դեռևս չի իրականացվում արագացված կարգով, քանի որ վերջինս դեռևս չի սկսվել:

Այդ պատճառով ավելի համամիտ ենք Ս. Սերդյուկովի հետ, ով նշում է, որ արագացված կարգի կիրառման ժամանակ «դատաքննություն, թեև խիստ կրճատված, այնու-

ամենայնիվ իրականացվում է և պետք է իրականացվի»՝ դա պայմանավորելով այն հանգամանքով, որ դատարանն այս կարգի կիրառման ընթացքում էլ չի կարող չհետազոտել ապացույցներ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.3-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատարանն արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելիս քրեական գործով ձեռք բերված ապացույցների ընդհանուր կարգով սահմանված հետազոտություն չի կատարում: Սակայն ուսումնասիրում է ամբաստանյալի անձը բնութագրող տվյալները, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները:

Նշված հանգամանքների ուսումնասիրությունը պայմանավորված է մեղադրյալի նկատմամբ արդարացի պատիժ նշանակելու քրեաիրավական պահանջով:

Դատարանը կարող է արդյոք ուսումնասիրել ամբաստանյալի անձը բնութագրող տվյալները, պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները՝ առանց ապացույցներ հետազոտելու:

Պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանքները սահմանվում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ, իսկ ծանրացնող հանգամանքները՝ նույն օրենսգրքի 63-րդ հոդվածով: Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածը որպես պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանքներ նախատեսում է առաջին անգամ հանգամանքների պատահա-

կան զուգորդմամբ ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցանք կատարելը, հանցանքը կյանքի ծանր հանգամանքների զուգորդման հետևանքով կամ կարեկցանքի շարժառիթով կատարելը, հանցանքն անհրաժեշտ պաշտպանության, հանցանք կատարած անձին բռնելու, ծայրահեղ անհրաժեշտության, հիմնավորված ռիսկի, հրամանը կամ կարգադրությունը կատարելու իրավաչափության պայմանները խախտելով կատարելը, տուժողի վարքագծի հակասօրինականությունը կամ հակաբարոյականությունը, որով պայմանավորվել է հանցագործությունը, հանցանքը սպառնալիքի կամ հարկադրանքի կամ նյութական, ծառայողական կամ այլ կախվածության ազդեցության տակ կատարելը և այլն: Նույն օրենսգրքի 63-րդ հոդվածն արարքը ծանրացնող հանգամանքներ է համարում հանցագործությամբ ծանր հետևանքներ պատճառելը, հանցանքը մի խումբ անձանց, կազմակերպված խմբի կամ հանցավոր համագործակցության կազմում կատարելը, հանցագործության մեջ առանձնապես ակտիվ դերը, հանցանքն ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության, կրոնական մոլեռանդության, այլ անձանց իրավաչափ գործողությունների համար վրեժի շարժառիթներով կատարելը, հանցանքն այլ հանցագործությունը թաքցնելու կամ դրա կատարումը հեշտացնելու նպատակով կատարելը, հանցանքն առանձին դաժանությամբ, տուժողին ծաղրուծանակի կամ տանջանքների ենթարկելով կատարելը, հանցանքը հանրության համար վտանգավոր եղանակով կատարելը,

ՀՈՒԼԻՍ 2009 7 (120)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանություն

Քրեական դատավարություն

հանցանքն ակոհողի, թմրամիջոցների կամ թմրեցնող այլ նյութերի ազդեցության տակ կատարելը և այլն:

Ինչպես տեսնում ենք, նշված հանգամանքները հիմնականում վերաբերում են կամ հանցագործության օբյեկտիվ կողմին, բնութագրում են հանցագործության կատարման եղանակը, կամ սուբյեկտիվ կողմին և մասնավորապես՝ հանցագործության կատարման շարժառիթին: Սրանք հանգամանքներ են, որոնք կարելի է ուսումնասիրել, դրանց առկայությունը կամ բացակայությունը պարզել միայն ապացույցների հետազոտման արդյունքում:

Բնականաբար, հնարավոր չէ պարզել հանցանքն առանձին դատախազությանը, տուժողին ծաղրուծանակի կամ տանջանքների ենթարկելով կամ հանրության համար վտանգավոր եղանակով կամ ակոհողի, թմրամիջոցների կամ թմրեցնող այլ նյութերի ազդեցության տակ կատարելը առանց տուժողի, վկաների հարցաքննության, կամ դատաբժշկական փորձաքննության եզրակացության հետազոտման: Նույնը կարելի է ասել նաև հանցանքն անհրաժեշտ պաշտպանության, հանցանք կատարած անձին բռնելու, ծայրահեղ անհրաժեշտության, հիմնավորված ռիսկի, հրամանը կամ կարգադրությունը կատարելու իրավաչափության պայմանները խախտելով կատարելու կամ տուժողի վարքագծի հակաօրինականության կամ հակաբարոյականության մասին:

Հանցանք կատարողի անձը բնութագրող հանգամանքներից է պետության և հասարակության առջև ծառայություն մատուցած լի-

նելը: Սա ևս հանգամանք է, որը կարող է հաստատվել ապացույցների հետազոտմամբ:

Եվ վերջապես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 107-րդ հոդվածը սահմանում է, որ միայն ապացույցների հիման վրա են հաստատվում քրեական օրենքով նախատեսված պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ խստացնող հանգամանքները (5-րդ կետ):

Հետևաբար դատարանը չի կարող պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ ծանրացնող որևէ հանգամանք հաստատված կամ չհաստատված համարել՝ առանց ապացույցներ հետազոտելու:

Օրենսդրի մոտեցումն արագացված կարգի կիրառման ժամանակ ապացույցների հետազոտման վերաբերյալ հստակ չէ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.3-րդ հոդվածի 5-րդ մասի՝ «Դատարանը արագացված կարգով դատական քննություն անցկացնելիս քրեական գործով ձեռք բերված ապացույցների ընդհանուր կարգով սահմանված հետազոտություն չի կատարում» ձևակերպումը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ օրենսդիրն արագացված կարգի ժամանակ արգելում է ոչ թե ապացույցների հետազոտումն ընդհանրապես, այլ ապացույցների հետազոտումն **ընդհանուր կարգով**: Ապացույցների հետազոտման ընդհանուր կարգը նախատեսված է քրեական դատավարության օրենսգրքի 43-րդ գլխով: Այն ենթադրում է ամբաստանյալի, վկաների, տուժողի, փորձագետի հարցաքննություն, փորձաքննության նշանակում, փորձագետի եզրակացության հրապա-

րակում, փաստաթղթերի հրապարակում և այլն:

Միաժամանակ, օրենսդիրն «ապացույցների հետազոտում» հասկացության փոխարեն օգտագործում է «ամբաստանյալի անձը բնութագրող տվյալների, պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքների ուսումնասիրություն» ձևակերպումը:

Գտնում ենք, որ օրենսդրական մասն կարգավորման պայմաններում ապացույցների հետազոտման հնարավորությունը ենթադրելի է, քանի որ «տվյալների և հանգամանքների ուսումնասիրությունը», ի վերջո, պետք է պատասխանի այդ հանգամանքների առկայության կամ բացակայության հարցին: Իսկ քրեական գործերով վարույթում այդպիսիք հաստատվում են միայն ապացույցներով:

Մեր կարծիքով, ամենաճիշտը «ուսումնասիրել» բառի հենց այդ՝ որպես «հետազոտում» մեկնաբանությունն է: Հակառակ դեպքում, եթե դրա տակ նկատի ունենանք դատավորի կողմից ուղղակի գործում եղած՝ այդ հանգամանքներին և տվյալներին վերաբերող ապացույցների «ուսումնասիրությունը», ապա այդ եղանակով դատարանը կարող է ուսումնասիրել գործի բոլոր հանգամանքները: Ի վերջո, դա «գործի նյութերին ծանոթանալն է», որի արդյունքում դատարանը պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող որևէ հանգամանք չի կարող հաստատված կամ չհաստատված համարել:

Այս կապակցությամբ Ս. Մերդյուկովն առաջարկում է քրեադատավարական օրենքում ամրագրել.

«Դատարանն արագացված կարգ կիրառելու դեպքում կարող է ընդհանուր կարգով հետազոտել ցանկացած ապացույց, որը կապված չէ արարքի որակման և ամբաստանյալի մեղավորության հետ⁷»:

Ապացույցներ հետազոտելու առաջարկով են հանդես գալիս նաև Ե. Խամատովան և Վ. Դեմիդովը⁸:

Ինչպես տեսնում ենք, Ս. Մերդյուկովի կողմից «ընդհանուր կարգ» եզրույթն օգտագործվում է կոնկրետ ապացույցի հետազոտման կապակցությամբ: Սակայն կոնկրետ ապացույցի հետազոտումն այլ կերպ, քան ընդհանուր կարգով չի կարող լինել: Ապացույցի յուրաքանչյուր տեսակ ունի իր հետազոտման եղանակը, և արագացված կարգի կիրառման ժամանակ դրանց հետազոտման հատուկ կարգ չի սահմանվում: Իսկ «ընդհանուր կարգով հետազոտում» ասելով՝ պետք է հասկանալ գործում առկա բոլոր ապացույցների հետազոտումը: Եթե իրականացվում է ապացույցների ընդհանուր կարգով հետազոտություն, ուրեմն հետազոտվում են բոլոր ապացույցները: *Այսինքն՝ տվյալ դեպքում «ընդհանուր կարգ» եզրույթը որոշում է ոչ թե կոնկրետ ապացույցի հետազոտման եղանակը, այլ հետազոտվող ապացույցների ծավալը:*

Ե.Լագոդինան և Ն.Ռեդկինն առաջարկում են Բելառուսի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 326-րդ հոդվածի օրինակով ամրագրել նորմ, որը կսահմանի, որ դատարանն ամբաստանյալի հարցաքննությունից և նրա կողմից մեղադրանքի հետ հա-

Քրեական դատավարություն

մաճայնելու կամավորությունը պարզելուց հետո իրավունք ունի սահմանափակվել այն ապացույցների հետազոտմամբ, որոնք կմատնանշեն կողմերը, կամ որոնց հետազոտումը դատարանն անհրաժեշտ կհամարի ամբաստանյալի նկատմամբ արդարացի պատիժ նշանակելու համար⁹:

Նշված առաջարկություններն ընդունելի են արագացված կարգի կիրառման ժամանակ ապացույցներ հետազոտելու կամ չհետազոտելու մասին հարցի հստակեցման առումով: Միաժամանակ արագացված կարգի օրենսդրական այժմյան կարգավորման պայմաններում էլ դատարանը փաստորեն հետազոտում է միայն այն ապացույցները, որոնք անհրաժեշտ են արդարացի պատիժ նշանակելու համար: Իսկ ներկայացված կարծիքներում մատնանշված ապացույցների հետազոտումը, մեր կարծիքով, «արագացված կարգը» կարող է դարձնել «ոչ արագացված»:

Բացի այդ, այժմ էլ դատավարության կողմերը որոշակի հնարավորություն ունեն սահմանափակելու ապացույցների հետազոտումը: Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 352-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ մեղադրողն իրավունք ունի միջնորդել, որպեսզի ապացույցների հետազոտումը սահմանափակվի մինչ այդ հետազոտված ապացույցներով: Դատարանը, լսելով կողմերից յուրաքանչյուրին, իրավունք ունի բավարարել այդ միջնորդությունը: Դատարանը մերժում է միջնորդությունը, եթե գտնում է, որ դեռևս չհետազոտված ապա-

ցույցները վերաբերում են գործի այնպիսի էական հանգամանքներին, որոնք դեռևս չեն ստացել բավարար լուսաբանում:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ պաշտպանության կողմն իրավունք ունի հրաժարվել դեռևս չհետազոտված այն ապացույցները հետազոտելուց, որոնք ներկայացվել, գործին կցվել են այդ կողմի միջնորդությամբ: Այդպիսի հրաժարումը դատարանի համար պարտադիր է:

Այսպիսով, մեր համոզմամբ դատական քննության արագացված կարգի կիրառման դեպքում դատաքննության ենթափուլը գոյություն ունի: Այսինքն՝ այդ կարգի դեպքում էլ ապացույցներ հետազոտվում են, քանի որ դատարանը չի կարող պատիժը և պատասխանատվությունը մեղմացնող կամ ծանրացնող հանգամանքները և անձը բնութագրող տվյալները հաստատված համարել առանց ապացույցների հետազոտման:

Բացի այդ, ինչպես նշվեց, ՀՀ օրենսդիրն արագացված կարգի ժամանակ արգելում է ոչ թե ապացույցների հետազոտումն ընդհանրապես, այլ ապացույցների հետազոտումն ընդհանուր կարգով:

Գրականության մեջ կարծիք է հայտնվում, որ քրեական գործն արագացված կարգով քննելու դեպքում դատարանն ապացույցները ներքին համոզմամբ գնահատելու հնարավորություն չունի, իսկ ամբաստանյալի կողմից իր մեղքն ընդունելուն տրվում է որոշիչ նշանակություն¹⁰:

Այս հարցի կապակցությամբ Մ.

Մոնիդը կարծիք է հայտնում, որ դատական քննության արագացված կարգ կիրառելիս տեղի է ունենում ապացույցների ազատ գնահատման սկզբունքի գործողության բացառում՝ գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրության անմիջականության և բանավորության մակարդակում: Այդ հանգամանքներին վերաբերող ապացույցների հետազոտումն իրականացվում է միջնորդավորված եղանակով՝ քրեական գործում առկա նյութերի միջոցով, ինչը չի սահմանափակում դատարանին ապացույցներն ազատ գնահատելու հարցում¹¹:

Ս. Ռոզովայան նշում է, որ արագացված դատական քննության ժամանակ դատարանը ոչ միայն չի ազատվում ամբաստանյալի մեղավորությանը վերաբերող՝ գործի նյութերի ուսումնասիրությունից, այլ լրացուցիչ պարտավորություն է ստանում ինքնուրույն համոզվել ամբաստանյալի մեղավորության մեջ: Արագացված կարգի ժամանակ կրճատվում է դատավարական, բայց ոչ մտավոր գործունեությունը: Դատարանն ապացույցները պետք է գնահատի ոչ թե դրանց մաքսիմալ հավանականության, այլ արժանահավատության տեսանկյունից¹²:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի համաձայն՝ հետաքննության մարմնի աշխատակիցը, քննիչը, դատախազը, դատավորը, ղեկավարվելով օրենքով, ապացույցները գնահատում են ապացույցների համակցության մեջ՝ դրանց բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննության վրա հիմնված

իրենց ներքին համոզմամբ: Այսինքն՝ դատարանի համոզմունքը պետք է հիմնվի ապացույցների հետազոտման վրա և լինի դրա արդյունք: Ուստի, միայն «մտավոր գործունեության», այսինքն՝ գործի նյութերին ծանոթանալու արդյունքում դատարանը չի կարող տալ գործում առկա ապացույցների «գնահատականը»:

Հետևաբար, այդպիսի ուսումնասիրության վրա հիմնված ներքին համոզմունքն այն չէ, ինչի մասին խոսվում է ՀՀ քր. դատ. օր-ի 127-րդ հոդվածում: Արագացված կարգով գործի քննության դեպքում դատարանը հնարավորություն չունի 127-րդ հոդվածին համապատասխան ձևավորված ներքին համոզմամբ գնահատելու ամբաստանյալի մեղավորության վերաբերյալ ապացույցները: Դա պայմանավորված է այդ ապացույցներն ընդհանուր կարգով չհետազոտելու հանգամանքով: Այդ ապացույցների վերաբերելիության, թույլատրելիության և արժանահավատության վերաբերյալ դատարանի գնահատականը բխում է ոչ թե դրանց հետազոտության վրա հիմնված նրա ներքին համոզմունքից, այլ ամբաստանյալի և մեղադրողի՝ այդ ապացույցների վերոնշյալ հատկանիշների առկայության մասին պնդումների նկատմամբ վստահությունից: Միաժամանակ պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող հանգամանքների վերաբերյալ ապացույցները և ամբաստանյալի անձը բնութագրող տվյալները դատարանը գնահատում է իր ներքին համոզմամբ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 375.3-րդ հոդվածը չի

Քրեական դատավարություն

սահմանում դատարանի գործողությունները նույն հողվածում սահմանված հանգամանքներն ուսումնասիրելուց հետո:

Քանի որ արագացված կարգի կիրառման ժամանակ գործում են նաև ՀՀ քր. դատ. օր-ի 44-րդ գլխի նորմերը, ուրեմն համապատասխան հանգամանքների ուսումնասիրությունն ավարտելուց հետո նախագահողը հայտարարում է, որ դատարանն անցնում է դատական վիճաբանությունները և ամբաստանյալի վերջին խոսքը լսելուն:

Թեև քննարկվող ենթափուլի կարգավորման համար հղում է արվում 44-րդ գլխով սահմանված ընդհանուր կանոններին, այնուամենայնիվ դատական քննության այս ենթափուլն արագացված կարգ կիրառելու դեպքում պետք է ունենա որոշակի առանձնահատկություններ:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 354-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ իրենց ճառերում կողմերն իրավունք չունեն հիմնվել այնպիսի ապացույցների վրա, որոնք չեն հետազոտվել դատաքննության ժամանակ:

Գրականության մեջ առաջարկվում է Դազախստանի Հանրապետության օրինակով դատավարության կողմերին հնարավորություն տալ ընդհանուր կարգով հանդես գալ ճառերով՝ անկախ դատավարական ձևից¹³:

Սեր կարծիքով, սակայն, դատավարական այս ձևի պայմաններում դատական վիճաբանությունները և ամբաստանյալի վերջին խոսքը լսելու ենթափուլի առանձնահատկու-

թյուններն օբյեկտիվորեն պայմանավորված են նախորդ՝ դատաքննության ենթափուլի վերը քննարկված առանձնահատկություններով:

Դատական վիճաբանությունների նպատակն է կողմերին հնարավորություն տալ իրենց դիրքերից ամփոփել դատաքննության արդյունքները և դրանք ավելի համակարգված ներկայացնել դատարանի ուշադրությանը: Ուստի, անտրամաբանական կլինի դատարանի ուշադրությունը հրավիրել այն հանգամանքների վրա, որոնք, այսպես ասած, քննության առարկա չեն դարձել:

Հետևաբար, քանի որ արագացված կարգի կիրառման ժամանակ ուսումնասիրվում են միայն պատասխանատվությունն ու պատիժը մեղմացնող և ծանրացնող հանգամանքները և ամբաստանյալի անձը բնութագրող տվյալները, ուստի, կողմերն իրենց ճառերում կարող են մատնանշել միայն այս կամ այն ծանրացնող կամ մեղմացնող հանգամանքը հաստատված լինել-չլինելու հարցը: Ծառերը և ամբաստանյալի վերջին խոսքը չեն կարող վերաբերել ամբաստանյալի անմեղությանը կամ նրա արարքի իրավաբանական որակման ոչ ճիշտ լինելուն: Դատական վիճաբանություններն ու ամբաստանյալի վերջին խոսքի ունկնդրումն իրականացվում է 44-րդ գլխով սահմանված կարգով: Ամբաստանյալի վերջին խոսքի ունկնդրումից հետո դատարանը հեռանում է խորհրդակցական սենյակ՝ դատավճիռ կայացնելու: Արագացված կարգով կայացված դատավճիռը ևս որոշակի առանձնահատկություններ ունի, ինչը, սակայն, ինք-

նուրույն քննարկման առարկա է:

Ինչպես տեսնում ենք, դատական քննության արագացված կարգի դատավարական ձևն էական առանձնահատկություններ ունի, որոնք հիմնականում պայմանավորված են դատաքննության ենթափուլի առանձնահատկություններով՝ գործով ձեռք բերված ապացույցների՝ ընդհանուր կարգով սահմանված հետազոտություն չկատարելու հանգամանքով: Միաժամանակ այդ առանձնահատկությունները միանշանակ չեն ընկալվում ո՛չ իրավակիրառ պրակտի-

կայում և ո՛չ էլ գրականության մեջ, ինչը պայմանավորված է նաև դրանց օրենսդրական կարգավորման վերը քննարկված թերություններով ու բացերով: Կարծում ենք՝ քննարկված վիճահարույց հարցերի վերաբերյալ ներկայացված մոտեցումները կարևոր նշանակություն կարող են ունենալ դատական քննության արագացված կարգի ինստիտուտի հետագա կատարելագործման և դրա անթերի գործողության ապահովման համար:

1. **Ղուկասյան Հ., Մելքոնյան Գ.** Տարբերակված դատավարական ձևը և դրա առանձնահատկությունները// «Պետություն և իրավունք», թիվ 1(35), 2007թ., էջ 33:

2. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации. Под ред Н.А. Петухова и Г.И. Загорского. М., 2002, с. 501.

3. **Любишкин Д.Е.** Особый порядок судебного разбирательства при согласии обвиняемого с предъявленным обвинением. Автореф. ...дисс. канд юрид. наук. Владимир, 2006, с. 20.

4. **Сердюков С.** Все ли вопросы применения особого порядка устранены? Уголовное право, 2/ 2004, с. 102.

5. **Рыбалов К.А.** Особый порядок судебного разбирательства в Российской Федерации и проблемы его реализации. М., 2004, с. 69.

6. **Сердюков С.** Все ли вопросы применения особого порядка устранены? Уголовное право, 2/2004, с. 102.

7. **Сердюков С.** Все ли вопросы применения особого порядка устранены? Уголовное право, 2/2004, с. 102.

8. **Демидов В.** Некоторые вопросы применения особого порядка судебного

разбирательства. Российская юстиция. 4/2003, с. 27, **Хаматова Е.** Особый порядок судебного разбирательства по уголовному делу претерпел изменения. Уголовное право, 1/2004, с. 95.

9. **Лагодина Е., Редькин Н.** К вопросу об упрощении процедуры судебного разбирательства по уголовному делу в суде первой инстанции. Уголовное право 6/2006, с. 78.

10. **Редькин Н.В.** Особый порядок судебного разбирательства в системе уголовного процесса РФ. Автореф. дисс... канд. юрид. наук. Краснодар, 2007, с. 8.

11. **Монид М.М.** Особый порядок принятия судебного решения при согласии обвиняемого с предъявленным ему обвинением. Автореф. дисс. ...канд.юрид. наук. Иркутск, 2007, с. 18.

12. **Роговая С.А.** Проблемы оценки доказательств и принятия решений при особом порядке уголовного судопроизводства. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2006, с. 23.

13. **Волколуп О.** Формы судебного разбирательства в уголовном судопроизводстве. Уголовное право, 1/2003, с. 64.

Ваге ЕНГИБАРЯН

*Доцент кафедры Уголовного процесса и криминалистики ЕГУ,
Исполнительный директор Союза Судей Республики Армения,
кандидат юридических наук*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ

Основной оперативно-розыскной деятельности на любой стадии расследования массовых беспорядков предполагает сочетание логического, содержательного и правового направления. Эти направления аккумулируют в себе цели, задачи, критерии, целесообразность и результативность обозначенного взаимодействия. Выбор тех или иных конкретных форм деятельности зависит от стадии, на которой находится производство по уголовному делу о массовых беспорядках, количественных и качественных характеристик имеющейся в распоряжении следователя информации, характера, глубины и специфики требующихся специальных знаний.

Логическое направление взаимодействия состоит в том, что в ходе проведения совместных мероприятий следователь и сведущее лицо «взвешивают», логически анализируют возможности получения и оценки значимой для дела информации, оценивают достоверительные возможности знаний, навыков и опыта сведущего лица.

Содержательное направление включает в себя совокупность конкретных совместных действий, мероприятий

следователя и сведущего лица, а также полученные при этом сведения (их объем, качество, проверяемость, достоверность, связь с расследуемым событием, последовательность).

Содержательное направление предопределяет продолжительность взаимодействия. А. Р. Белкин утверждал: «С точки зрения процесса доказывания взаимодействие может быть разовым, одномоментным, когда оно имеет место при производстве одного следственного действия, осуществления какого-либо организационно-технического мероприятия, периодически осуществляемым по мере необходимости, постоянным на протяжении всего процесса доказывания. Во всех случаях взаимодействие - это деятельность, осуществляемая путем производства определенных действий, операций, применения соответствующих приемов и способов действий»¹.

Содержательное направление затрагивает также и нравственные аспекты получения той или иной информации, интересующей следствие.

Правовое направление характеризует возможные и допустимые с юридической точки зрения границы примене-

ния института взаимодействия, процессуальный порядок производства следственных действий с участием сведущих лиц, права, обязанности и ответственность этих лиц, а также самого следователя.

Правовое направление взаимодействия следователя и оперативного работника опирается на специальное, материально-правовое и процессуальное основания.

Б. М. Бишманов, исходя из должностных и процессуальных функций и задач при взаимодействии с органами расследования, выделяет три наиболее важных направления экспертно-криминалистической деятельности: производство экспертиз, участие в качестве специалистов в процессуальных действиях, участие в проведении оперативно-розыскных мероприятий².

Прежде всего, использование знаний оперативных работников предполагает правильное определение следователем необходимости участия оперативного работника в разрешении стоящих перед следствием задач. «Этой цели служит и тесным образом связано с правовым основанием специальное основание применения искомым знаний в процессе отправления правосудия»³.

Процессуальное основание устанавливается нормами уголовно-процессуального права, подлежащим применению в каждом конкретном случае.

Соотношение между специальным элементом и потребностью в использовании института взаимодействия определяется конкретной следственной ситуацией, а значит - обладает функциональным характером.

П. Е. Недбайло в качестве первоочередного критерия выбора следственного действия называет установленную законом цель. В частности, у

него встречаем: «В тех случаях, когда закон предусматривает различное решение вопроса в зависимости от конкретных условий либо решение вопроса в указанных законом пределах предоставляется на усмотрение суда, целесообразным будет то, которым достигается цель закона»⁴.

Основной целью взаимодействия следователя и оперативного работника при производстве по уголовному делу о массовых беспорядках, конечно же, является установление истины, нашедшей отражение в законном и обоснованном решении.

При расследовании массовых беспорядков особо подчеркивается взаимодействие следователя с оперативным работником на стадии возбуждения уголовного дела, когда последние привлекаются, как правило, для сбора первичной информации о событиях массовых беспорядков. А уже при производстве следственных действий по возбужденному уголовному делу взаимодействие следователя и оперативного работника носит иной характер, когда они содействуют по общему плану в рамках отдельных следственных действий.

Быстрое и полное раскрытие многих преступлений и решение иных задач расследования массовых беспорядков, как показывает следственный опыт, обычно невозможно без четко согласованных и совместных действий следователей и оперативно-розыскных работников органов дознания.

Указанная совместная деятельность следственных органов и оперативно-розыскных подразделений органов дознания при расследовании преступлений получила в криминалистике и следственной практике название «взаимодействие». Совокупность же приемов и

способов такого взаимодействия составляет один из важных методов расследования преступлений.

Несмотря на то, что в Уголовно-процессуальном кодексе и в Законе об оперативно-розыскной деятельности РА отсутствует термин «взаимодействие», необходимость согласованных действий следователей и оперативно-розыскных органов Полиции РА и других органов, именуемая в криминалистической теории и практике взаимодействием, вытекает из смысла и содержания этих законов. Взаимодействие следователей с оперативно-розыскными органами в соответствии с Уголовно-процессуальным кодексом и Законом об ОРД в РА осуществляется, главным образом, в процессе предварительного следствия. Однако оно возможно и до возбуждения уголовного дела, и после приостановления предварительного следствия.

Оперативно-розыскные меры соответствующих служб в рамках расследования массовых беспорядков носят преимущественно поисково-справочный и наблюдательно-обследовательский характер, осуществляются специальными негласными и гласными методами и средствами и имеют своей целью своевременное обнаружение организаторов и участников массовых беспорядков, орудий преступления, похищенного имущества, выявление фактических данных, важных для следственной ориентации в сути происшедшего и его деталях, обстоятельствах, способствовавших совершению массовых беспорядков, а также розыск лиц, совершивших массовые беспорядки и скрывающихся от органов следствия.

Порядок их производства регламентирован не Уголовно-процессуальным кодексом, а на основе Закона об ОРД

ведомственными нормативными актами Полиции и Службы национальной безопасности РА и др. Содержание методов и средств этой специальной деятельности изучается и разрабатывается не криминалистикой, а теорией оперативно-розыскной деятельности. Проведение специальных оперативных мер относится к исключительной компетенции оперативно-розыскных органов. Следователи в силу своего процессуального положения не наделены правом их проведения и участия в них. В то же время их участие невозможно и из-за особой специфики этой деятельности, требующей соответствующей подготовки. Но это, естественно, не ограничивает право следователя самостоятельно осуществлять необходимые розыскные действия неспециального характера, направленные на поиск неизвестных и известных следователю лиц и предметов.

Вместе с тем УПК и Закон об ОРД наделили следователя достаточно широкими полномочиями, позволяющими ему давать поручения о проведении оперативно-розыскных мероприятий указанным выше органам, требовать от оперативно-розыскных органов содействия в проведении отдельных следственных действий. Тем самым следователи при расследовании массовых беспорядков имеют возможность активно и широко использовать оперативно-розыскные возможности органов Полиции и Службы национальной безопасности и других структур.

Так, например, при расследовании массовых беспорядков 1-2 марта 2008 года в центре города Еревана следственно-оперативной группе удалось при сотрудничестве с оперативными службами выявить не только некоторых разыскиваемых лиц, а также ог-

ромное количество оружия и боеприпасов⁵.

При этом при расследовании массовых беспорядков следственная деятельность и оперативно-розыскная чаще всего протекают параллельно (последовательно или одновременно). В этой связи именно надлежаще организованное взаимодействие обеспечивает согласованность усилий и единство действий следователей и оперативно-розыскных органов в деле раскрытия, расследования и предупреждения массовых беспорядков. Причем указанное взаимодействие, предполагая общее плано-организационное руководство следователя, в то же время не имеет в виду служебного соподчинения взаимодействующих органов и слияния процессуальной и оперативно-розыскной деятельности. В процессе взаимодействия следователь и оперативно-розыскный орган действуют в строгом и точном соответствии с общим планом совместных действий, с их служебной компетенцией, выполняют только свои функции.

Исходя из вышеизложенного, под взаимодействием следователей с оперативно-розыскными органами следует понимать основанную на законе и согласованную во всех необходимых условиях деятельность указанных лиц и органов, направленную на раскрытие преступлений и решение всех остальных задач их расследования и предупреждения.

1. **Белкин Р. С.** Теория доказывания: Научно-методическое пособие. М., §Норма, 1999, с. 130.

2. **Бишманов Б. М.** Эксперт и специалист в уголовном судопроизводстве. М., §Юнитех, 2003, с. 121.

3. **Филиппов Л. М., Мохов А. А.** Цит. работа, с. 66.

4. **Недбайло П. Е.** Вопросы обоснованности

При расследовании массовых беспорядков взаимодействие может быть разовым, эпизодическим (связанным лишь с выполнением поручений следователя по отдельным эпизодам дела) и постоянным (осуществляемым на протяжении всего расследования по делу). Последний вид взаимодействия чаще всего возможен лишь в рамках расследования, осуществляемого следственно-оперативной группой.

Из приведенного выше определения взаимодействия становится ясно, что оно может быть эффективным лишь при соблюдении ряда принципиальных условий, в соответствии с которыми указанное сотрудничество должно быть следующим:

* осуществляться в соответствии с требованиями Уголовно-процессуального кодекса, Закона об ОРД и следственной этики;

* быть согласованным (по целям, месту, времени, ходом расследования и по компетентности);

* обеспечивать руководящую и направляющую роль следователя при должной самостоятельности оперативно-розыскных органов в выборе и приеме решений поставленных следователем задач;

* исходить из учета особенностей сложившихся криминалистических ситуаций и проводиться строго в соответствии с необходимыми тактико-методическими рекомендациями.

и целесообразности применения норм советского права // Вопросы общей теории права. М., 1960, с. 230.

5. Подробнее см: Электронная газета §Панорама: <http://www.rapogama.am/am/law/aac//14/03/08>.

Электронное информационное агентство: <http://armenpress.am/arm/news/polit.htm/14/03.08>.

Լույս է տեսել

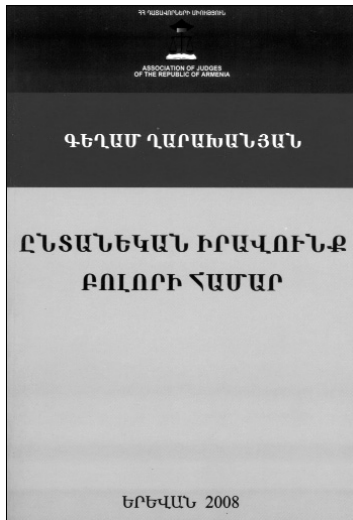
Լիպարիտ ՄԵԼԻՔՉԱՆՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի
ասիստենտ, իրավագիտության թեկնածու

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ»

Ե. ԵՊՀ հրատ. 2008թ., 491 էջ

ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գեղամ Հակոբի Ղարախանյանի «Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան իրավունք» բուհական դասագիրքը 2004 թվականի նոյեմբերի 9-ին ընդունված ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքն առավել լրիվ և ամբողջական լուսաբանող առաջին գիտահետազոտական համապարփակ աշխատությունն է: Լինելով հայրենական քաղաքացիական իրավունքի ակնառու ներկայացուցիչներից մեկը՝ Գ. Ղարախանյանը միշտ էլ առանձնահատուկ «արտացավ» վերաբերմունք է դրսևորել ընտանեկան իրավունքի նկատմամբ, որի պարզ վկայությունն են այդ թեմայով նրա հրատարակած տասնյակ աշխատություններն ու բազմաթիվ հոդվածները: Ուստի, առանց փոքր-ինչ երկմտելու կարելի է հաստատապես նշել, որ Գ. Ղարախանյանն անկախ ՀՀ ընտանեկան իրավունքի հիմնադիրներից մեկն է: Բավական է նշել միայն գիտնականի ունեցած մեծ դերակատարությունը ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի նախագիծը պատրաստելու և այն ընդունելու գործում:

ՀՈՒԼԻՍ 2009 7 (120)

Իր երկար գիտամանկավարժական գործունեության ընթացքում Գ. Ղարախանյանի ուշադրության կենտրոնում են եղել հայկական ավանդական ընտանիքի ստեղծման և պահպանման իրավական մեխանիզմների լուսաբանումը և ազգային օրենսդրության կատարելագործման հիմնախնդիրները:

Գրախոսվող դասագրքի հիմնական առավելությունն այն է, որ այնտեղ մեկնաբանվել են ոչ միայն ՀՀ ընտանեկան օրենսդրության համապատասխան նորմերը, այլև ներկայացվել է Հայաստանի ընտանեկան իրավունքի էվոլյուցիան և պրակտիկայի համադրմամբ ու արտասահմանյան երկրների ընտանեկան իրավունքների համեմատական վերլուծությամբ տրվել է դրանցից առավել նախընտրելի տարբերակի կիրառման անհրաժեշտությունը:

Գրագիրքը կառուցված է որոշակի տրամաբանական հաջորդականությամբ, որը պայմանավորված է ընտանեկան օրենսգրքի համակարգով: Այն բաղկացած է վեց բաժիններից և քսան գլուխներից:

Գրագիրքը կառուցված է որոշակի տրամաբանական հաջորդականությամբ, որը պայմանավորված է ընտանեկան օրենսգրքի համակարգով: Այն բաղկացած է վեց բաժիններից և քսան գլուխներից:

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՋԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

100

Առաջին գլուխն ընթերցողին ծանոթացնում է ընտանեկան իրավունքին, բացահայտելով ամուսնության և ընտանիքի՝ որպես պատմական երևույթների դերն ու նշանակությունը մարդկության պատմության տարբեր ժամանակաշրջաններում: Այնուհետև հեղինակը ներկայացնում է ընտանեկան իրավունքի հասկացությունը, առարկան, մեթոդը և սկզբունքները: Ցանկացած իրավունքի ճյուղի դերն ու նշանակությունը հստակ պատկերացնելու համար նախ անհրաժեշտ է պարզել նրա կարգավորման առարկան և մեթոդը: Ընտանեկան իրավունքն իրավական այն նորմերի համակցությունն է, որոնք կարգավորում են ամուսնությունից, ազգակցությունից և օրենքով նախատեսված այլ հիմքերից ծագող անձնական ոչ գույքային և դրանց հետ կապված գույքային իրավունքներ: Ինչպես նշում է հեղինակը, ընտանեկան իրավունքով կարգավորվող անձնական ոչ գույքային հարաբերություններ են համարվում ընտանեկան կյանքում ամուսինների անձնական ազատության, անկախության, իրավահավասարության իրականացման ժամանակ նրանց միջև առաջացող հարաբերությունները, ինչպես նաև այն հարաբերությունները, որոնք ծագում են ծնողների, այլ դաստիարակների ու երեխաների միջև՝ վերջիններիս դաստիարակության կապակցությամբ:

Անձնական ոչ գույքային հարաբերությունների հետ մեկտեղ ընտանեկան իրավունքով կարգավորվում են նաև գույքային հարաբերություններ, որոնց թվին են դասվում ամուսնության ընթացքում ամուսինների կողմից ձեռք բերված գույքի առթիվ առաջացող, մինչև այսօր ապրուստը հոգալու, ինչպես նաև երեխաների և ընտանիքի

մյուս անդամների ապրուստը փոխադարձաբար հոգալու հետևանքով առաջացող հարաբերությունները՝ այլմենտային հարաբերությունները:

Փորձելով պարզաբանել ընտանեկան իրավունքի մեթոդը, հեղինակը այն դիտարկում է ընտանեկան հարաբերություններին բնորոշ էական հատկանիշների՝ ընտանեկան իրավունքների անփոխանցելիության և անօտարելիության, իրավահաջորդության անթույլատրելիության, անհատուցելիության ամբողջական տեսանկյունից:

Անդրադառնալով ընտանեկան իրավունքի սկզբունքներին՝ հեղինակն ընդգծում է, որ դրանք միաժամանակ համարվում են ընտանիքի կառուցվածքի սկզբունքներ և դրանք պետք է ընկած լինեն ընտանեկան իրավունքի ամեն մի առանձին նորմի մեկնաբանման և կիրառման հիմքում ու դրանք դիտարկում է սահմանադրական և ընտանեկան օրենսդրության համադրմամբ: Խոսքը վերաբերում է ընտանեկան հարաբերություններում բոլոր քաղաքացիների իրավահավասարության, տղամարդու և կնոջ իրավահավասարության, ամուսնության մեջ մտնելու ազատության և կամավորության, մենամուսնության, պետության վերահսկողության ներքո ամուսնալուծության ազատության, ընտանիքի, մայրության, հայրության և մանկության իրավական պաշտպանությամբ, ծնողական իրավունքների պաշտպանության, ընտանիքի անդամների՝ մեկը մյուսի հանդեպ հոգատարության, բարոյական և նյութական օգնության տրամադրման սկզբունքներով:

Իրավունքի յուրաքանչյուր ճյուղի և, ընդհանրապես, ցանկացած իրավական երևույթի ուսումնասիրությունը

Լույս է տեսել

չի կարող լինել ամբողջական և լրիվ առանց դրա պատմական զարգացման ուսումնասիրության, որը հեղինակի կողմից կատարվել է դասագրքի երկրորդ գլխում: Այս գլխում իր գիտական նորարարությամբ և յուրօրինակությամբ աչքի է ընկնում առաջին կետը, որտեղ հեղինակը մանրակրկիտ ձևով ուսումնասիրել և ներկայացրել է ընտանեկան իրավունքի ծագումն ու զարգացումը Հայաստանում: Այս գլխում հեղինակն ամենայն մանրամասնությամբ ներկայացնում է Հայաստանի ընտանեկան իրավունքի ծագումն ու զարգացումը՝ այն բաժանելով առանձին փուլերի. Հայաստանի ընտանեկան իրավունքը նախքան խորհրդային կարգերի հաստատումը, Խորհրդային Հայաստանի ընտանեկան իրավունքը և ժամանակակից ՀՀ ընտանեկան իրավունքը:

Գասագրքի առաջին բաժնի երրորդ գլուխը նվիրված է ընտանեկան հարաբերություններին, որտեղ առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվել ընտանիք երևույթին որպես պետության հոգատարությամբ շրջապատված հասարակական բջիջի, որը զուգակցում է մարդկանց անձնական և հասարակական շահերը և նպաստում հասարակարգի և պետության կայունությանը: Քանի որ ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքը չի տալիս ընտանիք հասկացության բնորոշումը, հեղինակը իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտված տարբեր բնորոշումների համեմատական վերլուծության արդյունքում ներկայացնում է ընտանիքի, որպես սոցիալական բարդ երևույթի հիմնական հատկանիշներն ու բնորոշ գծերը, որի արդյունքում ընտանիքը սահմանվում է որպես **անձանց միություն, ովքեր իրար հետ կապված են փոխադարձ սիրո ու համաձայնու-**

թյան վրա հենվող ամուսնական կապերով, գտնվում են արենակցական (ուղիղ և կողային) կապերի մեջ կամ այնպիսի հարաբերությունների մեջ, որոնց ընտանեկան բնույթ է տրվում օրենսդրության ուժով (որդեգրում, դաստիարակության համար երեխան ընտանիք ընդունելը) և որոնց համար ծագում են ընտանեկան օրենսդրությամբ սահմանված իրավունքներ և պարտականություններ:

Նույն գլխում հեղինակն ամենայն մանրամասնությամբ ներկայացնում է ընտանեկան հարաբերությունների կառուցվածքն ու տեսակները, պարզաբանելով ընտանեկան իրավահարաբերությունների առանձնահատուկ տարրերը՝ սուբյեկտները, օբյեկտներն ու բովանդակությունը: Քանի որ ցանկացած իրավունք միշտ էլ կրում է դրա խախտման վտանգի ռիսկը, ապա օրենսդրությունն առավել կատարյալ և արդյունավետ կարող է համարվել կախված նրանից, թե որքանով են այդ իրավունքները պաշտպանված: Գտնելով, որ քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության՝ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված բոլոր եղանակներն էլ գործնականում կիրառելի են ընտանեկան իրավունքների պաշտպանության համար, հեղինակն առանձնացնում և պարզաբանում է ընտանեկան իրավունքների պաշտպանության մի շարք միջոցներ՝ իրավունքի ճանաչումը, իրավունքի վերականգնումը, պարտականությունների հարկադիր կատարումը, իրավունքից զրկումը և ընտանեկան իրավահարաբերության բովանդակության փոփոխումը:

Գասագրքի առանցքային մասերից է երկրորդ բաժինը, որն իր մեջ ներառում է 4-8-րդ գլուխները և նվիրված է ամուսնությանը: Ներկայացնելով

տարբեր իրավական համակարգերում ամուսնության ճանաչման առանձնահատկությունները, հեղինակը բացահայտելով ամուսնության հիմնական բնութագրական գծերը՝ **ամուսնությունը սահմանում է որպես տղամարդու և կնոջ ազատ, կամավոր և իրավահավասար, որպես կանոն՝ ցմահ դաշինք, որը կնքվելով պետության կողմից սահմանված կարգով, ամուսնացողների համար առաջացնում է փոխադարձ իրավունքներ և պարտականություններ և ստեղծում է ընտանիք՝ երեխաներ ունենալու և դաստիարակելու վեհ նպատակով:**

Անդրադառնալով ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի 10-րդ և 11-րդ հոդվածներին՝ հեղինակը ոչ միայն թվարկում է ամուսնության կնքման պայմաններն ու արգելքները, այլև առանձին պարագրաֆներով բացահայտում դրանցից յուրաքանչյուրի կիրառման անհրաժեշտությունն ու իրավական հետևանքները:

Հեղինակի կողմից գիտական վերլուծության են ենթարկվել ամուսնության գրանցման նշանակությունն ու կարգը: Այստեղ իրենց յուրօրինակությամբ աչքի են ընկնում ամուսնացող անձանց բժշկական հետազոտության վերաբերյալ հեղինակի դատողությունները, որոնք համեմված են արտասահմանյան փորձի համեմատական վերլուծություններով, օրինակ, թե ինչպես է հարցը կարգավորված Ֆրանսիայում, ԱՄՆ որոշ նահանգներում, Բուլղարիայում և այլն:

Հեղինակն անդրադարձել է նաև ամուսնության անվավերությանը, դրա նշանակությանը և հետևանքներին: Այս գլխում ամփոփված տեսական ողջ նյութը լրացվել է դատական պրակտիկայի օրինակներով, ինչն առավել հասկանալի է դարձնում ու-

սումնասիրվող թեման և հարստացնում գրախոսվող աշխատանքը:

Քանի որ ամուսնությունն ամուսինների համար առաջացնում է որոշակի իրավունքներ և պարտականություններ, հեղինակը դրանք տարանջատում է անձնական և գույքային իրավունքների և պարտականությունների և առանձին գլուխներով ներկայացնում դրանցից յուրաքանչյուրի առանձնահատկությունները: Այնքանով, որքանով ընտանեկան օրենսգիրքը համապարփակ ձևով չի կարգավորել ամուսինների ընդհանուր համատեղ սեփականության հարցերը, պրոֆեսոր Ղարախանյանը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածների վերլուծությամբ ներկայացնում է ամուսինների ընդհանուր համատեղ սեփականության բովանդակությունը, ամուսինների ընդհանուր համատեղ գույքի բաժանումը և ամուսինների պատասխանատվությունը՝ իրենց համատեղ և անձնական պարտավորություններով:

ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքի հիմնական նորամուծություններից է ամուսիններին ամուսնական պայմանագիր կնքելու հնարավորություն ընձեռելը, ուստիև հեղինակը հատուկ ուշադրություն է դարձրել ամուսնական պայմանագրին, պարզաբանել դրա ձևը, բովանդակությունը, պայմանագրի փոփոխումն ու լուծումը, ինչպես նաև պայմանագիրն անվավեր ճանաչելու հիմքերը: Այս բաժնի 8-րդ գլխում Գ. Ղարախանյանը ներկայացնում է ամուսնության դադարում հասկացությունը, դրա եղանակները և իրավական հետևանքները: Առանձին կետերով հեղինակը մանրամասն վերլուծել է ինչպես ամուսիններից մեկի մահվան կամ ամուսիններից մեկին մահացած հայտարարելու հետևան-

Լույս է տեսել

քով, այնպես էլ ամուսինների կենդանության օրոք ամուսնության դադարման եղանակներն ու ամուսնալուծության իրավական հետևանքները: Այս գլխի հիմնական առավելությունը մեր խորին այն է, որ տեսական ողջ նյութը համեմված է դատական պրակտիկայից և մամուլից բերված օրինակներով, ինչն անկասկած մեծացնում է աշխատանքի գիտական արժեքը:

Եթե դասագրքի 2-րդ բաժինը նվիրված էր ամուսնությանը, ապա տրամաբանական հաջորդականությամբ 3-րդ բաժինն արդեն նվիրված է ընտանիքին, քանի որ ամուսնության նպատակը հենց ընտանիքի ստեղծումն է: Այն բաղկացած է երեք գլուխներից, որտեղ ներկայացված են ծնողների և զավակների իրավունքների և պարտականությունների առաջացման հիմքերը, անչափահաս երեխաների իրավունքները և ծնողների ու զավակների անձնական իրավունքներն ու պարտականությունները: Եթե տվյալ մորից երեխայի սերունդը հիմնականում հաստատվում է բժշկական փաստաթղթերով, ապա երեխայի հորից սերվելու փաստը՝ հայրությունը, հաստատվում է տարբեր եղանակներով, որոնցից յուրաքանչյուրի առանձնահատկություններն էլ մատչելի ձևով ներկայացվել են գրախոսվող դասագրքում:

Քանի որ ընտանիքում փոխադարձ իրավունքներ և պարտականություններ հիմնականում առաջանում են ծնողների միջև, ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրքն առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձնում նաև երեխաներին՝ աստիճանաբար ընդլայնելով նրանց իրավունքները: Դրա վառ ասպարեցն այն է, որ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքում առաջին անգամ նոր գլուխ է հատկացվել անչափահաս երեխաների իրավունքներին, որում ման-

րամասն վերլուծվել են երեխաների՝ ընտանիքում ապրելու և դաստիարակվելու, երեխայի պաշտպանության, երեխայի անվան, ազգանվան և հայրանվան իրավունքները և այլն:

3-րդ բաժնում իր հիմնարար վերլուծությամբ առանձնանում է 11-րդ գլուխը, որտեղ հեղինակը բավականաչափ խորությամբ ներկայացրել է ծնողների և զավակների անձնական իրավունքներն ու պարտականությունները: Ինչպես արդարացիորեն նշում է հեղինակը, ընտանիքում ծնողների և զավակների անձնական փոխհարաբերությունները հիմնվում են նրանց անձնական անհատական զգացմունքների վրա, որի պատճառով դրանց զգալի մասը իրավական կարգավորման չի ենթարկվում, ինչպես, օրինակ ծնողներին սիրելը կամ հարգելը: Մակայն ծնողների և զավակների միջև անխուսափելիորեն առաջանում են այնպիսի իրավունքներ և պարտականություններ, որոնք միայն անհատական նշանակություն չունեն, դուրս են գալիս նրանց շահերի շրջանակներից և ձեռք բերում հասարակական նշանակություն: Դրանից ելնելով էլ հեղինակն առանձնացնում է ՀՀ ընտանեկան օրենսդրությամբ կարգավորվող անձնական իրավունքները և առանձին պարագրաֆներով վերլուծում այդ իրավունքները՝ երեխաների ներկայացուցիչը և նրանց շահերի պաշտպանը լինելու ծնողների իրավունքը, երեխաներին դաստիարակելու ծնողների իրավունքներն ու պարտականությունները և երեխաներին անուն, ազգանուն, հայրանուն տալու և երեխայի քաղաքացիության հետ կապված հարցերը: Հեղինակը նաև անդրադարձել է երեխաներին դաստիարակելու պարտականությունը չկատարելու կամ ոչ պատշաճ կատարելու դեպքում

ծնողներին ծնողական իրավունքներից զրկելուն, հիմքերին, կարգին և պայմաններին, վերականգնմանը, ծնողների իրավունքների սահմանափակմանը և դրա հետևանքներին:

Գասագրքի 4-րդ բաժինը նվիրված է ալիմենտային պարտավորություններին, որտեղ հեղինակն առանձին գլուխներով ներկայացնում է ծնողների և զավակների ալիմենտային իրավունքներն ու պարտականությունները, ամուսինների և նախկին ամուսինների ալիմենտային պարտավորությունները, եղբայրների և քույրերի, պապի ու տատի և, առհասարակ, ընտանիքի մյուս անդամների ալիմենտային պարտավորությունները, ինչպես նաև ալիմենտ վճարելու և բռնագանձելու կարգը: Ինչպես նշում է հեղինակը, ալիմենտային պարտավորության սահմանումը, բացի իր անմիջական նպատակից՝ ընտանիքի անաշխատունակ անդամի կենսական կարիքները բավարարելուց, ունի նաև մեծ դաստիարակչական նշանակություն: Այն բարձրացնում է պատասխանատվության զգացումը ընտանիքի և հատկապես երեխաների հանդեպ, դրանով իսկ նպաստում ընտանեկան իրավունքի հիմնական խնդրի լուծմանը՝ ընտանիքի ամրապնդմանը, ըստ որում, անչափահաս երեխաների ապրուստը հոգալու պարտականության կատարմանը տրվում է բացառիկ կարևոր նշանակություն:

ՀՀ Սահմանադրությունը ազդարարում է. «Ընտանիքը հասարակության բնական և հիմնական բջիջն է: Ընտանիքը, մայրությունը և մանկությունը գտնվում են հասարակության և պետության հովանավորության և պաշտպանության ներքո»: Առանձնապես ուշադրություն է դարձվում առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա-

ների դաստիարակությանն ու խնամքը կազմակերպելու գործին: Այս կարևոր հիմնախնդրին է նվիրված գրախոսվող աշխատանքի 5-րդ բաժինը, որտեղ առանձին գլուխներում վերլուծվել են առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների դաստիարակության ձևերը: 17-րդ գլուխը նվիրված է որդեգրմանը, որտեղ հեղինակը ներկայացնում է որդեգրման ինստիտուտի դերն ու նշանակությունը, որդեգրման պայմաններն ու կարգը, իրավական հետևանքներն ու որդեգրումը վերացնելը:

Գասագրքի 18-րդ և 19-րդ գլուխներում հեղինակը ՀՀ քաղաքացիական և ընտանեկան օրենսգրքերի համապատասխան նորմերի մեկնաբանմամբ ներկայացնում է խնամակալության և հոգաբարձության ինստիտուտը, ինչպես նաև երեխային խնամատար ընտանիքում տեղավորելու կապակցությամբ առաջացող հարաբերությունները:

Գրախոսվող աշխատանքի վերջին՝ 20-րդ գլուխը նվիրված է օտարերկրացիների և քաղաքացիություն չունեցող անձանց մասնակցությամբ ընտանեկան հարաբերություններին, որտեղ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի, ընտանեկան օրենսգրքի և ՀՀ վավերացրած միջազգային պայմանագրերի վերլուծությամբ հեղինակը ներկայացրել է այս ոլորտի կոլիզիոն հիմնահարցերը:

Այսպիսով, կարող ենք հաստատապես նշել, որ հայ իրավական հուշարձանների մեջ ավելացավ յուրօրինակ մեկնաբանություններով և ինքնատիպ դատողություններով համեմված հետաքրքիր մի աշխատություն, որը, համոզված ենք, դեռ երկար ժամանակ կմնա ցանկացած իրավագետի սեղանին:

Դատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՈՐՈՇՈՄ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵՍԿԱՆ ԴԱՍԱԾ

(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2009թ. ապրիլի 10-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2003թ. մայիսի 8-ի որոշման դեմ Միշա Էդիկի Հարությունյանի և նրա պաշտպանի բողոքների հիման վրա՝ նոր հանգամանքների հիմքով հարուցված վարույթով գործը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը

1998թ. դեկտեմբերի 4-ին Սերգո Վլադիկի Հարությունյանի մահվան փաստի առթիվ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքի 100-րդ հոդվածով հարուցվել է քրեական գործ:

1999թ. ապրիլի 17-ին Միշա Էդիկի Հարությունյանին մեղադրանք է առաջադրվել ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 265-րդ հոդվածի «գ» կետով:

1999թ. հունիսի 19-ին որոշում է կայացվել Մ. Հարությունյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու և նրան ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 100-րդ հոդվածով մեղադրանք առաջադրելու վերաբերյալ:

1999թ. օգոստոսի 11-ին որոշում է կայացվել Մ. Հարությունյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու և նրան ԼՂՀ քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 2-րդ կետով մեղադրանք առաջադրելու վերաբերյալ:

1999թ. օգոստոսի 31-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարան:

Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի 1999թ. դեկտեմբերի 6-ի դատավճռով Միշա Հարությունյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 2-րդ կետով և դատապարտվել է ազատազրկման՝ 13 տարի ժամկետով:

Միշա Հարությունյանի պաշտպանի վերաքննիչ բողոքի հիման վրա քննելով գործը՝ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը 2000թ. հունիսի 15-ի որոշմամբ Միշա Հարությունյանի մասով բեկանել է Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի 1999թ. դեկտեմբերի 6-ի դատավճիռը և գործն ուղարկել ՀՀ զինվորական դատախազություն՝ լրացուցիչ նախաքննության:

Լրացուցիչ նախաքննությունից հետո՝ 2000թ. սեպտեմբերի 12-ին, քրեա-

ՀՈՒՒԽՍ 2009 7 (120)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

կան գործը կրկին մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարան:

Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի 2001թ. հունիսի 13-ի որոշմամբ քրեական գործն ըստ մեղադրանքի Միշա Էդիկի Հարությունյանի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 2-րդ կետով ուղարկվել է լրացուցիչ նախաքննության:

4. Մեղադրողի վերաքննիչ բողոքի հիման վրա քննելով գործը՝ ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանը 2001թ. օգոստոսի 3-ի որոշմամբ բեկանել է Միշա Հարությունյանի վերաբերյալ քրեական գործը լրացուցիչ նախաքննության ուղարկելու մասին Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի 2001թ. հունիսի 13-ի որոշումը և քրեական գործն ուղարկել է Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարան՝ այլ կազմով նոր քննության:

5. Մ.Հարությունյանի պաշտպանի վճռաբեկ բողոքի հիման վրա քննելով գործը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական և զինվորական գործերով պալատը 2001թ. սեպտեմբերի 7-ի որոշմամբ վերաքննիչ դատարանի 2001թ. օգոստոսի 3-ի որոշումը թողել է անփոփոխ, իսկ վճռաբեկ բողոքը՝ առանց բավարարման:

6. Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի 2002թ. հունիսի 19-ի դատավճռով Միշա Հարությունյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 2-րդ կետով և դատապարտվել ազատազրկման՝ 10 տարի ժամկետով:

7. ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանը 2003թ. ապրիլի 1-ի դատավճռով առաջին ատյանի դատարանի վերը նշված դատավճիռը թողել է անփոփոխ, իսկ պաշտպանի և մեղադրողի վերաքննիչ բողոքները՝ առանց բավարարման:

8. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական և զինվորական գործերով պալատը 2003թ. մայիսի 8-ի որոշմամբ վերաքննիչ դատարանի դատավճիռը թողել է անփոփոխ, իսկ պաշտպանի և մեղադրողի վճռաբեկ բողոքները՝ առանց բավարարման:

9. Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանը դատավճիռը վերանայելու մասին 2003թ. օգոստոսի 5-ի որոշմամբ Միշա Հարությունյանի՝ 1961թ. մարտի 7-ի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 2-րդ կետով նախատեսված արարքը համապատասխանեցրել է 2003թ. ապրիլի 18-ի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետին:

10. Մ.Հարությունյանի գանգատի հիման վրա Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը *Հարությունյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով 2007թ. հունիսի 7-ին կայացրել է վճիռ, որով արձանագրել է, որ Մ.Հարությունյանի նկատմամբ տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի խախտում:

11. Ելնելով վերոգրյալից՝ Մ.Հարությունյանը 2007թ. դեկտեմբերի 25-ին ՀՀ վճռաբեկ դատարան դիմում է ներկայացրել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 410.1-րդ հոդվածի հիման վրա նոր հանգամանքի՝ Եվրոպական դատարանի վճռի հիմքով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2003թ. մայիսի 8-ի որոշման վերանայման վարույթ հարուցելու մասին:

Դատական պրակտիկա

12. «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2007թ. նոյեմբերի 28-ի ՀՀ օրենքով ուժը կորցրած է ճանաչվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 410.1-րդ հոդվածը, որը ՀՀ վճռաբեկ դատարանին՝ որպես տվյալ քրեական գործով վերջնական դատական որոշում կայացրած դատարանի, իրավունք էր վերապահել նոր հանգամանքի հետևանքով վարույթ հարուցել: Նշված օրենքի 426.1-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ակտը նոր հանգամանքներով վերանայում է դատական ակտ կայացրած այն առաջին ատյանի դատարանը, որը քննել է համապատասխան գործը կամ նյութը:

Վերոգրյալի հիման վրա ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2008թ. հունվարի 21-ի որոշմամբ Սիշա Հարությունյանի դիմումը փոխանցվել է Հարավային քրեական դատարան:

13. Վիճարկելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.1-րդ հոդվածի սահմանադրականությունը՝ Մ.Հարությունյանը դիմել է ՀՀ սահմանադրական դատարան:

14. ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2008թ. հոկտեմբերի 21-ի որոշմամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.1-րդ հոդվածը և 426.8-րդ հոդվածի 1-ին մասը ճանաչել է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ, 19-րդ հոդվածների պահանջներին հակասող և անվավեր այնքանով, որքանով դրանք վերաբերում են նոր հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման իրավասությանը միայն առաջին ատյանի դատարաններին վերապահելուն և առնչվում են միայն վերջիններիս կողմից կայացրած դատական ակտերին:

15. ՀՀ հարավային քրեական դատարանը 2008թ. նոյեմբերի 18-ի որոշմամբ նոր հանգամանքներով հարուցված դատական ակտի վերանայման վարույթը կարճել է:

16. «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2008թ. դեկտեմբերի 26-ի ՀՀ օրենքով սահմանվել է, որ նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտը վերանայում է վերաքննիչ դատարանը, իսկ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների դատական ակտերը՝ վճռաբեկ դատարանը՝ բողոքի հիման վրա (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի հոդված 426.1):

17. Ելնելով այն բանից, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2008թ. հոկտեմբերի 21-ի որոշումը հիմք է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2008թ. հունվարի 21-ի որոշումը նոր հանգամանքներով վերանայելու համար, Սիշա Հարությունյանի պաշտպանը 2009թ. հունվարի 21-ին բողոք է ներկայացրել Վճռաբեկ դատարան:

18. ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նկատի ունենալով, որ բողոք բերող անձը նոր հանգամանքը հաստատող նյութեր դիմումին չի կցել, պատշաճորեն դատավարության մասնակիցներին չի ուղարկել նոր հանգամանքը հաստատող Եվրոպական դատարանի վճռի հայերեն պատճենները և նոր հանգամանքը հաստատող նյութերի պատճենները, 2009թ. փետրվարի 25-ի որոշմամբ վճռաբեկ

բողոքը վերադարձրել է՝ թերությունները վերացնելու և բողոքը կրկին ներկայացնելու համար՝ սահմանելով 15-օրյա ժամկետ:

2009թ. մարտի 30-ին Սիշա Հարությունյանի պաշտպանը վճռաբեկ բողոքի թերությունները վերացնելուց հետո կրկին բողոք է ներկայացրել Վճռաբեկ դատարան:

19. ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 2009թ. ապրիլի 3-ին որոշում է կայացրել նոր հանգամանքով դատական ակտի վերանայման վարույթ հարուցելու մասին:

Դատավարության մասնակիցների կողմից բողոքի պատասխան չի ուղարկվել:

Գործի փաստական հանգամանքները

20. Սիշա Հարությունյանը դատապարտվել է հետևյալ արարքի համար.

Գտնվելով Լ.Գ.Հ. ՊԲ թիվ 33651 գործառնախ 24 մարտական դիրքում հերթափոխության մեջ՝ Մ.Հարությունյանը 1998թ. դեկտեմբերի 4-ին անհիմն վիճաբանության մեջ է մտել նույն դիրքի շարքային զինծառայող Սերգեյ Հարությունյանի հետ, որի ընթացքում նրանք հայիոյել են միմյանց:

Նույն օրը՝ ժամը 17-ի սահմաններում, Սերգեյ Հարությունյանի կողմից հերթափոխությունը ժամապահի համար չնախատեսված տեղում կատարելու պատրվակով Մ.Հարությունյանը կրկին վեճի է բռնվել նրա հետ և հայիոյել նրան: Մ.Հարությունյանը նրան պատասխանել է հայիոյանքներով: Մ.Հարությունյանը, բլինդաժից վերցնելով իրեն ամրակցված «ԱԿ-74» մակնիշի թիվ 916236 ինքնաձիգը, մոտեցել է Մ.Հարությունյանին և առաջարկել զնալ առաջին գծի խրամատ՝ հարաբերությունները պարզելու: Առաջացած վեճի ընթացքում Սիշա Հարությունյանը խուլիզանական դրդումներով Սերգեյ Հարությունյանին սպանելու դիտավորությամբ մոտ երկու մետր տարածությունից ինքնաձիգի փողն ուղղել է Սերգո Հարությունյանի վրա և մեկ անգամ կրակ արձակել, որի հետևանքով Մ.Հարությունյանը պարանոցի շրջանում ստանալով կյանքի համար անհամատեղելի միջանցիկ գնդակային հրազենային վնասվածք՝ տեղում մահացել է:

Բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները

21. Հարությունյանն ընդդեմ Հայաստանի (զանգատ թիվ 36549/03) գործով դիմումատու, վկայակոչելով Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը, պնդել է, որ խոշտանգումների միջոցով իր կողմից տրված խոստովանական ցուցմունքները և վկաներ Գ.Տավարածյանից ու Կ.Անտոնյանից ձեռք բերված ցուցմունքները դատաքննության ընթացքում օգտագործելը խախտել է արդար դատաքննության իրավունքը և ինքն իր դեմ ցուցմունք չտալու իրավունքը:

22. Կառավարությունն իր հերթին պնդել է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտում առկա չէ նույնիսկ այն դեպքում, եթե ընդունենք, որ ներպետական դատարաններն իրենց դատավճիռների հիմքում օգտագործել են խոշտանգումների միջոցով ձեռք բերված ցուցմունքները, քանի որ դիմումատուի մեղքն ապացուցված է եղել գործով ձեռք բերված այլ ապացույցներով:

ՀՈՒԼԻՍ 2009 7 (120)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Դատական պրակտիկա

23. Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ առաջին ատյանի դատարանը գնահատական տալիս հիմք է ընդունել նաև դիմումատուի մեղքը հաստատող այլ ապացույցներ, ինչպիսիք են՝

ա) դատահյուսվածքաբանական փորձաքննության և դատաբժշկական փորձաքննության արդյունքները, համաձայն որոնց՝ զոհը սպանվել է մոտ տարածությունից արձակված հրազենային կրակոցից,

բ) դատաձգաբանական փորձաքննության արդյունքները, համաձայն որոնց՝ դեպքի վայրից հայտնաբերված պարկուճը կրակվել է ԱԿ-74 տեսակի թիվ 916236 համարի ինքնաձիգից, որն ամրակցված է եղել դիմումատուին,

գ) 1999թ. ապրիլի 17-ին կազմված դեպքի վայրի գնության արձանագրությունով և մի շարք այլ նյութերով (վճռի 28-րդ կետ):

24. Եվրոպական դատարանը գտել է, որ քրեական դատավարության ժամանակ որպես ապացույց օգտագործվել են խոշտանգումների ազդեցության տակ տված ցուցմունքներ, և եզրահանգել է, որ անկախ նրանից, թե ինչ ազդեցություն են ունեցել խոշտանգումների միջոցով ձեռք բերված ցուցմունքները դիմումատուի քրեական վարույթի արդյունքի վրա, մնան ապացույցի օգտագործումը ամբողջ դատավարությունը դարձնում է անարդար:

Բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

25. Բողոք բերած Մ.Հարությունյանը նշել է, որ Եվրոպական դատարանը 2007թ. հունիսի 28-ի վճռով ճանաչել է, որ նշված գործի քննության ընթացքում Հայաստանի Հանրապետությունը Միշա Հարությունյանի նկատմամբ խախտել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը, որի արդյունքում ամբողջ դատավարությունը դարձել է անարդար:

Բողոքում նշվում է, որ թե՛ առաջին ատյանի, թե՛ վերաքննիչ և թե՛ վճռաբեկ դատարաններն իր նկատմամբ կայացված դատական ակտերում հիմնվել են խոշտանգումների կիրառման արդյունքում ձեռք բերված ապացույցների վրա:

26. Դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածը, հետևաբար ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածի և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի համաձայն՝ դրանք չեն կարող օգտագործվել որպես ապացույց և դրվել մեղադրանքի հիմքում: Որպես ապացույց օգտագործվել են նաև բռնությունների, սպառնալիքների և խոշտանգումների կիրառման արդյունքում Գուրգեն Տավարածյանից, Կարեն Անտոնյանից ձեռք բերված ցուցմունքները: Բացի այդ, դեպքի պարագաների և հանգամանքների վերականգնում կատարելու մասին արձանագրությունը և տեսաժապավենը որպես ապացույց օգտագործելը հանգեցրել է ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ հոդվածի խախտման:

27. Ելնելով վերոգրյալից՝ Մ.Հարությունյանը խնդրել է նոր հանգամանքի՝ Եվրոպական դատարանի վճռի հիման վրա հարուցել վերանայման վարույթ, վերանայել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական և զինվորական գործերով պալատի 2003թ. մայիսի 8-ի որոշումը, վերացնել այն, նորոգել քրեական գործը, հաստատել Միշա Հարությունյանի 1999թ. ապրիլի 16-ի, 1999թ. ապրիլի 17-ի,

Գուրգեն Տավարաձյանի 1999թ. մարտի 5-ի, 1999թ. հուլիսի 30-ի, Կարեն Անտոնյանի 1999թ. մարտի 5-ի, 1999թ. օգոստոսի 3-ի ցուցմունքների, Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանում Գ.Տավարաձյանի և Կ.Անտոնյանի կողմից տրված ցուցմունքների, Մ.Հարությունյանի և Կարեն Անտոնյանի ու Գուրգեն Տավարաձյանի միջև առերես հարցաքննությունների, Միշա Հարությունյանի մասնակցությամբ կատարված դեպքի հանգամանքների և պարագաների վերականգնման մասին արձանագրության և տեսաձայնագրման երիզի, Գուրգեն Տավարաձյանի և Կարեն Անտոնյանի մասնակցությամբ կատարված դեպքի վայրի լրացուցիչ զննության մասին արձանագրության, Գուրգեն Տավարաձյանի և Կարեն Անտոնյանի մասնակցությամբ կատարված դեպքի վայրի լրացուցիչ զննության ընթացքում ձեռք բերված նյութի՝ 2,5սմ երկարությամբ ճմմ տրամաչափով մետաղե բեկորի և այլ բազմաթիվ նյութերի՝ որպես ապացույց օգտագործման անթույլատրելիությունը, բեկանել Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի 2002թ. հունիսի 19-ի, ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2003թ. ապրիլի 1-ի դատավճիռները, կարճել Մ.Հարությունյանի նկատմամբ քրեական գործով վարույթը և դադարեցնել քրեական հետապնդումը:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանը գտավ, որ բողոքը պետք է բավարարել մասնակիորեն հետևյալ պատճառաբանությամբ.

28. Ինչպես երևում է Հարությունյանն ընդդեմ Հայաստանի վճռից, դիմումատուն՝ Միշա Էդիկի Հարությունյանը, պնդել է, որ նա Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիման վրա վիճարկում է իրենից, ինչպես նաև վկաներ Գ.Տավարաձյանից և Կ.Անտոնյանից խոշտանգումների միջոցով ձեռք բերված ցուցմունքները որպես ապացույց օգտագործելու հանգամանքը: Եվրոպական դատարանի վճռի 50-րդ կետի բովանդակությունից հետևում է, որ դիմումատուի գանգատները վերաբերել են քրեական գործի վարույթում վատ վերաբերմունքի ցուցաբերման հետևանքով ձեռք բերված ապացույցներն իր դեմ օգտագործելուն: Ըստ դիմումատու Մ.Հարությունյանի՝ գործի հանգամանքներին չի համապատասխանում Կառավարության այն պնդումը, թե խոշտանգումների միջոցով ձեռք բերված ցուցմունքներն իրեն դատապարտելու հիմք չեն հանդիսացել: Նա նշել է, որ որպես ապացույց դատարանը հղում է կատարել իր 1999թ. ապրիլի 16-ին և 17-ին տրված խոստովանական ցուցմունքներին և վկաներ Գ.Տավարաձյանի ու Կ.Անտոնյանի տված ցուցմունքներին, որոնք ձեռք էին բերվել խոշտանգումների միջոցով: Անտեսելով պաշտպանության կողմի ներկայացրած մի քանի միջնորդությունները՝ դատական երեք ատյաններից և ոչ մեկը որոշում չէր կայացրել խոշտանգումների միջոցով ձեռք բերված ցուցմունքների օգտագործումն անթույլատրելի ճանաչելու մասին, թեև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի համաձայն՝ նրանք օժտված էին նման իրավունքով:

29. Անդրադառնալով այն հարցին, թե արդյոք դիմումատուի դեմ հարուցված քրեական գործի դատաքննության ընթացքում ներպետական դատա-

Դատական պրակտիկա

րանները որպես ապացույց օգտագործել են դիմումատուի կողմից 1999թ. ապրիլի 16-ին և 17-ին տված ցուցմունքները, ինչպես նաև վկաներ Գ.Տավարաձյանի և Կ.Անտոնյանի 1999թ. մարտի 5-ին տված ցուցմունքները, Եվրոպական դատարանը նշել է, որ չնայած պաշտպանության կողմի ներկայացրած մի քանի միջնորդությունների, եռաստիճան դատական համակարգից և ոչ մի ատյանում քննարկվող ցուցմունքների օգտագործումը որպես ապացույց հստակորեն անթույլատրելի չի համարվել:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Եվրոպական դատարանը հանգել է հետևություն, որ ներպետական դատարանները դիմումատուին մեղավոր ճանաչելու ապացույցների շարքում որպես ապացույց օգտագործել են նաև դիմումատուի խոստովանական ցուցմունքը և վկաներ Գ.Տավարաձյանի ու Կ.Անտոնյանի՝ բռնության ազդեցության տակ տված ցուցմունքները (վճռի 59-րդ կետ):

30. Եվրոպական դատարանը նշել է, որ դիմումատուն հարկադրված է եղել խոստովանական ցուցմունքներ տալ, իսկ վկաներ Գ.Տավարաձյանն ու Կ.Անտոնյանը հարկադրված են եղել տալ ցուցմունքներ, որոնք ապացուցում են դիմումատուի մեղքը: Դիմումատուի և նշված վկաների նկատմամբ վատ վերաբերմունքի հետևանքով ձեռք բերված ցուցմունքները փաստորեն օգտագործվել էին ներպետական ատյաններում որպես ապացույց՝ դիմումատուի դեմ քրեական դատավարությունում: Ավելին, դա կատարվել է անտեսելով այն հանգամանքը, որ վատ վերաբերմունքի ցուցաբերման փաստն արդեն հաստատված էր գուգահեռ ընթացող վարույթում, որը հարուցվել էր ոստիկանության քննարկվող աշխատակիցների նկատմամբ:

Նշված վերլուծությունների հիման վրա Եվրոպական դատարանը եզրահանգել է, որ անկախ նրանից, թե ինչ ազդեցություն են ունեցել խոշտանգումների միջոցով ձեռք բերված ցուցմունքները դիմումատուի քրեական վարույթի արդյունքի վրա, մնան ապացույցի օգտագործումն ամբողջ դատավարությունը դարձնում է անարդար: Հետևաբար, տեղի է ունեցել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի խախտում:

31. Այսպիսով՝ Եվրոպական դատարանը որոշում կայացնելով, որ խոշտանգումների միջոցով ձեռք բերված դիմումատուի և վկաներ Գ.Տավարաձյանի ու Կ.Անտոնյանի ցուցմունքները որպես ապացույց օգտագործելն ամբողջ դատավարությունը դարձրել է անարդար, հիմնավորել է, որ տվյալ քրեական գործի քննության ժամանակ Հայաստանի Հանրապետության դատարանը թույլ է տվել Եվրոպական կոնվենցիայով սահմանված՝ մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների խախտում (Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մաս), որը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 426.4-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ որպես նոր հանգամանք դատական ակտը վերանայելու հիմք է:

32. Միաժամանակ գործի նյութերից և Եվրոպական դատարանի վճռից երևում է, որ գործի նյութերում առկա են դիմումատուի մեղքը հաստատող այլ ապացույցներ, որոնց Եվրոպական դատարանն անդրադաձել է իր որոշման 28-րդ կետում (սույն որոշման 23-րդ կետ): Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանում, ի տարբերություն առաջին ատյանի դատարանի, չի իրականացվում ապա-

Դատական պրակտիկա

ցույցների անմիջական հետազոտություն, և Վճռաբեկ դատարանի տրամադրության տակ գտնվող դատավարական հնարավորությունները բավարար չեն սույն գործով դատապարտված Մ.Հարությունյանի անմեղության կամ մեղավորության հարցը թույլատրելի ապացույցների հիման վրա լուծելու համար: Ուստի, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի հիման վրա պետք է բեկանել Միշա Հարությունյանի վերաբերյալ դատական ակտերը և գործն ուղարկել Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

33. Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 406-րդ, 418-419-րդ, 422-424-րդ, 426.1-րդ, 426.2-րդ, 426.4-րդ 426.7-րդ, 426.8-րդ և 426.9-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Միշա Էդիկի Հարությունյանի վերաբերյալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 10-րդ կետով Սյունիքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի 2002թ. հունիսի 19-ի, ՀՀ քրեական և զինվորական գործերով վերաքննիչ դատարանի 2003թ. ապրիլի 1-ի, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի քրեական և զինվորական գործերով պալատի 2003թ. մայիսի 8-ի դատական ակտերը բեկանել և գործն ուղարկել Սյունիքի մարզի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:

2. Սույն որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒԼԻՍ 2009 7 (120)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՏԵՆՍԻՎՆԵ
ԻՋԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

113

Ռատական պրակտիկա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ

ՈՐՈՇՈՒՄ

ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՍԼՍԸ

(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2009թ. ապրիլի 10-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով մեղադրյալ Վարդան Մեսրոպի Մինասյանի պաշտպաններ Ռ.Սահակյանի, Լ.Սահակյանի և Ե.Վարդայանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2008թ. դեկտեմբերի 23-ի որոշման դեմ,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը

1. 2007թ. դեկտեմբերի 18-ին՝ ժամը 18-ի սահմաններում, անհայտ անձի կողմից, ապօրինաբար պահվող հրազենով, շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով, դիտավորությամբ Ռոբերտ Մայիսի Վարդապետյանի, Վահագն Ռազմիկի Հովհաննիսյանի և Գևորգ Լևիկի Ստեփանյանի վրա կրակոցներ արձակելու, դրա հետևանքով Գ.Ստեփանյանին կյանքից զրկելու, իսկ Ռ.Վարդապետյանի և Վ.Հովհաննիսյանի առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու փաստի առթիվ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ, 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետերով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով հարուցվել է թիվ 20114307 քրեական գործը:

2. 2007թ. դեկտեմբերի 22-ին Վ.Մինասյանը ձերբակալվել է:

3. 2007թ. դեկտեմբերի 25-ին Վ.Մինասյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ, 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետերով և 235-րդ հոդվածի 1-ին մասով այն բանի համար, որ նա 2007թ. դեկտեմբերի 18-ին՝ ժամը 16-ի սահմաններում, Աբովյան քաղաքի Բարեկամության փողոցում երթևեկության ընթացքում ձայնային ազդանշաններ տալու պատճառով բազմաթիվ անձանց ներկայությամբ վիճաբանել է Ռ.Վարդապետյանի հետ, որի ընթացքում նրանք մոտ 10 րոպե շարունակ, միմյանց նկատմամբ բռնություն գործադրելով, քաշքշել են իրար և տվել փոխադարձ հայհոյանքներ՝ այդ կերպ դիտավորությամբ, կոպիտ կերպով խախտելով հասարակական կարգը և արտահայտելով բացահայտ անհարգալից վերաբերմունք հասարակության նկատմամբ: Այնուհետև, շարունակելով խուլիգանական գործողությունները, մի կողմից Վ. Մինասյանը, նրա ընկեր Հ.Թանդարյանը, Ս.Արդուխանյանը և ինքնությունները չպարզված անձինք, իսկ մյուս կողմից Ռ.Վարդապետյանը, նրա ընկեր Գ.Ստեփանյանը, Վ.Հով-

ՀՈՒՒԽՍ 2009 7 (120)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

հաննիսյանը և ինքնությունները չպարզված անձինք վիճաբանության հանգամանքները պարզաբանելու նպատակով հավաքվել են Արուսյան-Ջրաբեր ավտոճանապարհի 4-րդ կմ հատվածի հարևանությամբ գտնվող «Կանալ» կոչվող տարածքում և վիճաբանել միմյանց հետ:

Խուլիզանության ընթացքում «Կանալ» կոչվող տարածքում Վ. Մինասյանը, գործադրելով իր մոտ պահվող «Բայկալ-442» մոդելի «XPM 7568» համարի հրագեն հանդիսացող ատրճանակն ու «Սայգա-12C» մոդելի «H04431605» համարի որսորդական, ողորկափող ինքնալիցք կարաբինը, շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով կրակոցներ է արձակել Ռ. Վարդապետյանի և Վ. Հովհաննիսյանի վրա նրանց սպանելու դիտավորությամբ, սակայն իր կամքից անկախ հանգամանքներով չի կարողացել հանցագործությունն ավարտին հասցնել: Վ.Մինասյանի արձակած կրակոցներից Վ. Հովհաննիսյանի և Ռ.Վարդապետյանի առողջությանը պատճառվել է ծանր վնաս:

4. 2007թ. դեկտեմբերի 25-ին Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի դատարանի որոշմամբ Վ.Մինասյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրվել է կալանավորումը:

5. Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքների ընդհանուր իրավասության դատարանի 2008թ. փետրվարի 18-ի, 2008թ. ապրիլի 18-ի, 2008թ. մայիսի 16-ի, 2008թ. հուլիսի 17-ի և 2008թ. սեպտեմբերի 17-ի որոշումներով մեղադրյալ Վ.Մինասյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանավորման ժամկետը երկարացվել է:

6. 2008թ. հուլիսի 4-ին որոշում է կայացվել Վ.Մինասյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխելու և նրան ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով, 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով և 34-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 6-րդ կետերով որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին: 2008թ. օգոստոսի 13-ին Վ.Մինասյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել է, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով և 34-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 6-րդ կետերով:

7. 2008թ. հոկտեմբերի 1-ին Վ.Մինասյանի և մյուսների վերաբերալ քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարան:

8. 2008թ. հոկտեմբերի 15-ին ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանը որոշում է կայացրել քրեական գործն ըստ մեղադրանքի Վարդան Մինասյանի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 34-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 6-րդ կետերով և 258-րդ հոդվածի 4-րդ մասով ընդունել վարույթ: Նշված որոշմամբ Վ.Մինասյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը:

9. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2008թ. դեկտեմբերի 23-ի որոշմամբ ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանի 2008թ. հոկտեմբերի 15-ի որոշումը թողնվել է օրինական ուժի մեջ, իսկ պաշտպանների վերաքննիչ բողոքը՝ առանց բավարարման:

10. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2008թ. դեկտեմբերի 23-ի որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք են բերել Վ.Մինասյանը և նրա պաշտպաններ Ռ.Սահակյանը, Լ.Սահակյանը և Ե.Վարոսյանը: Բողոքը Վճռաբեկ դատարանի

Դատական պրակտիկա

2008 թվականի մարտի 9-ի որոշմամբ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 414.2-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի հիմքով ընդունվել է վարույթ: Ներկայացված վճռաբեկ բողոքին պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

11. ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանի՝ քրեական գործը վարույթ ընդունելու վերաբերյալ 2008թ. հոկտեմբերի 15-ի որոշմամբ Վ.Մինասյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել կալանավորումը հետևյալ պատճառաբանությամբ. «(...) նկատի ունենալով, որ դեռևս 07.10.2008թ-ին լրացել է Վարդան Մեսրոպի Մինասյանին կալանավորման տակ պահելու ժամկետը, ուստի գործը վարույթ ընդունելու հետ միաժամանակ պետք է լուծել նաև նրա նկատմամբ խափանման միջոցի հարցը»:

12. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2008թ. դեկտեմբերի 23-ի որոշմամբ ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանի 2008թ. հոկտեմբերի 15-ի որոշումն անփոփոխ է թողնվել այն պատճառաբանությամբ, որ «Եվրոպական դատարանի այս (Ջեսիուսն ընդդեմ Լիտվայի գործով որոշման մեջ արտահայտված) իրավական դիրքորոշման լույսի ներքո գնահատելով Հյուսիսային քրեական դատարանի 15.10.2008թ. որոշման՝ մեղադրյալ Վարդան Մինասյանին կալանքի տակ պահելու կարգադրությունը, Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ դրա «անօրինական» լինելու մասին պաշտպանների փաստարկները հիմնավորված չեն, քանի որ Վ.Մինասյանի՝ Եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքի խախտում կարող էր տեղի ունենալ հակառակ պարագայում, եթե դատարանը նման կարգադրություն չաներ, և մեղադրյալը շարունակաբար գտնվեր կալանքի տակ՝ դատաքննության ընթացքում»:

13. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2008թ. դեկտեմբերի 23-ի որոշման մեջ նշվում է նաև, որ «(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 40-րդ գլխի դրույթները, որոնք կարգավորում են ստացված քրեական գործը դատական քննության նախապատրաստելու ընթացքում իրականացվող դատավարական գործողությունները, սահմանում է, որ այդ փուլում բոլոր հարցերը քննարկվում են և դրանց վերաբերյալ որոշումները կայացվում են դատավորի կողմից՝ առանց դատավարության մասնակիցների ներկայության և առանց դատական նիստ հրավիրելու: Նշված գլխում սահմանված չէ որևէ ընթացակարգ, որը դատարանին հնարավորություն կտար մեղադրյալին մասնակից դարձնելու որոշման կայացմանը:

Իսկ նյութերից երևում է, որ դատարանը կայացված որոշումը տրամադրել է պաշտպանական կողմին, որոնք օգտվել են այն բողոքարկելու, դրա դեմ իրենց փաստարկներն ու հիմնավորումները ներկայացնելու հնարավորությունից: Այսինքն, պաշտպանական կողմը զրկված չի եղել Վարդան Մինասյանի կալանավորման օրինականությունն արդյունավետ կերպով վիճարկելու իրավունքից»:

ՀՈՒՒԽՍ 2009 7 (120)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

14. Բողոք բերած անձը, վկայակոչելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Ջեսիուսն ընդդեմ Լիտվայի (JECIUS v. LITHUANIA, 2000թ., գանգատ N 34578/97) գործով որոշումը, նշում է, որ 2008թ. հոկտեմբերի 7-ից սկսած՝ Վ.Մինասյանը ապօրինաբար գտնվել է անազատության մեջ:

Վ.Մինասյանին կալանքի տակ պահելու ժամկետը լրացել է 2008թ. հոկտեմբերի 7-ին, և այդ օրը նա պետք է ազատ արձակվեր, սակայն նա մինչև 2008թ. հոկտեմբերի 15-ը գտնվել է անազատության մեջ՝ առանց օրենքով սահմանված կարգով դատարանի կողմից կայացված որոշման: Վ.Մինասյանի նկատմամբ խափանման միջոցի ընտրության հարցը լուծվել է ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանի 2008թ. հոկտեմբերի 15-ի՝ քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշմամբ, ինչն ըստ բողոքաբերի հանդիսանում է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 5-րդ և ՀՀ Սահմանադրության 16-րդ հոդվածների, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 7-րդ հոդվածի 2-րդ, 11-րդ հոդվածի 5-րդ և 142-րդ հոդվածի 4-րդ մասերի խախտում:

15. Բողոքաբերը նշում է, որ ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանը քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշում կայացնելիս չէր կարող Վ.Մինասյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրել: Քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշումը կայացնելիս ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանը չէր կարող ծանոթ լինել քրեական գործի նյութերին և դրանց ծանոթանալու հնարավորություն կստանար միայն քրեական գործը վարույթ ընդունելուց հետո: Բողոքաբերը նշում է նաև, որ ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանը Վ.Մինասյանի նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց է ընտրել այն պայմաններում, երբ ծանոթ չի եղել վերջինիս կողմից կատարված դեպքին առնչություն ունենալու հիմնավոր կասկածի առկայության կամ բացակայության մասին վկայող որևէ փաստաթղթի:

16. Վկայակոչելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք նախադեպային որոշումներ՝ բողոքաբերը նշում է, որ ազգային դատական մարմինները պարտավոր են հաշվի առնել բոլոր հանգամանքները, որոնք անհրաժեշտ են պարզելու համար, թե կա արդյոք հասարակական շահ, համապատասխան և բավարար պատճառ, որը, հաշվի առնելով անմեղության կանխավարկածը, արդարացնում է նահանջը անձի ազատության իրավունքի հարգանքից: Անձին ազատությունից զրկելու համար անհրաժեշտ հիմքերը պետք է հիմնավորված լինեն կոնկրետ փաստացի նյութերով, տվյալներով, մինչդեռ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ առաջին ատյանի դատարանն ընդհանրապես չի նշել կալանքը որպես խափանման միջոց ընտրելու որևէ հիմք:

17. Բողոքաբերը նշում է, որ Վ.Մինասյանի նկատմամբ խափանման միջոց ընտրելու հարցը լուծելիս ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանը պարտավոր

Դատական պրակտիկա

Էր ապահովել պաշտպանական կողմի հնարավորությունն արդյունավետ կերպով վիճարկելու Վ.Մինասյանի կալանավորման օրինականությունը, ինչը չի կատարել:

18. ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանը հաշվի չի առել, իսկ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը կալանավորումը վերացնելու բավարար հիմք չի համարել այն հանգամանքները, որ Վ.Մինասյանը դատվածություն չունի, արատավորված չի եղել, ունի բարձրագույն իրավաբանական կրթություն, ամուսնացած է, խնամքին ունի երեք անչափահաս երեխա, կլին և տարեց մայր, ունի մշտական բնակության վայր, աշխատանք:

19. Վկայակոչելով Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ /2006/13 հանձնարարականի 21-րդ կանոնը, որի համաձայն՝ անձին կալանավորելու մասին դատական իշխանության ցանկացած որոշում պետք է լինի պատճառաբանված, բողոքաբերը նշում է, որ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը չի անդրադարձել այն հանգամանքին, որ ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանն իր որոշման պատճառաբանական մասում օրենքով սահմանված կարգով չի քննարկել խափանման միջոցի հիմնավոր կամ անհիմն լինելը, չի պատճառաբանել իր որոշումը: Արդյունքում դատարանն ուշադրություն չի դարձրել այն հանգամանքի վրա, որ չկա հիմնավոր կասկած, որ Վ.Մինասյանն առնչություն չունի իրեն մեղսագրվող արարքի հետ, հաշվի չի առնվել, որ բացակայում են նրան կալանավորելու հիմքերը:

Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ փաստարկները՝ բողոքաբերը խնդրել է Վ.Մինասյանի կալանավորումը որպես խափանման միջոց վերացնել և նրան կալանքից ազատ արձակել:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

20. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանը պետք է պատասխանի այն հարցին, թե ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանն իրավասո՞ւ էր արդյոք Վ.Մինասյանի նկատմամբ խափանման միջոցի ընտրության հարցը լուծել քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշմամբ:

1. Դատական քննության նախապատրաստության փուլում անձի կալանավորման հարցը:

21. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն. «(...) Քրեական գործով մինչդատական վարույթում կալանքի տակ պահելու ժամկետի ընթացքը կասեցվում է այն օրը, երբ դատախազը քրեական գործն ուղարկում է դատարան, կամ կալանավորումը՝ որպես խափանման միջոց վերացվում է»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 291-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Դատարան մուտք եղած քրեական գործը դատավորները սահմանված կարգով իրենց վարույթ են ընդունում, որի մասին կայացվում է որոշում»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի համաձայն. «Քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորը հետագոտում է գործի նյութերը և քրեական գործը վարույթ ընդունելու պահից 15 օրվա ընթացքում

կայացնում հետևյալ որոշումներից մեկը՝

- 1) դատական քննություն նշանակելու մասին.
- 2) քրեական գործի վարույթը կարճելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին.
- 3) քրեական գործի վարույթը կասեցնելու մասին.
- 4) գործը մեղադրողին վերադարձնելու մասին.
- (...)
- 6) գործն ըստ ընդդատության ուղարկելու մասին.
- 7) ինքնաբացարկի մասին»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 300-րդ հոդվածի համաձայն. «Որոշումներ կայացնելու հետ միաժամանակ, բացի գործն ըստ ընդդատության ուղարկելու մասին որոշումից, դատարանը պարտավոր է քննել մեղադրյալի նկատմամբ խափանման միջոցներ ընտրելու կամ չընտրելու և դրա տեսակի հիմնավոր լինելու կամ չլինելու հարցը՝ խափանման միջոցն ընտրված լինելու դեպքում»:

22. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի վերոնշյալ հոդվածների վերլուծությունից երևում է, որ անձի վերաբերյալ քրեական գործը դատարան ուղարկվելու դեպքում, եթե մինչդատական վարույթում անձի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրված կալանքը չի վերացվում, ապա դրա ժամկետի ընթացքը կասեցվում է, և անձի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու կամ ընտրված խափանման միջոցի ժամկետը երկարացնելու մասին դատարանի որոշման բացակայության պայմաններում անձը շարունակում է գտնվել անազատության մեջ մինչև քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորը 15-օրյա ժամկետում կայացնի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածով նախատեսված որոշումներից մեկը և վերջիններիս կայացման հետ մեկտեղ լուծի խափանման միջոց ընտրելու կամ չընտրելու, իսկ խափանման միջոցն ընտրված լինելու դեպքում՝ դրա տեսակի հիմնավոր լինելու կամ չլինելու հարցը: Այլ կերպ՝ ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրության նշված կարգավորումից բխում է, որ գործը դատական քննության նախապատրաստելու փուլում կարող է առաջանալ այնպիսի իրավիճակ, երբ անձի ազատության իրավունքը կարող է սահմանափակվել և անձը շարունակաբար կարող է գտնվել կալանքի տակ՝ առանց դատավարական հիմքի՝ խափանման միջոց ընտրելու մասին դատարանի որոշման:

II. Քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշմամբ անձի կալանքի հարցի լուծումը.

23. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Ոչ ոք չի կարող արգելանքի վերցվել և պահվել անազատության մեջ այլ կերպ, քան սույն օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով և կարգով»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Կալանավորումը, գրավը կիրառվում են միայն դատարանի որոշմամբ՝ քննիչի կամ դատախազի միջնորդությամբ կամ սեփական նախաձեռ-

Դատական պրակտիկա

նությամբ՝ դատարանում քրեական գործը քննելիս (...):»

24. Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետի «գ» ենթակետի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի ազատությունից զրկել այլ կերպ, քան հետևյալ դեպքերում և օրենքով սահմանված կարգով. (...) գ) անձի օրինական կալանավորումը կամ ձերբակալումը՝ իրավախախտում կատարած լինելու հիմնավոր կասկածի առկայության դեպքում նրան իրավասու օրինական մարմնին ներկայացնելու նպատակով կամ այն դեպքում, երբ դա հիմնավոր կերպով անհրաժեշտ է համարվում նրա կողմից հանցագործության կատարումը կամ այն կատարելուց հետո նրա փախուստը կանխելու համար (...):»

25. *Ձեսիուսն ընդդեմ Լիտվայի* գործով վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի արտահայտած դիրքորոշման համաձայն՝ Կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին կետից բխում է, որ անձի կալանքի հիմնավորումը տակ այն փաստով, որ գործը փոխանցվել է դատարան, չի կարող հանդիսանալ «օրինական» հիմք անձի կալանքը շարունակելու համար (*JECIUS v. LITHUANIA*, 2000թ., գանգատ N34578/97, կետ 63):

Նշված վճռի 68-րդ կետում Եվրոպական դատարանն այն մոտեցումն է արտահայտել, որ Լիտվայի նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի 6-րդ կետը (որի բովանդակությունն ամբողջովին համապատասխանում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասի բովանդակությանը), չի կարող օրինական հիմք լինել կալանքի կիրառման համար: Կալանքի ժամկետը սկզբունքորեն «օրինական է», եթե այն հիմնված է դատարանի որոշման վրա (*JECIUS v. LITHUANIA*, կետ 68):

26. Հաշվի առնելով *Ձեսիուսն ընդդեմ Լիտվայի* գործով վճռում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ներկայացրած հիմնավորումները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ մեղադրողի կողմից գործը դատարան ուղարկված լինելու հիմքով անձին կալանքի տակ պահելու ժամկետի կասեցումն անձի ազատության իրավունքի անօրինական սահմանափակում է: Ուստի, ՀՀ քրեադատավարական օրենքի 138-րդ հոդվածի 3-րդ մասում առկա կարգավորումը հակասում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասին, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ և 136-րդ հոդվածի 2-րդ մասերին:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն դեպքերում, երբ կալանքի երկամսյա ժամկետի ավարտին մնացել է 15 օրից քիչ ժամանակ, այսինքն՝ քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորի կողմից ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածով նախատեսված որոշումներից մեկի կայացման ժամկետից պակաս ժամանակ, նախաքննական մարմինը գործը դատարան ուղարկելու հետ միաժամանակ պետք է լուծի նաև անձի կալանքի հարցը՝ պետք է անձին ազատ արձակի, եթե վերացել են նրան կալանքի տակ պահելու հիմքերը, կամ դատարանին միջնորդություն ներկայացնի կալանավորման ժամկետը երկարացնելու վերաբերյալ, եթե առկա են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքերը:

27. Հետևաբար ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանն իրավասու էր քրեական գործը վարույթ ընդունելու մասին որոշման կայացման հետ մեկտեղ լուծել Վ.Սինասյանի կալանքի հարցը, քանի որ դա բխում է Կոնվենցիայով նախատեսված ազատության և անձնական անձեռնմխելիության իրավունքի ապահովման անհրաժեշտությունից:

III. Բողոքաբերի մյուս փաստարկները.

28. Վճռաբեկ դատարանը հիմնավորված չի համարում բողոքաբերի պնդումն այն մասին, որ Վ.Սինասյանի նկատմամբ խափանման միջոցի հարցը լուծելիս ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանը չի ապահովել պաշտպանական կողմի հնարավորությունն արդյունավետ կերպով վիճարկելու Վ.Սինասյանի կալանավորման օրինականությունը, և իր համաձայնությունն է արտահայտում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2008թ. դեկտեմբերի 23-ի որոշման մեջ արտահայտված դիրքորոշման հետ (տե՛ս սույն որոշման 13-րդ կետը):

29. Ինչ վերաբերում է բողոքաբերի այն փաստարկին, որ ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանը հաշվի չի առել, իսկ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը կալանավորումը վերացնելու բավարար հիմք չի համարել Վ.Սինասյանի ինքնությունը բնութագրող հանգամանքները, ապա գործի նյութերից երևում է, որ վերաքննիչ դատարանն անդրադարձել է այդ հարցին և արդյունքներով հանգել է ճիշտ հետևության (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 135-րդ հոդվածի մեկնաբանության վերաբերյալ իր դիրքորոշումը Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է *Ասյան Ավետիսյանի* գործով 2008թ. հոկտեմբերի 31-ին կայացված ԱՎԴ/0022/06/08 որոշման մեջ):

30. Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ դատական քննության նախապատրաստության փուլում անձի կալանավորման հարցի կապակցությամբ սույն գործով առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր:

Ուստի, ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: Վարդան Մեսրոպի Սինասյանի նկատմամբ կալանավորումը որպես խափանման միջոց ընտրելու մասին ՀՀ հյուսիսային քրեական դատարանի 2008թ. հոկտեմբերի 15-ի որոշումն անփոփոխ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2008թ. դեկտեմբերի 23-ի որոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանություններով, թողնել օրինական ուժի մեջ:

2. Սույն որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

РЕЗЮМЕ - RESUME

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВОПРОСОВ ЭТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ГАРУШ ДАВТЯН

*НАЧАЛЬНИК ЮРИДИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ
АППАРАТА СОВЕТА ГРАЖДАНСКОЙ СЛУЖБЫ,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК*

Автор в своей статье анализирует правила этики в разных сферах: и нотариуса, и судей, и прокуроров и др. Г.Давтян считает, что есть еще много дел связи с тем, чтобы каждый общественный служащий сознавал (осознавал) важность правила этики во время осуществления служебного долга.

LEGAL REGULATION OF THE ISSUES OF THE ETHICS IN THE REPUBLIC ARMENIA

GARUSH DAVTYAN

*HEAD OF THE LAW DEPARTMENT
OF THE ADMINISTRATION OF THE COUNCIL
OF THE CIVIL SERVICE,
PhD IN LAW*

The author in its article analyses the rules of the ethics in miscellaneous sphere: and notary, and judge, and public prosecutor and others G.Davtyan considers that there is else much deals relationship so as each public employee realized importance rules of the ethics during realization of the official debt.

ՀՈՒՆԻՍ 2009 7 (120)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Ինֆորմացիոն Բյուրո

РЕЗЮМЕ-RESUME

НОРМАТИВНЫЙ ДОГОВОР В СИСТЕМЕ ИСТОЧНИКОВ ПРАВА

АРТУР ГАМБАРЯН
*ПРОКУРОР УПРАВЛЕНИЯ ПО ДЕЛАМ О ПРЕСТУПЛЕНИЯХ
ПРОТИВ ЧЕЛОВЕКА ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЫ РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ*

ЛИЛИТ ДАЛЛАКЯН
*МАГИСТРАНТ ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА РОССИЙСКО-АРМЯ-
НСКОГО (СЛАВЯНСКОГО) ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА*

Авторы считают, что включение нормативного договора в систему нормативно-правовых актов недопустимо, так как нормативный договор является самостоятельным источником права. Положение закона РА «О правовых актах», согласно которому международный договор является видом нормативного акта, необходимо признать утратившим силу, ввиду того, что данным положением регулируются отношения, которые находятся вне рамок предмета регулирования упомянутого закона.

NORMATIVE AGREEMENT IN THE SYSTEM OF THE SOURCES OF THE RIGHT

ARTHUR GHAMBARYAN
*PROSECUTOR, GENERAL PROSECUTOR'S OFFICE OF RA,
DEPARTMENT OF CRIMES AGAINST HUMAN PERSON,
PhD IN LAW*

LILIT DALLAKYAN
*UNDERGRADUATE OF THE LAW FACULTY OF THE
RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) STATE UNIVERSITY*

The authors consider that enabling the normative agreement in system normative-legal acts inadmissible, since normative agreement is an independent source of the right. The Position of the law RA "About legal acts", according to which international agreement is a type of the normative act, necessary to acknowledge forfeited power whereas, data by position are adjusted relations, which are found outside of frames of the subject of the regulation of the mentioned law.

ՀՈՒՆԻՐ 2009 7 (120)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Ի ՀՀ ԽճԱՆԻՆՈՒԹՅՈՒՆ

123

РЕЗЮМЕ - RESUME

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРАВ И ОГРАНИЧЕНИЯ СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В УСЛОВИЯХ ОСОБЫХ ПРАВОВЫХ РЕЖИМОВ (ВО ВРЕМЯ ВОЕННОГО ИЛИ ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО ПОЛОЖЕНИЯ)

ИРЕН САРГСЯН

*АСПИРАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ АКАДЕМИИ УПРАВЛЕНИЯ РА,
ПОМОЩНИК СУДЬИ АПЕЛЛЯЦИОННОГО
ГРАЖДАНСКОГО СУДА РА,
ПРЕПОДАВАТЕЛЬ УНИВЕРСИТЕТА “МАНЦ”*

Автор приходит к выводу, что в современных конституциях (стран СНГ, Западной Европы и др.) права и свободы человека все больше становятся целью законодательной и правовой политики, которое соответствует международно-правовым актам и направлена исключению попустительству государственных органов.

CONSTITUTIONAL-LEGAL REGULATION OF THE RIGHTS AND RESTRICTIONS OF THE LIBERTY OF THE CITIZENS AND PERSON IN THE SPECIAL LEGAL CONDITION (DURING MILITARY OR EXTRAORDINARY CONDITION)

IREN SARGSYAN

*POST-GRADUATE STUDENT
OF THE PUBLIC ADMINISTRATION
ACADEMY OF THE RA,
ASSISTANT TO JUDGES OF THE APPELLATE CIVIL COURT OF THE RA,
PROFESSOR OF THE UNIVERSITY “MANC”*

The author comes to conclusion that in modern constitution (the countries C.I.S., West Europe and others) of the right and liberties of the person all more become the purpose legislative and legal politicians, who corresponds to international-legal acts and is directed exception connivance state organ.

ՀՈՒՆԻՐ 2009 7 (120)

ՀԱՍՏԱՎԱՐ
Ինֆորմացիոնական

124

РЕЗЮМЕ - RESUME

НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ СУДЕЙ

МГЕР МАМАДЖАНЫАН

*АСПИРАНТ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА*

ԱԿԿ ՄԱՄԱԴՋԱՆՅԱՆ

*АСПИРАНТ ИНСТИТУТА ФИЛОСОФИИ,
СОЦИОЛОГИИ И ПРАВА НАН РА*

Авторы считают, что в Республике Армения судьям предоставлен довольно широкий объем неприкосновенности. Столь широкий объем неприкосновенности судей преследует цель не допустить давления на судей при осуществлении правосудия путем использования или угрозы использования мер дисциплинарного, административного или уголовного воздействия, объем неприкосновенности, который предоставлен судьям в Республике Армения, не выходит за рамки критериев достаточности и необходимости.

IMMUNITY OF THE JUDGE

MHER MAMADJANYAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) STATE UNIVERSITY*

HAYK MAMADJANYAN

*POST-GRADUATE STUDENT OF THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY,
SOCIOLOGIES AND RIGHT OF NAN OF THE RA*

The authors consider that in Republic Armenia court is given rather broad volume to inviolability. So broad volume to inviolability judge pursues the purpose not to allow the pressures on judge at realization of the justice by by use or threats of the use the measures disciplinary, administrative or criminal influence, volume to inviolability, which is given court in Republic Armenia, does not leave for frames of the criterion to sufficiency and need.

ՀՈՒՆԻՍ 2009 7 (120)

ՀԱՍՏԱՎԱԾ
Իշխանություն

125

РЕЗЮМЕ - RESUME

МНОГОКВАРТИРНОЕ ЗДАНИЕ КАК ИМУЩЕСТВО

МИКАЭЛ ХАЧАТРЯН

***ОБЛАДАТЕЛЬ ПЕРВОГО МЕСТА ПРЕМИЙ АССОЦИАЦИЙ
ЮРИДИЧЕСКИХ ВУЗОВ РФ И СНГ***

По Гражданскому законодательству РФ многоквартирное здание является имуществом, следовательно, и объектом права собственности.

Многоквартирное здание приобретает свой своеобразный статус только после сдачи в эксплуатацию.

MANY-STOREYED BUILDING AS PROPERTY

MIKAEL KHACHATRYAN

***THE WINNER OF THE 2008 1st PRIZE
OF LAW SCHOOL OF RF AND CIS COUNTRIES***

On Civil legislation RA many-storeyed building is a property, consequently and объектом ownership.

Many-storeyed building gains its unique status only after delivery in usage.

ՀՈՒՆԻՐ 2009 7 (120)

ՀԱՍՏԱՎԱՐ
Ինֆորմացիոնական

126

РЕЗЮМЕ - RESUME

ЦЕЛЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИНЦИПА МИРНОГО РАЗРЕШЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СПОРОВ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

АГАВНИ МХИТАРЯН

*СПЕЦИАЛИСТ ПЕРВОГО КЛАССА ОТДЕЛА МЕЖДУНАРОДНОГО
ПРАВА УПРАВЛЕНИЯ АНАЛИТИКИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РА*

Автор считает, что мирное разрешение международных споров является одним из современных проблем, а всемирное общество продолжает разрабатывать механизмы и процедуры мирного разрешения международных споров.

PURPOSE OF THE USE OF THE PRINCIPLE OF THE PEACE PERMIT OF INTERNATIONAL DISPUTE IN INTERNATIONAL LAW

AGHAVNI MKHITARYAN

*FIRST-CLASS SPECIALIST OF THE DIVISION
OF THE INTERNATIONAL RIGHT MANAGEMENT ANALYSTS
LEGISLATION NATIONAL MEETING RA*

The author considers that peace permit international dispute is one of the modern problems, but worldwide society continues to develop the mechanisms and procedures of the peace permit international dispute.

ՀՈՒՆԻՐ 2009 7 (120)

ՀԱՍՏԱՎՈՐ
Իշխանություն

127

РЕЗЮМЕ - RESUME

МУСУЛЬМАНСКОЕ ПРАВО

КРИСТИНЭ ГРИГОРЯН

*АППАРАТ РУКОВОДИТЕЛЯ АППАРАТА
НАЦИОНАЛЬНОГО СОБРАНИЯ РА*

Автор подробно представляет, что такое мусульманское право. В большой сфере, оно является единой исламской системой, которая включает в себя и правовые нормы, и не правовые, то есть религиозно-нравственные нормы и традиции.

MOSLEM LAW

KRISTINE GRIGORYAN

*STAFF OF THE LEADER
OF THE STAFF OF THE NATIONAL ASSEMBLY OF THE RA*

The author detailed presents that what is the mohammedan law. In big sphere, it is a united Islamic by system, which comprises of itself and legal rates, and not legal that is to say religious-moral rates and traditions.

ՀՈՒՆԻՐ 2009 7 (120)

ՀԱՍՏԱՎԱՐ
Ինֆորմացիոնական

128

РЕЗЮМЕ - RESUME

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ РАЗВИТИЯ ЮВЕНАЛЬНОЙ ЮСТИЦИИ В РОССИИ И В АРМЕНИИ

СУМБАТ СУМБАТЯН

*СОИСКАТЕЛЬ РОССИЙСКО-АРМЯНСКОГО
(СЛАВЯНСКОГО) ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА*

Автор считает, что есть все основания констатировать, что правосудие по делам несовершеннолетних как самостоятельная подсистема общего правосудия в Армении и России вообще отсутствует.

Ведь столетний период функционирования в мире различных моделей ювенальной юстиции, в том числе и в дореволюционной России, со всей очевидностью доказал их эффективность в деле защиты прав и законных интересов детей и подростков.

ABOUT SOME ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF THE JUVENALE JUSTICE IN RUSSIA AND IN ARMENIA

SUMBAT SUMBATYAN

*COMPETITOR OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) STATE UNIVERSITY*

The author considers that there is all basis state that justice on deals minor as independent subsystem of the general justice in Armenia and Russia in general is absent.

After all centennial period of the operation in the world of the different models ювенальной to justices, including in prerevolutionary Russia, with the whole conspicuity has proved; proven their efficiency in deal of protection of the rights and legal interest детей and teenager.

ՀՈՒՆԻՐ 2009 7 (120)

ՀԱՍՏԱՎԱԾ
Իշխանություն

129

РЕЗЮМЕ - RESUME

КРИМИАЛИСТИЧЕСКАЯ И КРИМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПОЛОВОЙ СВОБОДЫ И ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ В 2008 ГОДУ

ВАГРАМ ШАГИНЯН

*НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ ПО ПРЕСТУПЛЕНИЯМ ПРОТИВ ЧЕЛОВЕКА
ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЫ РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОВЕТНИК
ЮСТИЦИИ РА ТРЕТЬЕГО КЛАССА*

АРТУР ДАВТЯН

*ЗАМНАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ ПО
ПРЕСТУПЛЕНИЯМ ПРОТИВ ЧЕЛОВЕКА
ГЕНЕРАЛЬНОЙ ПРОКУРАТУРЫ РА,
СОВЕТНИК ПЕРВОГО КЛАССА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК*

Авторы анализируют рост преступлений против половой свободы и половой неприкосновенности в 2004-2008гг. В этом криминологическом и криминалистическом оценке важно также и учеба, интеллект, возраст преступников. Так, только 98,4% преступников имеют среднее образование.

CRIMINAL AND CRIMONOLOGICAL FEATURE OF THE CRIMES AGAINST SEXUAL OF THE LIBERTY AND SEXUAL INVIOLEABILITY IN THE REPUBLIC OF ARMENIA IN 2008

VAHRAM SHAHINYAN

*HEAD OF THE RA PROSECUTOR GENERAL OFFICE'S DEPARTMENT
FOR CRIMES AGAINST THE INDIVIDUAL, THIRD CLASS STATE
COUNSELOR OF JUSTICE OF THE RA
PhD IN LAW*

ARTHUR DAVTYAN

*VICE-HEAD OF THE RA PROSECUTOR GENERAL OFFICE'S
DEPARTMENT FOR CRIMES AGAINST THE INDIVIDUAL,
FIRST CLASS COUNSELOR,
PhD IN LAW*

The authors analyze the growing of the crimes against sexual of the liberty and sexual to inviolability in 2004-2008. In this criminological and of criminal law estimation it is important as well as training, intellect, age criminal. So, only 98,4% criminal have an average formation.

РЕЗЮМЕ - RESUME

ОСОБЕННОСТИ ПОРЯДКА СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА В ХОДЕ УСКОРЕННОГО СУДЕБНОГО ПРОЦЕССА

ГЕВОРГ БАГДАСАРЯН

*СОВЕТНИК ПРЕДСЕДАТЕЛЯ АППЕЛЯЦИОННОГО
УГОЛОВНОГО СУДА РА*

Автор, в своей статье анализируя особенности порядка судебного разбирательства в ходе поспешного судебного процесса, приходит к выводу, что цель судебных споров дать сторонам возможность анализировать результат судебного разбирательства и в системной форме представить перед судом.

PARTICULARITIES OF THE ORDER OF JUDICIAL HEARING IN THE COURSE OF HASTY JUDICIAL PROCESS

GEVORG BAGHDASARYAN

*ADVISER OF THE CHAIRMAN
OF APPEAL CRIMINAL COURT OF THE RA*

The author, in its article analyzing particularities of the order judicial hearing in the course of hasty lawsuit, comes to conclusion that purpose judicial dispute to give the sides a possibility to analyse result judicial hearing and in system form to present before court.

ՀՈՒՆԻՍ 2009 7 (120)

ՀԱՍՏԱՎԱԾ
Իշխանություն

131

РЕЗЮМЕ - RESUME

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ

ВАГЕ ЕНГИБАРЯН

*ДОЦЕНТ КАФЕДРЫ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА
И КРИМИНАЛИСТИКИ ЕГУ,
ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ДИРЕКТОР СОЮЗА СУДЕЙ РА,
КАНДИДАТ ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ДОЦЕНТ*

Основой оперативно-розыскной деятельности на любой стадии расследования массовых беспорядков предполагает сочетание логического, содержательного и правового направления. Эти направления аккумулируют в себе цели, задачи, критерии, целесообразность и результативность обозначенного взаимодействия.

Анализируя эти направления, автор приходит к выводу, что при расследовании массовых беспорядков взаимодействие может быть разовым, эпизодическим и постоянным. Последний вид взаимодействия чаще всего возможен лишь в рамках расследования, осуществляемого следственно-оперативной группой.

MAIN TREND OF OPERATIVE-RESEARCH ACTIVITY DURING THE INVESTIGATION OF MASS DISORDERS

VAHE YENGIBARYAN

*ASSOCIATED PROFESSOR
OF YSU LAW FACULTY,
PhD IN LAW,
EXECUTIVE DIRECTOR OF THE ASSOCIATION
OF JUDGES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA*

The Base operative-research to activity on any stage of the investigation mass disturbances expects the combination logical, profound and legal direction. These directions аккумулируют in itself purposes, problems, criteria, practicability and результативность marked interactions.

Analyzing these direction, author comes to conclusion that at investigation mass disturbances interaction can be single, episodic and constant. The Last type of the interaction most often possible only within the framework of investigation, realized investigation-task force.

Կյանքում ամենամեծ երջանկությունը այն հավատն է, որ քեզ սիրում են:

Վ. ՀՅՈՒԳՈ

Ոչ մի բան այնպես չի հնազանդեցնում, չի մեղմացնում տղամարդու սիրտը, ինչպես այն բանի գիտակցումը, որ նրան սիրում են:

Հ. ՄԵՆԿԵՎԻՉ

Սերը ազնվություն է տալիս նույնիսկ նրանց, որոնց բնությունը մերժել է այդ բանում:

Վ. ՇԵՔՍՊԻՐ

Սիրելի լինելն ավելի մեծ բան է, քան հարուստ լինելը, քանի որ սիրելի լինելը նշանակում է երջանիկ լինել:

Կ. ՏԻԼԻԵ

Սերը հնազանդեցնում է հպարտ սրտերը, մեծամիտներին սովորեցնում է զիջողամտություն, բայց նրա գլխավոր հատկությունը ամեն ինչ վեհացնելն ու վսեմացնելն է:

ՄԱՅՆ ՌԻՉ

Կին՝ դա մեծ խոսք է: Նրանում օրիորդի անաղարտությունն է, նրանում ընկերուհու ինքնագոհությունն է, նրանում մոր սխրագործությունն է:

Ն. Ա. ՆԵԿՐԱՍՈՎ

Կուլտուրայի բարձր մակարդակը որոշվում է կնոջ նկատմամբ ունեցած վերաբերմունքով:

Մ.ԳՈՐԿԻ

Կնոջ նվիրական գործն է տղամարդու մեջ առաջացնել հոգու եռանդ, ազնիվ կրքերի ավյուն, պահպանել պարտքի զգացումը և մեծի ու վեհի նկատմամբ ձգտումը. ահա նրա դերը, և այն մեծ է ու սուրբ:

Վ.Գ. ԲԵԼԻՆՍԿԻ

Ամեն մի արտասուք, որ արդի հասարակության մեջ թափում է սիրող կինը, ծանր մեղադրանք է տղամարդու դեմ:

Գ. Ի. ՊԻՍԱՐԵՎ

Հարգարժան հոբելյար

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դատավոր **Սամվել ՕՀԱՆՅԱՆԻ** 50-ամյակը, մաղթում նրան քաջատողջություն և երկար տարիների կյանք:

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ՁԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս գերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Աբովյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am

ՀՈՒՆԻՍ 2009 7 (120)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Ինֆորմացիոն